

ПСИХОЛОГІЯ

ШКІЛЬНИЙ
СВІТ

АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ У 1, 5, 10 КЛАСАХ

БІБЛІОТЕКА «ШКІЛЬНОГО СВІТУ»

Психолог

Всеукраїнська газета для психологів,
учителів, вихователів

Виходить 4 рази на місяць
загальним обсягом 128 сторінок

**Допоможемо
у підвищенні
професійної підготовки
практичних психологів,
соціальних педагогів,
дефектологів**

23316

газ. «Психолог»

23317

пільгова передплата на 6 і 12 міс.

23677

«Психолог. Бібліотека»

91799

газ. «Психолог» — «Психолог.
Бібліотека» + «Соціальний педагог» +
«Дефектолог»

91513

«Психолог. Тести.
Роздатковий матеріал. Шкільний світ»

91470

«Психолог» + «Шкільний світ»

E-mail: psiholog@1veresnya.com.ua

Бібліотека «Шкільного світу»
Заснована у 2003 р.

Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах

Психолог. Бібліотека

Київ
«Шкільний світ»
2008

ББК 8.88
А28

Упорядник *Т. Червонна*

Редакційна рада:

Т. Шаповал, Т. Гончаренко, В. Снігульська, М. Мосієнко —
канд. філол. наук, Г. Кузьменко, О. Шатохіна

Адаптація дітей у 1,5, 10 класах. / упоряд. Т. Червонна. — К.:
А28 Шк. світ, 2008. — 128 с. — (Бібліотека «Шкільного світу»).

ІЗВН 978-966-451-000-1.

І8ВИ 978-966-451-212-8.

Психологічний супровід дітей від самого початку навчання у школі дає змогу здійснювати динамічне спостереження, моніторинг розвитку сфер пізнання, почуттів та емоцій дітей. Психологічний супровід — це скоординовані психологом дії всіх учасників навчального процесу.

У книжці подано психологічний супровід учнів 1-го, 5-го та 10-го класів під час адаптації до умов шкільного життя на різних вікових етапах. Добірка статей презентує досвід психологів України.

Для практичних психологів галузі освіти, методистів, педагогів та батьків.

ББК 8.88

І8ВК 978-966-451-000-1(б-ка «Шк. світу») © Червонна Т., упорядкування, 2008

І8ВК 978-966-451-212-8

© ^{тов} Видавництво «Шкільний світ»,
дополіграфічна підготовка, 2008

ЗМІСТ

Вступ.....	4
------------	---

Розділ 1. Психологічний супровід учнів

<i>Олена Беляєва.</i> Прояви дезадаптації та причини її виникнення.....	7
<i>Олена Беляєва.</i> Допомога першокласникам.....	14
<i>Олена Беляєва.</i> Діагностика та допомога психолога п'ятикласникам.....	35
<i>Ніна Степура.</i> Вивчення процесу адаптації учнів 5-х класів. Діагностична програма.....	50
<i>Ніна Степура.</i> Особливості корекції процесу адаптації новоприбулих п'ятикласників.....	77
<i>Олена Беляєва.</i> Соціально-психологічна адаптація десятикласників.....	80
<i>Світлана Луковська, Наталія Лірук.</i> Психолого-педагогічні стратегії адаптації дітей до умов школи-інтернату.....	97

Розділ 2. Робота з батьками

<i>Тетяна Ільшєвач.</i> Увага! Я — п'ятикласник! Класна година для учнів з батьками.....	117
<i>Жанна Гордєєва.</i> Корекційно-розвивальна програма для роботи з батьками.....	122

ВСТУП

Початок навчання в школі, перехід із початкової школи до середньої, з середньої — у старшу справедливо вважають кризовими періодами. Подібні перехідні періоди в житті й діяльності дітей висувають специфічні проблеми, які вимагають особливої уваги учителів, батьків, шкільних психологів тощо.

В учнів 1-х, 5-х, 10-х класів міняється їхнє соціальне оточення, нові умови навчання й виховання висувають вищі вимоги до інтелектуального й особистісного розвитку, до рівня сформованості в дітей навчальних знань, умінь, навичок.

Адаптація (від лат. асіаріо — пристосовую) — динамічний процес пристосування людини до змінних умов довколишнього середовища.

Адаптація в соціумі — засвоєння особистістю соціального досвіду суспільства в цілому й досвіду того середовища, до якого ця особистість належить.

Психологічна адаптація — це процес взаємодії особистості й середовища; особистість повинна враховувати особливості середовища й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб і реалізацію значимих цілей.

Процес пристосування до шкільних вимог і порядків, до нового оточення, до нових умов життя називається адаптацією до школи.

Основними факторами, які впливають на адаптацію в 1-х, 5-х, 10-х класах, є:

- нові умови навчання;
- зміна соціального статусу в класному колективі;
- збільшення навчального навантаження;

- фізіологічні зміни;
- психологічні новоутворення.

У періоді адаптації учнів до навчання в школі виділяють три етапи.

Підготовчий етап проходить у 2-му семестрі в 4-х, 9-х класах. У цей період ведеться спостереження за учнями під час навчання та позакласних годин, робиться діагностика, вивчається рівень новоутворень для цього віку (аналіз результатів).

Адаптаційний етап характеризується проведенням діагностики, спрямованої на виявлення рівня адаптації до навчання. Він триває, як правило, до кінця 1 семестру в 5-х, 10-х класах, при цьому залежить від індивідуальних особливостей учня.

Стабілізаційний етап характеризується аналітичною та корекційною діяльністю психолога. Здійснюється аналіз результатів адаптації учнів, планується стратегія подальшої роботи з учнями, які вимагають індивідуального супроводу. Період стабілізації характеризується поліпшенням психологічного стану (аналіз повторної діагностики), підвищенням результативності в навчанні.

Для того, щоб адаптаційний період пройшов успішно, практичним психологом було розроблено план адаптації школярів до процесу навчання в 1-х, 5-х, 10-х класах.

Мета: створити педагогічні й соціально-психологічні умови для успішного навчання, функціонування й розвитку в новій системі шкільних відносин учнів 1-х, 5-х, 10-х класів.

Завдання: формувати вміння орієнтуватися в новому інформаційному полі, допомогти в засвоєнні нового навчального простору, організувати психолого-педагогічний супровід учнів в період адаптації.

Відповідно до розробленого плану проводяться заходи з учнями, батьками, педагогами.

Види робіт з учнями

1. Діагностика учнів (відповідно до окремого плану).
2. Відвідування уроків.
3. Індивідуальне й групове консультування.
4. Проведення корекційно-розвивальних занять (відповідно до окремого плану).
5. Класна година із батьками «Увага! Я — п'ятикласник» (у 5 класі).

Види робіт із учителями

1. Семінар із проблем адаптаційного періоду.
2. Аналіз психодіагностичних досліджень серед учнів 1-х, 5-х, 10-х класів.
3. Індивідуальне и групове консультування.

Види робіт з батьками

1. Виступ на батьківських зборах.
2. Психодіагностичні дослідження.
3. Індивідуальне й групове консультування
4. Відвідування вдома.

У результаті роботи були виявлені учні, які вимагають окремої уваги. За цими учнями в співпраці із класними керівниками проводилося спостереження. Отримані дані заносилися в індивідуальні карти спостережень.

Реалізація плану адаптації дозволить навчитися безболісно прийняти й засвоїти нові соціальні ролі, успішно функціонувати в системі шкільних відносин.

*Тетяна ІЛ'ЯШЕВИЧ, практичний психолог Некрасівської
ЗОНІ—III ст.. Радянський р-н, АР Крим*

ПРОЯВИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ТА ПРИЧИНИ ЇЇ ВИНИКНЕННЯ

Олена БЄЛЯЄВА, психолог I категорії ЗОШ № 163, м. Київ

Адаптація (від лат. adapto — пристосовую) — динамічний процес пристосування людини до умов змінного довколишнього середовища.

Шкільна дезадаптація — утворення неадекватних механізмів пристосування дитини до школи, що виявляються у вигляді порушень у навчанні та поведінці, конфліктних відносин, психогенних захворювань та реакцій підвищеного рівня тривожності, викривлень у розвитку особистості.

Прояви шкільної дезадаптації:

- труднощі у навчанні;
- порушення у взаєминах з однокласниками;
- відмова ходити до школи;
- симптоми соматичних захворювань (головний біль, біль у животі, порушення сну, апетиту, підвищена стомлюваність).

Причини шкільної дезадаптації (на основі концепцій В. Когана, І. Крук, О. Осадько)

I. Неправильні методи виховання у сім'ї:

- завищені очікування батьків до навчальних успіхів дитини;
- розмови про недоліки школи чи вчителя замість акцентування уваги дитини на приємних моментах;
- часті конфлікти в сім'ї з приводу успіхів дитини у навчанні;
- виховання дитини за типом «кумир сім'ї»;
- байдуже ставлення батьків до навчання дитини.

II. Порушення у системі взаємин у школі:

- психогенний вплив процесу навчання (дидактогенія);
- некоректне ставлення вчителя до учня (дидаскологенія);
- індивідуальна чутливість ЦНС дитини;
- порушення взаємин дитини з однокласниками.

III. Індивідуальні причини дезадаптації:

- невисокий інтелектуальний потенціал;
- затримка психічного розвитку;
- гіперактивність;
- труднощі у вольовій регуляції* поведінки;
- несформованість мотивації до навчання;
- сенситивність до несприятливого впливу середовища;
- завищена самооцінка та рівень амбіцій дитини чи батьків;
- підвищена чутливість нервової системи дитини;
- підвищений рівень тривожності дитини;
- агресивність;
- замкненість;
- повільність (інертність нервових процесів);
- соматична ослабленість;
- відсутність готовності до навчання у школі.

Діти неоднаково адаптуються до нових умов життєдіяльності. У дослідженнях Г. Гуткіної виявлено три рівні адаптації дітей до школи: високий, середній, низький.

Високий рівень. Першокласник позитивно ставиться до школи, висунуті вимоги сприймає адекватно; навчальний матеріал засвоює легко; глибоко і повною мірою опановує матеріал програми, розв'язує ускладнені задачі; старанний, уважно слухає вказівки та пояснення; проявляє сильний інтерес до самостійної навчальної роботи, готується до всіх уроків, суспільні доручення виконує охоче і сумлінно, має в класі сприятливе статусне положення.

Середній рівень. Першокласник позитивно ставиться до школи, її відвідування не викликає у нього негативних переживань, він розуміє навчальний матеріал, якщо вчитель викладає його докладно, засвоює основний зміст навчальних програм, самостійно розв'язує типові задачі, зосереджений і уважний при виконанні завдань, доручень, вказівок дорослого, але під його контролем; буває зосереджений тільки тоді, коли займається чимось для нього цікавим, готується до уроків і домашнє завдання робить майже завжди, суспільні доручення виконує сумлінно, товаришує з багатьма однокласниками.

Низький рівень. Першокласник негативно або індиферентно ставиться до школи, нерідко скаржиться на здоров'я, має поганий, пригнічений настрій, порушення поведінки, матеріал, який пояснює вчитель, засвоює фрагментарно, самостійна робота з підручником дається важко, при виконанні самостійних навчальних завдань не проявляє інтересу, до уроків готується нерегулярно, йому необхідний постійний контроль, систематичні нагадування та спонукання з боку вчителів і батьків, зберігає працездатність і увагу при довгих паузах; для розуміння нового матеріалу потребує значної навчальної допомоги вчителя і батьків, суспільні доручення виконує під контролем, без особливого бажання, пасивний, близьких друзів не має, знає за іменами та прізвищами лише частину однокласників.

ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Психологічна готовність дитини до навчання в школі — предмет постійної уваги психологів. Від успішного розв'язання цієї проблеми залежить адаптація дитини до шкільного життя, оволодіння нею навчальною діяльністю і, як наслідок, формування всебічно розвиненої особистості.

За останні роки психологами проведено багато досліджень, спрямованих на виявлення особистішого потенціалу дітей шести- і семирічного віку. Результати показали, що шестирічні діти мають більші фізичні та пізнавальні здібності, відносно вищу чутливість до навчання.

Проте доводиться враховувати, що вони вирізняються підвищеною збудливістю, емоційністю, досить швидкою втомлюваністю, нестійкістю уваги, ситуативністю поведінки.

Вступ до школи і початковий період навчання викликають перебудовування всього способу життя та діяльності дитини. Цей період однаково важкий для дітей, які вступають до школи і в 6, і в 7 років. Спостереження фізіологів, психологів, педагогів показують, що серед першокласників є діти, які через індивідуальні психологічні особливості важко адаптуються до нових умов, лише частково можуть упоратися (або не можуть зовсім) з розкладом роботи та навчальною програмою.

Дитина, яка вступає до школи, повинна бути зрілою у фізіологічному та соціальному сенсі, повинна досягти відповідного рівня розумового та емоційного розвитку. Навчальна діяльність потребує відповідного рівня знань про довколишній світ, сформованості елементарних понять. Дитина повинна вміти узагальнювати та диференціювати предмети і

явища, планувати свою діяльність та здійснювати самоконтроль. Важливе позитивне ставлення до навчання, здатність до саморегуляції поведінки, вияв вольових зусиль для виконання поставлених завдань. Не менш важливі і навички розмовного спілкування, розвинена дрібна моторика рук, зорово-рухова координація.

Перші п'ять років життя дитини дослідники називають «роками чудес». Закладені у цей час емоційне ставлення до життя, до людей, наявність або відсутність стимулів до інтелектуального розвитку справляють вагомий вплив на всю подальшу поведінку і спосіб мислення людини.

Важливим соціальним інститутом у цей період розвитку дитини є сім'я. Батьки є першими вихователями дітей в сім'ї. Приклад батьків — найкраща школа для дітей. Вивчення соціально-психологічних характеристик низки сімей дітей-дошкільнят дало змогу виділити кілька груп:

- з демократичним стилем спілкування і відносин (близько 23 %); діти з цих сімей часто виявляють ділове співпереживання, доброзичливість, колективістсько спрямовані.
- з авторитарним (14 %); мають понад 65 % дітей з егоїстичною спрямованістю, які виявляють агресивність, часто порушують дисципліну, здебільшого замкнені, менш активні, безініціативні, переважно несаможиттєві у своїх вчинках, важче оволодівають моральними нормами.
- з ліберальним (16 %); діти з цих сімей схильні до уседозволеності, порушень дисципліни, неслухняні.
- зі змішаним (29 %); діти в цих сім'ях поведуться по-різному: бувають агресивними, замкненими, можуть виявляти колективістську спрямованість.
- із ситуативним (18 %); як і в змішаній групі, це викликане схильністю батьків до різних крайнощів у поведінці, в побуті, у ставленні до дітей.

Готовність дитини до школи передусім залежить від батьків. Якщо дитина відвідує дитячий садок, то значною мірою це залежить від вихователів: адже підготовка дитини до школи передбачена програмою дитячого садка. Але ці програми не повністю враховують психологічні аспекти проблеми.

Особливої уваги потребують діти, які не відвідували дитячий садок — так звані домашні діти. Вони, як правило, менш комунікабельні, важче встановлюють контакти з учителем і однолітками, не дуже комфортно почуваються у колективі, бояться залишатись у школі без батьків. Діти, які живуть у вузькому, замкненому мікросередовищі, мають найбільш тяжкі прояви емоцій і поведінки у процесі звикання до нових умов життя.

Прояви дезадаптації та причини її виникнення

Крім цього, на адаптацію дитини до школи впливає низка несприятливих факторів: функціональна неготовність до навчання у школі, незадоволеність у спілкуванні з дорослими, неадекватне усвідомлення свого положення в групі однолітків, неправильні методи виховання в сім'ї, негативне ставлення дитини до вступу в перший клас, конфліктна ситуація в сім'ї через низький рівень освіти батьків або алкоголізм, негативний стиль ставлення учителя до дітей. Учителю доцільно звернути особливу увагу на дітей, які виховувались вдома, уважніше познайомитися з сім'ями, проводити ретельну індивідуальну роботу з батьками з проблем соціальної адаптації дитини в школі.

Необхідною умовою адаптації дитини є психологічна готовність до навчання, тобто такий рівень її психічного розвитку, який створює умови для успішного оволодіння навчальною діяльністю.

КОМПОНЕНТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ

Мотиваційний — відображає бажання чи небажання дитини навчатися. Від нього залежить входження дитини в нову для неї діяльність, яка відрізняється від ігрової своєю обов'язковістю, розумовим напруженням, необхідністю подолання труднощів.

Інтелектуальний:

- обізнаність, яка характеризується обсягом знань про навколишній світ, живу й неживу природу, соціальні явища;
- рівень розвитку пізнавальної сфери: довільна концентрація уваги, аналітичне мислення (здатність розуміти суттєві ознаки і зв'язки між явищами), раціональний підхід до дійсності, логічне запам'ятовування;
- вміння і навички звукового аналізу слів, підготовка руки до письма (певний розвиток тонкої моторики рук і зорово-рухової координації).

Особистісний:

- чітке усвідомлення дитиною своєї внутрішньої позиції, статевої належності;
- навички самообслуговування;
- вміння підкорятися обставинам, поступатися при потребі своїми бажаннями;
- вміння опановувати себе, зважати на думку інших дітей;
- моральна зрілість (знання норм поведінки, позитивне ставлення до цих норм, осмислена реалізація їх у контактах з оточенням);
- уміння спілкуватися з учителем, учнями;

- сформованість внутрішніх етичних норм та критичної самооцінки;
- здатність бачити позицію партнера, розуміти подвійний зміст запитань тощо.

Емоційний — цей компонент проявляється в тому, що дитина йде до школи охоче, радісно. Такі переживання роблять її відкритою для контактів з вчителем, новими товаришами, підтримують впевненість в собі, прагнення знайти своє місце серед однолітків. Важливим моментом емоційної готовності є переживання, пов'язані з самою навчальною діяльністю та її першими результатами.

Вольовий виявляється у:

- вмінні керувати своєю поведінкою;
- певному рівні розвитку пізнавальних процесів;
- довільному сприйнятті, тобто вмінні не тільки слухати, але й чути вчителя, товаришів;
- довільному запам'ятовуванню і відтворенню, умінні довільно виконувати дії, робити не тільки те, що цікаво, а й те, що потрібно, доводити розпочату справу до кінця.

Компонент узагальнення переживань полягає:

- в узагальненому сприйнятті дійсності;
- у втраті безпосередньої поведінки;
- у довільності поведінки;
- у здатності підкорятися певним правилам і вимогам;

Важливо зазначити, що психологічна готовність є необхідною умовою успішної адаптації дитини до шкільного життя. Проте є чимало дітей, які все ж таки не можуть «вжитися» у нову роль. Вони часто скаржаться на нездоров'я, перебувають у пригніченому настрої, повноцінно не засвоюють навчальний матеріал, не мають близьких друзів, знають на ім'я та прізвище лише частину однокурсників тощо.

Поряд з тим для визначення рівня готовності дитини до школи, окрім психологічної готовності, необхідно враховувати ще такі параметри:

- розвиток значимих для школи психофізіологічних функцій;
- розвиток пізнавальної діяльності;
- стан здоров'я.

Схема обстеження дитини при всіх формах дезадаптації

1. Перевіряється, чи не порушені пізнавальні процеси (блок діагностичних методик готовності до школи).

Прояви дезадаптації та причини її виникнення

2. Перевіряється здатність дитини до навчання (завдання з дозованою роллю дорослого), сформованість елементів навчальної діяльності, внутрішнього плану дій, довільної регуляції поведінки.

3. Аналізуються особливості навчальної мотивації дитини, рівень амбіцій, інтереси.

4. Обов'язково перевіряються навчальні навички дитини, проглядаються її зошити з письма, математики, даються випробування з читання, письма, розв'язання задач.

5. Виявляється емоційний компонент неуспішності: як дитина ставиться до поганих (задовільних) оцінок, який отримує типовий зворотній зв'язок від дорослих — вчителів, батьків. Чи є сфера діяльності, яка компенсує неуспішність у навчанні? Що відбудовує всю систему міжособистісних відносин дитини?

6. Виявляються типові види допомоги батьків дитині в навчальній діяльності: хто займається, чи багато, які засоби допомоги, який стиль сімейного виховання.

7. Вивчається передісторія випадку, дається ретельний аналіз історії поведінки, який проводиться самими батьками.

ДОПОМОГА ПЕРШОКЛАСНИКАМ

Олена БЄЛЯЄВА, психолог I категорії ЗОНИ №)63, м. Київ _____

Психологічний супровід адаптації першокласників до навчання у школі починаю зазвичай з діагностики психологічної готовності дітей 6-річного віку до навчання у школі: а саме — спостерігаю за проведенням вчителем початкових класів співбесіди-знайомства з дитиною. Вчитель використовує картку обстеження дитини, з якої вибірково ставить дитині 17—20 запитань.

КАРТКА ОБСТЕЖЕННЯ ДИТИНИ

Прізвище, ім'я дитини _____

Дата співбесіди _____

№	Запитання до бесіди	-	-
1	Назви своє прізвище, ім'я, по батькові.		
2	Назви прізвище, ім'я, по батькові мами, тата.		
3	Ти дівчинка чи хлопчик? Ким будеш, коли виростеш: тіткою чи дядьком?		
4	У тебе є сестричка чи братик? Хто з вас старший?		
5	Скільки тобі років? А скільки тобі буде через рік? А через два?		
6	Зараз ранок чи вечір?		
7	Коли ти снідаєш — увечері чи вранці? Обідаєш уранці чи вдень? Що буває раніше: обід чи вечеря?		
8	Де ти живеш? Назви свою домашню адресу.		
9	Ким працюють твої тато і мама?		
10	Ти любиш малювати? Якого кольору цей олівець?		

Допомога першокласникам

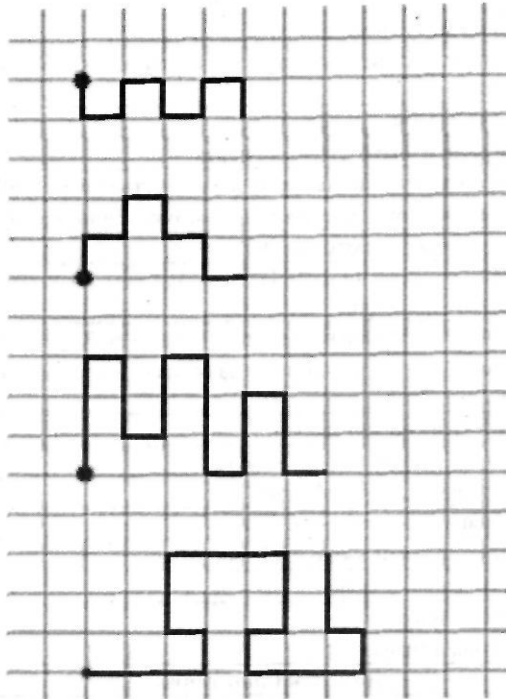
Закінчення

№	Запитання до бесіди	+	-
11	Яка зараз пора року: зима, весна, літо чи осінь?		
12	Коли можна кататися на санчатах - взимку чи влітку? Чому ти так вважаєш?		
13	Чому сніг буває взимку, а не влітку?		
14	Навіщо потрібні в школі дзвоник і парта?		
15	Яку руку піднімають учні на уроці, коли хочуть відповісти?		
16	Покажи своє праве око, ліве вухо. Для чого потрібні очі і вуха?		
17	Яких звірів ти знаєш? Яких птахів?		
18	Хто більший — корова чи коза? Птах чи бджола? У кого більше ніг — у собаки чи в півня?		
19	Що більше — 8 чи 5? Порахуй від 6 до 9, від 5 до 3.		
20	Маленька корова — це теля, маленька собака— це..., маленька кішка — це...		
21	Які ти знаєш транспортні засоби?		
22	Черешні, груші, сливи, яблука— це що?		
23	Що таке Запоріжжя, Київ, Москва?		
24	Футбол, хокей, баскетбол — це що?		
25	Що необхідно зробити, якщо поріжеш палець?		
26	Уранці ми снідаємо, а вдень — ...		
27	Удень світло, а вночі — ...		
28	Небо блакитне, а трава — ...		
Додаткові запитання			
29	Чим схожі між собою молоток і сокира?		
30	Чим схожі між собою білка і кішка?		
31	Собака більше схожий на кішку чи на курку? Чим? Що в них однакового?		
32	У чому відмінність між бджолою і собакою?		
33	У чому різниця між ручкою і олівцем?		
34	Чим відрізняються цвях і гвинт? Як би ти їх розрізнув?		

Як психолог, зі свого боку стежу за тим, як поводить себе дитина, чи легко іде на контакт з дорослим, оцінюю рівень розвитку інтелекту, мотиваційної, вольової, фізичної готовності. Для виявлення рівня розвитку дрібної моторики руки та кінетичних умінь пропоную дитині продовжити візерунок на спеціальній картці, а потім на її звороті намалювати **дім**, дерево, людину.

Олена Беляєва

КАРТКА «ПРОДОВЖ ВІЗЕРУНОК»

Батькам пропоную заповнити «Історію розвитку дитини» та «Карту-характеристику готовності дитини до шкільного навчання» (за методикою О. Проскури та Р. Овчарової, див. с. 18).

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Об'єктивні дані дитини й основні відомості про родину

П.І.Б дитини _____.
Число, місяць і рік народження _____.
Мати (П.І.Б) _____.
Місце роботи (повна назва установи, відділу, посада, контактний телефон) _____.
Батько (П.І.Б) _____.
Місце роботи (повна назва установи, відділу, посада, контактний телефон) _____.

Допомога першокласникам

Домашня адреса, телефон _____

Стан здоров'я дитини до моменту вступу до школи

Операції і травми _____

Хронічні захворювання _____

Диспансерний облік (лікар, група) _____

Особливості харчування _____

Розвиток дитини

Правою чи лівою рукою дитина _____

Коли став _____ говорити _____, ходити _____

Чи легко дитині відповідати на запитання _____

Чи важко добирати слова _____

Чи соромиться вона розмовляти _____

Дитина частіше говорить чи слухає _____

Чи здатна слухати інших, не перебиваючи _____

Чи здатна сидіти спокійно протягом 20—30 хв _____

Інформація про сімейне виховання

З ким із членів родини більше спілкується дитина _____

Методи заохочення у вашій родині _____

Методи покарання у вашій родині _____

Оцінка батьками поведінки дитини (підкреслити):

Добра, слухняна, зухвала, уперта, уважна, неуважна, вразлива, агресивна, сором'язлива, дратівлива, полюбляє перебувати в центрі уваги, має багато друзів, не має друзів, воліє бути на самоті.

Що турбує батьків у поведінці дитини _____

На що вчителю варто звернути увагу _____

КАРТА-ХАРАКТЕРИСТИКА ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

(за методикою О. Проскури та Р. Овчарової)

Обведіть номер позиції, яка відповідає рівню готовності дитини.

I. Психологічна та соціальна готовність до школи.

A. Бажання вчитись у школі.

1. Дитина бажає вчитися.
2. Особливого бажання вчитися не має.
3. Вчитися не хоче.

Б. Навчальна мотивація.

1. Усвідомлює важливість та необхідність навчання, власна мета навчання набуває самостійної привабливості.
2. Власна мета навчання не усвідомлюється, приваблює лише зовнішній бік навчання.
3. Мета навчання не усвідомлюється, нічого привабливого в школі дитина не бачить.

В. Уміння спілкуватися та адекватно поводитися й реагувати на ситуацію.

1. Дитина легко вступає у контакт, правильно сприймає ситуацію, діє відповідно.
2. Контакт та спілкування ускладнені, реакція на ситуації не завжди правильна.
3. Важко вступає в контакт, має ускладнення у спілкуванні, в розумінні ситуації.

Г. Організованість поведінки.

1. Поведінка організована.
2. Недостатньо організована.
3. Поведінка неорганізована.

II. Розвиток шкільно-значущих психофізіологічних функцій

A. Фонематичний слух:

1. Порушень у фонематичній (звуковій) будові мовлення немає, мовлення правильне, чітке.
2. У звуковимові є окремі вади (потрібна допомога логопеда).
3. У звуковимові переважають порушення (заняття з логопедом обов'язкові).

Б. Дрібні м'язи руки.

1. Рука розвинена добре, дитина впевнено володіє олівцем та ножицями.

2. Рука розвинена недостатньо, є напруження під час роботи олівцем та ножицями.
 3. Рука розвинена погано.
- В. Просторова орієнтація, координація рухів.**
1. Дитина достатньо добре орієнтується у просторі, рухлива, рухи скоординовані.
 2. Є окремі ознаки недорозвиненості орієнтації у просторі та координації рухів.
 3. Орієнтація у просторі та координація погано розвинені, дитина малорухлива, незграбна.

III. Розвиток пізнавальної діяльності

Інтелектуальна готовність — це оволодіння найпростішими формами мислення (поняттями, судженнями); розумовими операціями (аналізом, синтезом, порівнянням); вона забезпечується розвитком допитливості, ініціативи, самостійності; формуванням умінь і навичок навчальної діяльності (планувати роботу, працювати в певному темпі).

- А. Рівень обізнаності.**
1. Уявлення дитини про світ достатньо розвинене та конкретне. Дитина може розповісти про свою країну, місто, пори року, про рослини та тварин.
 2. Уявлення обмежене безпосереднім оточенням.
 3. Знання навіть про безпосереднє оточення обмежені, безсистемні.
- Б. Розвиток мовлення.**
1. Мовлення виразне, граматично правильне.
 2. Дитина має ускладнення у підборі слів, у передачі власних думок, мовлення недостатньо виразне.
 3. Відповіді односкладові, у мовленні багато помилок, речення не закінчуються, слова з дитини треба «витягувати».
- В. Пізнавальна активність та самостійність.**
1. Дитина активна, завдання виконує з інтересом, не потребує додаткових зовнішніх стимулів.
 2. Недостатньо активна і самостійна, коло інтересів вузьке, потребує додаткових стимулів.
 3. Під час виконання завдань необхідна постійна додаткова стимуляція, інтересу до навколишнього світу не виявляє, рівень активності й самостійності низький.

Г. Сформованість інтелектуальних умінь (аналіз, порівняння, узагальнення, бачення закономірностей тощо).

1. Дитина може визначати зміст (навіть глибинний), аналізує, узагальнює, бачить і усвідомлює при порівнянні предметів і явищ відмінності, встановлює закономірні зв'язки.
2. Завдання, що вимагають визначених умінь, виконує після стимулювання дорослого.
3. Під час завдань дитина потребує навчальної допомоги і підказок, сприймає важко, самостійного переносу засвоєних засобів діяльності на виконання схожих завдань немає.

Г. Контроль діяльності.

1. Вміє зіставити результати діяльності з визначеною метою.
2. Самостійно дитина не може побачити відповідність результату і мети.
3. Результати діяльності зовсім не відповідають поставленій меті, але дитина цього не бачить.

Д. Темп діяльності.

1. Відповідає вимогам вікової групи: вкладається у визначений час.
2. Нижчий за середні показники для певної групи.
3. Набагато нижчий від визначеного ліміту. Виконується менше від третини обсягу.

Увага! Якщо в певних параметрах ви визначили рівень дитини на позиції 2 чи 3, вам необхідно:

1. Якомога раніше звернутися за спеціальною допомогою до психолога чи вчителя.
2. Знайти фахівця (вчителя), краще психолога, який би професійно визначив рівень готовності вашої дитини до школи (саме в тому параметрі, де є відставання).
3. Включити дитину в систематичну підготовку до школи (відвідування занять з логопедом, класів підготовки, центрів чи курсів психологічної адаптації до школи, звернутися за індивідуальними консультаціями до вчителя, психолога). Самому зайнятися цим, керуючись спеціальною літературою.
4. Не звинувачувати дитину, не залякувати її шкільним майбутнім, а переглянути і скоригувати ті умови, в яких виховується дитина, можливо, щось змінити у вашому спілкуванні з дитиною в родині.

Допомога першокласникам

За результатами обстеження оформлюю висновок готовності дітей 6-річного віку до навчання у школі з виведенням відсоткових показників різних рівнів готовності по кожному класу.

Обов'язково проводжу аналіз малюнків «Мій перший день у школі» у шоденниках першокласника з метою визначення ставлення учнів до школи, виявлення проявів тривожності, побоювання, негативного сприйняття школи. За результатами цього аналізу проводжу бесіди з учнями, що мають негативне ставлення до школи.

Одночасно протягом першого семестру працюю з вчителями-класоводами, вони заповнюють «Картку адаптації першокласника» особисто на кожного учня, де відмічають характерні прояви поведінки та працездатності дитини у навчальному процесі. Разом з учителями обговорюємо причини навчальних труднощів у молодших школярів та шляхи їхнього усунення. Також вчителі отримують рекомендації загального та індивідуального характеру з профілактики дезадаптації першокласників, рекомендовані методи заохочення та підтримки дитини для забезпечення позитивної емоційної атмосфери на уроці.

КАРТКА АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКА (заповнює учитель-класовод)

Учень _____

Клас _____

_____ . _____ , ____

1. Адекватно спілкується з учителем, з однокласниками.
2. Виявляє зацікавленість навчальною діяльністю.
3. Виконує організаційні вимоги.
4. Легко включається у роботу.
5. Керує увагою.
6. Легко переключається у діяльності.
7. Контролює результати.
8. Проявляє пізнавальну активність.
9. Сприймає настанови з 1–2 пояснень.
10. Повністю виконує вказівки вчителя.
11. Дає повну відповідь на запитання.
12. Орієнтується на аркуші паперу.
13. Працює продуктивно.

14. Зберігає працездатність до кінця занять.
15. Тримає робочий темп.
16. Не виявляє втоми: в'ялості, загальмованості, позіхання, рухової загальмованості, емоційної збудженості.
17. Регулює поведінку.
18. Має оптимальний емоційний тонус.
19. Адекватно реагує на невдачу або похвалу.
20. Відсутні: м'язові затиски, надмірна напруженість, загальна тривожність, невпевненість.
21. Не потребує періодичної емоційної підтримки.
22. Може працювати самостійно.
23. Докладає зусиль до переборювання труднощів.
24. Намагається довести завдання до кінця.
25. Володіє елементами навчальної діяльності:
 - сприймає навчальне завдання;
 - орієнтується у завданні;
 - утримує завдання у пам'яті;
 - виділяє спосіб виконання;
 - переносить його на інший матеріал.

Дуже велике значення у роботі з батьками має так зване «друковане слово». Тому я оформила у школі постійний куточок «Психолог радить», матеріали в якому оновлюються щотижня і містять рекомендації вчителям та батькам з певних питань, дитячі заповіді, пам'ятки батькам у вигляді бесід та порад психолога.

Представлені види роботи з практичного досвіду для подолання проблем адаптації першокласників до навчання у школі випробувані мною у практичній роботі і мають дієвий позитивний результат, дають змогу оцінити результативність зусиль кожної дитини, педагогічного колективу, психолога, адміністрації та батьків у вирішенні питань адаптації.

Мета такого супроводу — збереження психічного та психофізичного здоров'я, запобігання психічному перевантаженню, сприяння процесу адаптації та соціалізації учнів перших класів.

Після першого місяця навчання пропоную батькам заповнити «Анкету для батьків учнів 1-х класів», яка дає змогу зробити певні висновки про навчальні труднощі дитини.

Допомога першокласникам

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ УЧНІВ 1 КЛАСІВ

Шановні батьки, це опитування проводиться з метою виявлення дезадаптації в учнів 1-го класу.

Позначте, які прояви особливостей поведінки та навчальної діяльності вашої дитини ви помічаєте останнім часом (обведіть кружечком номер відповідного висловлювання).

Моя дитина:

1. Відмовляється вранці йти до школи.
2. Неохоче йде до школи.
3. Йде до школи з побоюванням.
4. Не виявляє цікавості до уроків.
5. Без нагадувань сідає за уроки.
6. Дуже довго виконує домашнє завдання.
7. Під час виконання домашнього завдання постійно відволікається.
8. Без контролю з боку батьків не може виконати домашнє завдання.
9. Постійно перевіряє себе, може декілька разів переписувати домашнє завдання за власним бажанням.
10. Припиняє роботу над завданням, коли стикається з труднощами.
11. Дуже хвилюється через шкільні успіхи.
12. Погано засинає.
13. Погано їсть.
14. Збуджена, напружена, роздратована.
15. Пригнічена, плаксива.
16. Часто хворіє.
17. Скаржиться на втому, різноманітні болі, нудоту.

т т . . . |
Дякуємо за відповіді та співпрацю!

Класний керівник та шкільний психолог.

Послідовно заповнюю «Індивідуальну картку психологічного супроводу», яку продовжую доповнювати оновленими матеріалами у 4-х, 5-х, 7-х, 9-х, та 10-х класах.

Олена Беляєва

ІНДИВІДУАЛЬНА КАРТКА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
Інформація про розвиток особистості школяра

Прізвище, ім'я _____

1. Рівень готовності до навчання на новому ступені

Клас	1	5	10
Мотиваційна			
Розумова активність			
Емоційно-вольова			
Соціальна			

2. Труднощі шкільної адаптації

Клас	1	5	10
У навчальній діяльності			
Порушення поведінки			
Емоційна напруженість			
Порушення здоров'я			

3. Особливості особистості

Клас	1	4	5	7	9
Самооцінювання					
Тривожність					
Рівень домагань					
Соціостатус					

4. Акцентуації характеру

Допомога першокласникам

5. Темперамент. Тип ВНД

Сила (працездатність)	
Урівноваженість	
Рухливість (інертність)	

6. Пам'ять

Клас	1	4	7	10
Слухова				
Зорова				
Мішана				

7. Увага

Клас	1	4	7	10
Стійкість				
Концентрація				
Здатність перемкнутись				
Обсяг				
Розподіл				

8. Мислення

Клас	4	7	10
Равен			
ШТРР			

9. Схильності, інтереси

1 кл.	4 кл.	7 кл.	10 кл.

10. Здібності, особисті досягнення, вибір профілю навчання чи професії

1 кл.	4 кл.	7 кл.	9 кл.

11. Проблеми у навчанні

Клас	Предмет

Визначення типових труднощів у навчанні молодших школярів (інформація для вчителів)

Феноменологія труднощів	Можливі психологічні причини
У письмових роботах пропускає літери	низький рівень розвитку фонематичного слуху; слабка концентрація уваги; несформованість прийомів самоконтролю
Нерозвиненість орфографічної зірності	низький рівень розвитку довільності; несформованість прийомів навчальної діяльності (уміння діяти за правилами); низький рівень розвитку та розподілу уваги; низький рівень розвитку короткочасної пам'яті; слабкий розвиток фонематичного слуху
Неуважність	низький рівень розвитку довільності; низький рівень розвитку уваги; низький рівень концентрації та стійкості уваги; домінантна мотивація навчання — ігрова
Труднощі у виконанні математичних завдань	низький рівень загального розвитку; слабке розуміння граматичних конструкцій; несформованість уміння орієнтуватися на систему ознак; низький рівень розвитку образного мислення
Труднощі у переказуванні тексту	несформованість уміння планувати свої дії; слабкий розвиток логічного запам'ятовування; низький рівень мовного розвитку; низький рівень розвитку логічних операцій (аналізу, узагальнення, систематизації); занижене самооцінювання
Непосидючість	низький рівень розвитку довільності; низький рівень розвитку вольової сфери; індивідуально-типологічні риси особистості

Феноменологія труднощів	Можливі психологічні причини
Важко розуміє пояснення з першого разу	несформованість прийомів навчальної діяльності; слабка концентрація уваги; низький рівень розвитку сприймання; низький рівень розвитку довільності; низький рівень загального розвитку
Постійна неохайність у веденні зошита	слабкий розвиток тонкої моторики руки; несформованість прийомів навчальної діяльності; недостатній обсяг уваги; низький рівень розвитку короткочасної пам'яті
Погане знання таблиці множення	низький рівень розвитку механічної пам'яті; низький рівень розвитку тривалої пам'яті; розвиток загального інтелекту нижчий за вікову норму; низький рівень розвитку довільності; слабка концентрація уваги; несформованість прийомів навчальної діяльності
Не виконує завдання для самостійної роботи	несформованість прийомів навчальної діяльності; низький рівень розвитку довільності
Постійно забуває вдома навчальне приладдя	висока емоційна нестабільність, підвищена імпульсивність; низький рівень розвитку довільності; низький рівень концентрації та стійкості уваги
Погано переписує з дошки	несформованість прийомів навчальної діяльності; низький рівень розвитку довільності; низький рівень перемикання уваги; низький рівень обсягу уваги; низький рівень короткочасної пам'яті
Домашню роботу виконує добре, а класну — недбало	слабка швидкість проходження психічних процесів; несформованість прийомів навчальної діяльності; низький рівень розвитку довільності
Кожне завдання потрібно повторити декілька разів перед тим, як учень починає працювати	низький рівень концентрації та стійкості уваги; низький рівень розвитку довільності; несформованість уміння виконувати завдання за усною інструкцією; несформованість передумов навчальної діяльності

Феноменологія труднощів	Можливі психологічні причини
Постійно перепитує вчителя	низький рівень обсягу уваги; слабка концентрація та стійкість уваги; низький рівень розвитку переключення уваги; низький рівень короткочасної пам'яті; низький рівень розвитку довільності; несформованість уміння приймати навчальне завдання
Погано орієнтується в зошиті	низький рівень сприймання та орієнтації у просторі; низький рівень розвитку довільності; слабкий розвиток дрібних м'язів рук
Піднімає руку, але потім мовчить	несформованість ставлення до себе як до школяра; занижене самооцінювання; низький рівень розвитку довільності;
Запізнюється на уроки	несформованість прийомів самоконтролю; слабка концентрація та стійкість уваги; низький рівень розвитку довільності; можливі сімейні труднощі; другорядна вигода
Постійно відволікається на уроках, грається, лізе під парту, їсть	несформованість ставлення до себе як до школяра; переважає ігрова мотивація навчання; індивідуально-типологічні властивості особистості; слабка концентрація та стійкість уваги; низький рівень розвитку довільності; несформованість прийомів навчальної діяльності
Відчуває страх перед опитуванням на уроці	занижене самооцінювання; можливі сімейні труднощі; внутрішній стресовий стан; індивідуально-типологічні риси особистості
При перевірці зошита після уроку зрозуміло, що письмова робота не виконана	несформованість ставлення до себе як до школяра; переважає ігрова мотивація навчання; низький рівень розвитку довільності; несформованість прийомів навчальної діяльності
Коментує оцінки, поведінку вчителя, робить зауваження	можливі сімейні труднощі; особливості розвитку «Я-концепції»

Феноменологія труднощів	Можливі психологічні причини
Довгий час не може знайти місце у класі за партою	слабкий розвиток орієнтації у просторі; низький рівень розвитку образного мислення; низький рівень розвитку сприймання; низький рівень розвитку самоконтролю; низький рівень розвитку тривалої пам'яті; низький рівень сформованості довільності

**70 СПОСОБІВ СКАЗАТИ «ДУЖЕ ДОБРЕ»
(інформація для вчителів)**

1. Ти зараз на правильному шляху.
2. Пречудово!
3. У тебе це вийшло.
4. Правильно.
5. Це добре.
6. Супер!
7. Я пишаюся тим, як ти працював.
8. Ти робиш це дуже добре.
9. Це набагато краще.
10. Гарна робота.
11. Я щаслива бачити цю роботу.
12. Ти робиш гарну роботу.
13. Ти близький до істини.
14. Мої вітання.
15. Це те, що треба.
16. Я знала, що ти можеш це зробити.
17. Зараз ти це зрозумів.
18. Нарешті!
19. Ти швидко вчишся.
20. Працюючи так само, ти досягнеш багато чого.
21. Я не зуміла б зробити краще.
22. Це правильний шлях.
23. З кожним днем у тебе виходить краще.
24. Це гарний спосіб.
25. Ти нічого не прогавив.
26. Так тримати!

27. Надзвичайно.
28. Прекрасно.
29. Це найкраще.
30. Остаточо.
31. Сенсаційно.
32. Тепер нічого тебе не зупинить.
33. Відмінно.
34. Це була першокласна робота.
35. Чудово.
36. Ще краще.
37. Твій мозок попрацював на ставу.
38. Ти досягнеш успіху.
39. Це видатний винахід.
40. Фантастика!
41. Неймовірно!
42. Це чудова робота.
43. Ти робиш це красиво.
44. Як ти багато зробив.
45. Розумник.
46. Ти дійсно це покращив.
47. Прегарно!
48. Вітаю!
49. Твоя правда!
50. Так тримати!
51. Ти зробив це вчасно.
52. Мені подобається хід твоїх думок.
53. Я пишаюся тобою.
54. Дуже приємно вчити таких розумних дітей.
55. Велика тобі подяка.
56. Я ніколи не бачила нічого кращого.
57. Твоя робота принесла мені багато радості.
58. Молодчина!
59. Повний порядок.
60. Серйозний прорив.
61. Ось цього я ще не бачила.
62. Ти неперевершений сьогодні.
63. Це вже успіх.
64. Це твоя перемога.
65. Тепер ти відчуваєш свої можливості.

Допомога першокласникам

66. Ти справжній майстер.
67. Щиросердно рада за тебе.
68. Не можу навіть передати свого захоплення.
69. Грандіозно!
70. Я вірю в тебе, у тебе завжди виходитиме не гірше.

Слова підтримки та заохочення для забезпечення позитивної емоційної атмосфери на уроці

Давай спробуємо ще раз.

У мене теж не одразу все виходило, тому не втрачай надії.

Я завжди вважала, що ти зможеш це зробити.

Повір у себе.

Я можу зрозуміти твій стан.

Я тебе розумію.

Я впевнена, що ти можеш.

Разом ми зможемо.

Сьогодні вийде краще, ніж учора.

Мені подобається те, що ти зробив.

Навіть, якщо ти помилишся, я допоможу тобі.

Ти талановитий,

Я пишаюся тобою.

Я впевнена у твоїх силах, здібностях, знаннях.

Мені приємно спілкуватися з тобою.

Я вірю в те, що все вийде.

Давай спробуємо зробити якнайкраще.

Цікава відповідь, оригінальна відповідь.-

Відчувається співпраця.

Дитині потрібно, щоб її:

- розуміли;
- любили;
- визнавали;
- поважали.

Якщо ця потреба не задовольняється, виникає негативний емоційний стан:

- біль;
- страх;
- агресія;
- образа.

Працюючи з проблемними дітьми, скористайтеся такими порадами:

1. Діти навчаються життю у життя.
2. Якщо дитину постійно критикувати — вона вчиться ненавидіти.
3. Якщо дитина живе в атмосфері ворожості — вона вчиться агресивності.
4. Якщо дитину висміюють — вона стає замкненою.
5. Якщо дитині постійно докоряють — вона вчиться жити з почуттям провини.
6. Якщо дитину підбадьорювати — вона вчиться вірити у себе.
7. Якщо дитину хвалити — вона вчиться бути вдячною.
8. Якщо дитину підтримувати — вона вчиться вірити у себе.
9. Якщо дитина живе в атмосфері доброзичливості — вона вчиться знаходити любов у цьому світі.

Загальні поради батькам першокласників

1. Вранці будіть дитину спокійно, з усмішкою та лагідним словом.
2. Не згадуйте вчорашні прорахунки, особливо мізерні, не вживайте образливих слів.
3. Не підганяйте її, розрахувати час — це ваш обов'язок, якщо ж ви цю проблему не вирішили, — провини дитини у цьому немає.
4. Не відправляйте дитину до школи без сніданку: там вона багато працює, витрачає сили, потребує поповнення енергії. Коли щось не виходить, порадьтеся з учителем, психологом.
5. Відправляючи дитину до школи, побажайте їй успіхів, скажіть кілька лагідних слів без подібних застережень: «Дивись, поведься гарно!», «Щоб не було поганих оцінок!» тощо. У дитини попереду важка праця.
6. Зустрічайте дитину спокійно, не ставте їй тисячу запитань, дайте їй розслабитись (згадайте, як вам тяжко після важкого робочого дня).
7. Коли дитина збуджена і хоче з вами чимось поділитись, не відмовляйте їй у цьому, вислухайте, на це ви не витратите багато часу.
8. Якщо дитина замкнулась, щось її турбує, не наполягайте на поясненні її стану, хай заспокоїться, тоді вона все сама розкаже.
9. Зауваження вчителя вислуховуйте без дитини.
10. Вислухавши, не поспішайте сваритися. Говоріть з дитиною спокійно.
11. При спілкуванні з дитиною не вживайте вислову: «Якщо ти будеш добре вчитись, то...». Часом умови ставляться важкі — і тоді ви опиняєтеся у незручному становищі.
12. Протягом дня знайдіть (намагайтесь знайти) півгодини для спілкування з дитиною. У цей час найважливішими повинні бути справи дитини, її біль, її радіщі.

13. У сім'ї повинна бути єдина тактика спілкування всіх дорослих з дитиною. Всі суперечки щодо виховання дитини вирішуйте без неї. Не зайвим буде почитати літературу для батьків, там ви знайдете багато корисного.

14. Завжди будьте уважними до стану здоров'я дитини, коли щось турбує її: головний біль, поганий настрій. Найчастіше це об'єктивні показники втоми, перевантаження.

15. Пам'ятайте, що діти люблять казки, особливо перед сном, або пісню, лагідні слова. Не лінуйтеся подарувати це для них. Це їх заспокоїть, зніме денне напруження, допоможе спокійно заснути і відпочити.

16. Не нагадуйте перед сном про неприємні речі, про роботу. Завтра новий трудовий день — і дитина повинна бути готова до нього. А допомогти в цьому їй повинні батьки своїм доброзичливим ставленням. Чекати ж якогось дива, радісних поривів душі, доброти треба терпляче, відшукуючи ці риси в дитині, постійно заохочувати її.

КОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА ДЛЯ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ

1. Діагностика причин та проявів дезадаптації.

2. Спостереження за дитиною в колі однокласників під час уроків та поза уроками, у ГПД.

3. Бесіда з дитиною. Тести «Що тобі подобається в школі?», «Твої улюблені заняття», «Продовж речення», анкетування для вивчення інтересів, схильностей та спрямованості особистості.

4. Ігрові вправи:

а) ігри на прояви окремих характерологічних рис, емоцій: мімічні та пантомімічні етюди (хоробрий лев, заляканий заєць, ласкаве кошеня і навпаки — заляканий лев, хоробрий заєць...), створення казок — реальних («Одного разу...», «Були собі...»), в них розігруються сварки, зустрічі, поведінка в незнайомому місці, умовних («Немов би...» — історії, які могли б статися, але за інших обставин, в них моделюються ситуації тривоги, напруження, поразки, перемоги). При цьому переборюється страх, невпевненість, сором'язливість під час спілкування чи конфліктних форм поведінки;

б) вправи на саморегуляцію: «Опануй себе», «Врости в землю», «Замри», «Сонячне зайчення»; зняття напруження «Насос і м'яч»,

в) ігри на зниження імпульсивності: «Будь уважним», «Стоп», «Чотири стихії»;

г) ігри на формування довільності поведінки — уміння діяти за правилами, оволодіння контролем над діями, опанування планувальної

функції мови: «Шкала зростання», «Офіцер — солдат», «Тролейбусний маршрут», «Кольорове місто»;

г) ігри на просторову орієнтацію: «Мовчазна сторінка», «Гудзики», «Пошук скарбів», «Кольорове місто»;

д) ігри на розвиток уваги: «Чарівне слово», «Плямка».

є) формування внутрішньої позиції дитини: шкала зростання;

є) ігри на розвиток мислення, пізнавальних здібностей: «Складання речень», «Пошук спільного», «Пошук протилежних предметів», «Виключення зайвого», «Вгадай фігуру», «Розгадай слово», «Чарівний ланцюжок», «Парні картинки», «Картинки-загадки».

ж) ігри на розвиток уваги, пам'яті: «Слухай і виконуй», «Слухай оплески», «Телефон зламався», «Букви алфавіту», моторно-слухової пам'яті: «Повторюй за мною», «Поза», «Друкарська машинка».

з) вправи на зняття страхів: малювання — «Намалюй свій страх», «Що мені сниться страшно, або чого я боюсь вдень», «Найгірше і найкраще».

5. Робота з батьками:

а) формування навичок спілкування: рольові ігри «Школа», «Сім'я», бесіди батьків з дитиною про школу, про вчительку, домашні завдання;

б) гармонізація ставлення дитини у сім'ї та стосунків з однолітками: запрошення однокласників у гості, спільні прогулянки на природу, спільна праця в сім'ї;

в) корекція рис характеру, які заважають процесу спілкування: вправи «Два сердиті хлопчики», «Вчитель», «Врости в землю»;

г) тренінгові заняття в групі.

6. Робота з учителем:

а) створення вчителем доброзичливої атмосфери у класі;

б) залучення дезадаптованої дитини до спільних ігор, справ, виконання доручень;

в) соціологічне міні-дослідження «З ким ти хотів би сидіти за однією партою?», «Хто в класі тобі подобається найбільше?», «З ким ти хотів би дружити?». Сприяти дружнім стосункам між дітьми;

г) визначення оптимального режиму завантаженості учня;

г) підкреслення позитивних рис характеру та особистісних досягнень дитини перед класом;

д) зняття невтішних оцінок на перших етапах навчання (словесних — погано, незадовільно; кольорових зображень, фігур; бальних оцінок);

є) психологічна підтримка зусиль дитини на досягнення успіху, сприятливе ставлення до неї.

ДІАГНОСТИКА ТА ДОПОМОГА ПСИХОЛОГА П'ЯТИКЛАСНИКАМ

Олена БЄЛЯЄВА, психолог I категорії ЗОШ №163, м. Київ

Перехід учнів з початкової школи до середньої викликає зростання стресового навантаження як на самих учнів, так і на їхніх батьків. Це пов'язано з появою нового класного керівника, нових вчителів, предметів, кабінетною системою навчання та ще й співпадає з віковими змінами — вступом дитини у підлітковий вік. Для учня і для учнівського колективу перехід у п'ятий клас може стати початком нового життя, нових успіхів, розкриттям нових граней характеру, власних здібностей, прихованих ресурсів,

У 5 класі змінюються умови навчання: з'являється класний керівник та вчителі з різних предметів. Цей період є досить сприятливим для адаптації школяра до нових умов навчання. Діти чекають змін на краще, бажають стати дорослішими, налагодити взаємини з учителями, робити так, щоб дорослі пишалися ними, були задоволені, «не засмучувались».

Основне новоутворення цього періоду — відкриття нового рівня самоусвідомлення, «Я-концепції»: бажання зрозуміти себе, свої здібності й особливості, свою схожість та відмінність від інших, свою унікальність і неповторність, формується система самооцінок. Це — найважливіший період для розвитку повноцінного спілкування.

У роботі шкільного психолога в період адаптації п'ятикласників *основними завданнями стають:*

- розвиток шкільної мотивації, формування інтересів;
- розвиток навичок спілкування з однолітками та дорослими;

- розвиток впевненості в собі, формування ставлення до успіхів та невдач;
- формування уявлення про себе як про людину з великими можливостями.

Для успішної адаптації учнів 5-х класів робота психолога обов'язково буде таким чином:

- 1) з учителями: звертати увагу на вікові та індивідуальні особливості кожної дитини;
- 2) з батьками: допомога, підтримка та похвала;
- 3) з учнями: знайомство із собою, самопізнання, впевненість у своїх здібностях.

Представлені види роботи з практичного досвіду з подолання проблем п'ятикласників до нових умов навчання, випробувані мною у практичній роботі, мають дієвий позитивний результат, дають змогу оцінити результативність зусиль кожної дитини, педагогічного колективу, психолога, адміністрації та батьків у вирішенні питань адаптації.

Мета такого супроводу — збереження психічного та психофізичного здоров'я, попередження психічного перевантаження, сприяння процесу адаптації та соціалізації учнів.

З метою виявлення проявів дезадаптації учнів 5-х класів до нових умов навчання проводжу багатогранну дослідницьку роботу за такими параметрами.

ДІАГНОСТИКА ВАД ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ (ДВОР) Опитування для дітей 9—11 років (автор З. Карпенко)

Любий друже!

Тобі пропонується відповісти на запитання, що стосуються різних сторін твоєї особистості: поведінки, самопочуття, бажань, страхів, переконань тощо. Ти маєш чудову нагоду поглянути на себе збоку і проаналізувати, що ти знаєш про себе, поділитися цими знаннями з дорослими, аби вони *краще пізнали* тебе і змогли тебе розуміти, спілкуватися з тобою, навчати тебе.

У спеціальному бланку для відповідей навпроти відповідного номера твердження треба поставити знак «+», якщо ти згоден з твердженням, і знак «-», якщо ти з твердженням не згоден.

Не розмірковуй довго, відповідай одразу, вслуховуючись у зміст. Усі відповіді будуть правильними, якщо ти відповідатимеш чесно.

Бланк відповідей

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	11	21	31	41	51	61	71	81
2	12	22	32	42	52	62	72	82
3	13	23	33	43	53	63	73	83
4	14	24	34	44	54	64	74	84
5	15	25	35	45	55	65	75	85
6	16	26	36	46	56	66	76	86
7	17	27	37	47	57	67	77	87
8	18	28	38	48	58	68	78	88
9	19	29	39	49	59	69	79	89
10	20	30	40	50	60	70	80	90

Прізвище, ім'я _____

Клас _____ Дата _____

Дякуємо за відповіді та співпрацю,
шкільний психолог Олена Борисівна.

Опитувальник ДВОР

1. Мені важко зосередитися на чомусь одному.
2. Я не можу довго працювати не втомлюючись.
3. Я переживаю з будь-якого приводу.
4. Під час виконання завдання я дуже напружений і скутий.
5. Я часто думаю про можливі неприємності.
6. Я лякливий, багато що викликає в мене страх.
7. Я не люблю чекати.
8. Я не люблю починати нову справу.
9. Я неспокійно сплю, погано засинаю.
10. Я невпевнений у своїх силах, боюся труднощів.

II. Я завжди швидко знаходжу відповідь, коли про щось запитують (можливо і неправильно, але дуже швидко).

12. У мене часто змінюється настрій.
13. Мені часто все набридає.
14. Я швидко, не вагаючись, приймаю рішення.
15. Я часто відволікаюсь на уроках.
16. Коли хтось з дітей на мене кричить, я також кричу у відповідь.
17. Я впевнений, що впораюсь з будь-яким завданням.
18. Я люблю діяти, а не розмірковувати.

19. В іграх я не підкоряюся правилам.
20. Я гарячкую під час розмови.
21. Коли хтось мене образить, я прагну поквитатися з ним.
22. Іноді мене тішить, коли я щось зламаю, розірву, розіб'ю.
23. Я дуже серджуся, коли хтось сміється з мене.
24. Мені здається, що інколи я хочу зробити якусь шкоду.
25. У відповідь на вказівки мені хочеться зробити все навпаки.
26. Я люблю бути першим, верховодити, підкоряти собі інших,
27. Я легко можу посваритися чи побитися.
28. Я не поступаюся іншим, не ділюся з ними нічим.
29. Я не можу змовчати, коли чимось незадоволений.
30. Часом я так наполягаю на своєму, що людям навколо уривається терпець.
31. Я люблю, коли мене хвалять за те, що насправді зробила інша людина.
32. Мені подобається отримувати більше від того, що насправді належить.
33. Я часто звинувачую кого-небудь у тому, в чому насправді винний сам.
34. Трапляється, що я привласнюю речі, що належать іншій людині.
35. Мені подобається перебільшувати, хвалитися, вигадувати небилиці.
36. Я часто порушую свої обіцянки.
37. Я завжди знаходжу виправдання непорядному вчинку.
38. Я не визнаю своїх помилок.
39. Я роблю все задля своєї вигоди.
40. Я рідко зізнаюся, що заподіяв комусь шкоду.
41. Я часто порушую правила поведінки, встановлені вчителем.
42. Я люблю сміятися з інших.
43. Я кривджу своїх товаришів: б'ю їх, штовхаю, дражню.
44. Часто я говорю одне, а роблю протилежне.
45. Я розповідаю непристойні історії, вживаю лайливі слова.
46. Переконалий, що мої пустощі нікому не шкодять.
47. Для своєї вигоди я часто обдурюю інших.
48. Діти скаржаться на мене, не хочуть гратися зі мною.
49. Я люблю розповідати жажливі історії, про які дізнався з кінофільмів і розмов між дорослими.
50. Я знушаюся з тварин, нищу без потреби рослини.
51. Я цураюся своїх ровесників, тримаюся від них віддалік.
52. Я не довіряю людям, побоююся їх.

Діагностика та допомога психолога п'ятикласникам

53. Я не люблю дивитися в очі людині, з якою розмовляю.
54. Я мовчазний, не підтримую розмову з чужими людьми.
55. Мене часто запитують, чим я незадоволений.
56. Мене часто підозрюють у негарних вчинках.
57. Люди часто навмисно ображають мене.
58. Я часто буваю засмученим.
59. Я люблю гратися сам.
60. Дитяча компанія швидко мені набридає.
61. Мені небайдуже, що про мене думають інші.
62. Я повинен завжди все знати.
63. Я не маю права помилятися.
64. Я намагаюся виправдати свої вчинки перед іншими людьми.
65. Спочатку я дбаю про інших, а потім вже про себе.
66. Коли я зроблю помилку, у мене з'являється почуття провини.
67. Усі люди, з якими я спілкуюся, повинні мене любити.
68. Інші люди мають право контролювати мою поведінку.
69. Я намагаюся допомогти людям навіть тоді, коли мене про це не просять.
70. Якщо я вже прийняв рішення, то не маю права передумати.
71. Мої успіхи залежать від удачі, талану, щасливого випадку.
72. Я волію почекати, поки мої труднощі розв'яжуться самі собою.
73. Мої оцінки в школі не залежать від моїх здібностей.
74. Мої успіхи залежать від допомоги інших людей.
75. За мене вирішують інші, що і як робити.
76. Я не винен, що не можу домогтися кращих результатів.
77. Я не планую того, що зі мною трапляється.
78. Я сам нічого не можу змінити в своєму житті.
79. За моє здоров'я відповідають дорослі.
80. Діти виростають такими, якими їх виховують батьки.
81. Я більше люблю слухати казки, ніж вірші.
82. Коли я їду з мамою в магазин, я більше хотів би, щоб мені купили цукерки, ніж книжку.
83. Я не мрію стати актором.
84. Мені не подобаються квіти.
85. Мені більше подобається звичайна їжа, яку мама готує щодня, ніж фрукти — ананаси, мандарини, ківі.
86. Я не радію, коли бачу щось красиве і незвичайне.
87. Мене цікавлять технічні іграшки, наприклад, автомобілі, літаки, мотоцикли...

Олена Беляєва

88. Мені не подобається гратися з ляльками.

89. Я не люблю вигадувати різні небилиці.

90. Я не плачу, коли чую сумну історію.

Дешифратор (інформація для психолога)

Тривожність	Імпульсивність	Агресивність	Схильність до нечесної поведінки	Асоціальність	Замкнутість	Невпевненість	Екстернальність	Естетична нечутливість

Інтерпретація результатів

8—10 балів — високий рівень вираженості вади;

4—7 балів — середній рівень вираженості вади;

1—3 бали — низький рівень вираженості вади.

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ «ВАША ДИТИНА»

1. Прізвище, ім'я дитини _____
2. У початкових класах ваша дитина вчилась загалом _____
3. Стосунки з першою вчителькою були _____
4. Зараз ваша дитина вчиться охоче? _____
5. Дитині подобаються такі навчальні предмети: _____
6. Ви задоволені навчальними успіхами своєї дитини? _____
7. Чи допомагаєте ви дитині у підготовці домашніх завдань? _____
8. Чи вміє ваша дитина користуватися довідниками, словниками, додатковою літературою? _____
9. Як ви вважаєте, чого вам бракує у вихованні вашої дитини (підкресліть): часу, терпіння, педагогічних знань, розуміння сучасного покоління, маєте іншу думку _____

10. Ваші побажання класному керівнику _____

11. Ви вважаєте, що педагогам необхідно звернути увагу на _____

Дякуємо за відповіді та співпрацю!

**ЗАПИТАННЯ ДО СХЕМИ-ХАРАКТЕРИСТИКИ
УЧНІВ КЛАСУ
(для виявлення шкільних труднощів
та рівня адаптованості
учнів класу, заповнює вчитель)**

1. Чи охоче, з інтересом дитина вчиться?
2. Чи достатньо відповідально ставиться до навчання?
3. Чи переживає свої навчальні успіхи і невдачі?
4. Чи прагне до поліпшення своїх результатів?
5. Чи активна на уроках? Чи часто хоче висловитися, відповісти на запитання?
6. Чи дисциплінований учень (учениця)?
7. Чи вміє організувати себе в роботі?
8. Чи досить при цьому уважний, наполегливий, цілеспрямований?
9. Чи відповідає працездатність дитини пропонованим школою вимогам?
10. Чи досить контактний, довірливий учень, чи легко піддається виховним впливам?
11. Чи добре складаються відносини з іншими дітьми у класі?
12. Чи можете ви покластися у роботі з дитиною на допомогу її батьків?
13. Чи потребує дитина додаткової індивідуальної допомоги на уроках?
14. Чи легко відгукується для допомоги?
15. Чи успішно пройшов процес адаптації дитини до школи?
16. Чи цілком задовільно засвоює дитина програмні знання, уміння й навички?

Олена Беляєва

Інтерпретація результатів

Відповіді на запитання в схемі позначати цифрами—у графі відповідного питання проти прізвища учня ставити:

- «1», якщо можна стверджувати «безумовно так»;
- «2», якщо можна сказати «скоріше так, ніж ні»;
- «3», якщо ви відповідаєте «швидше ні, ніж так»;
- «4», якщо «безумовно ні».

У тих випадках, коли відповісти важко, залишіть графу незаповненою.

Показники до 1,5 — норма;

1,5 до 2,2 — незначні прояви дезадаптації;

2,3 до 3,0 — яскраво виражена дезадаптація.

СХЕМА-ХАРАКТЕРИСТИКА

виявлення шкільних труднощів та рівня адаптованості учнів класу

Клас _____

Учитель _____

№	Прізвище, ім'я учня	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Середній бал	Висновок
1.																			
2.																			
3.																			
4.																			
5.																			
6.																			
7.																			
8.																			

Діагностика та допомога психолога п'ятикласникам

АНКЕТА

Шановний колего!

З метою вивчення процесу адаптації молодших школярів до навчання у середній школі проводиться анкетування класоводів випускних класів молодшої школи.

Просимо вас визначити ступінь вираженості зазначених нижче рис, притаманних усьому вашому класу за 6-бальною системою (0 балів — відсутність, 5 балів — максимально виражена у класу риса).

Клас _____

Навчання

1	Позитивна мотивація, зацікавленість процесом навчання	0	1	2	3	4	5
2	Сформованість навичок самостійної роботи	0	1	2	3	4	5
3	Готовність виконувати вимоги вчителя	0	1	2	3	4	5
4	Зібраність, організованість (сформованість самоконтролю, концентрація уваги)	0	1	2	3	4	5
5	Розвиток логічного мислення (здатність до узагальнень, визначення суттєвих ознак, аналізу)	0	1	2	3	4	5
6	Здатність до творчості, бажання знаходити нестандартні, оригінальні рішення	0	1	2	3	4	5
7	Загальна обізнаність, розвиток соціального інтелекту	0	1	2	3	4	5

Психологічний клімат у класі

1	Оптимізм, переважають позитивні емоції	0	1	2	3	4	5
2	Ініціативність, активність	0	1	2	3	4	5
3	Загальна культура поведінки	0	1	2	3	4	5
4	Згуртованість	0	1	2	3	4	5
5	Доброзичливість, готовність допомогти тим, хто цього потребує	0	1	2	3	4	5
6	Здатність розуміти інших людей, співчувати їм (уміння відгукнутись)	0	1	2	3	4	5
7	Відчуття відповідальності за свої вчинки	0	1	2	3	4	5
8	Відкритість, відсутність намагань схитрувати	0	1	2	3	4	5

Аналіз відповідей вчителя дає змогу оцінити рівень адаптації всього класного колективу та визначити відповідні проблеми адаптації.

Олена Беляєва

**ОПИТУВАЛЬНИК НА ВИЯВЛЕННЯ ТРУДНОЩІВ
У ПОВЕДІНЦІ ТА ПРОБЛЕМ АДАПТАЦІЇ
(Роберт Гудмен)**

Шановний Дорослий! Просимо дати відповіді на питання з метою виявлення проявів дезадаптації та труднощів у поведінці учня. Якщо вони є, необхідно зробити позначку «+» у відповідній клітинці.

Прізвище, ім'я дитини _____ клас _____

№		Ні	Так	Інколи буває
1	Чи уважний до почуттів інших людей?			
2	Неспокійний, надто активний, не може довго всидіти			
3	Часто скаржиться на головний біль, нудоту			
4	Готовий ділитися з іншими дітьми своїми речами			
5	Часто не стримує роздратованості, гарячує			
6	Схильний бути на самоті, відлюдкуватий			
7	Загалом слухняний, виконує вимоги дорослих			
8	Відчуває тривогу, часто виглядає неспокійним			
9	Готовий допомогти тому, кого образили, хто хворіє			
10	Постійно рухається, непосидючий			
11	Має щонайбільше одного друга			
12	Часто б'ється з іншими дітьми, підбурює їх			
13	Часто сумний, готовий розплакатися			
14	Інші діти відчують до нього симпатію			
15	Легко відволікається, не може сконцентруватися			
16	Нервується і не відходить від дорослого у новому середовищі			
17	Добрий до молодших			
18	Часто бреше, обманює			
19	Інші діти дратують чи ображають його			
20	Часто намагається допомогти дорослим та іншим дітям			
21	Обдумує свої дії перед скоєнням вчинку			
22	Скоює крадіжки вдома чи у школі			

Закінчення

23	Краще почувається з дорослими, ніж із ровесниками			
24	Має багато страхів, часто боїться			
25	Продумує завдання до кінця, уміє зосередитись			

Підпис _____ Дата _____
 Батьки, вчитель, інший дорослий (будь ласка, підкресліть!)

ДЯКУЄМО ЗА ДОПОМОГУ!

Інтерпретація результатів

25 пунктів об'єднуються по 5 шкалах. По-перше, необхідно порахувати загальний бал по шкалах за таблицею:

	Ні	Так	Інколи буває
Шкала соціальності			
Запитання № 1, 4, 9, 17, 20	0	2	1
Шкала гіпеактивності			
Запитання № 2	0	2	1
№ 10	0	2	1
№ 15	0	2	1
№ 21	2	0	1
№ 25	2	0	1
Шкала ознак емоційних порушень			
Запитання № 3, 8, 13, 16, 24	0	2	1
Шкала ознак порушення поведінки			
Запитання № 5	0	2	1
№ 7	2	0	1
№ 12	0	2	1
№ 18	0	2	1
№ 22	0	2	1
Шкала ознак проблем у взаєминах із однолітками			
Запитання № 6	0	2	1
№ 11	0	2	1
№ 14	2	0	1
№ 19	0	2	1
№ 23	0	2	1

По-друге, щоб підрахувати загальну оцінку відхилення поведінки від норми, треба скласти оцінки по 4 шкалах, віднявши бали за шкалою соціальності.

Коли сумарний бал за 20 запитань — 13, суттєвим вважається низький бал за шкалою **соціальність**.

Сумарний бал 17 та більше — вказує на проблеми у дитини (коли заповнюють батьки).

Імовірність **пограничного нервово-психічного** розладу як прояву дезадаптації та труднощів у поведінці учня — від 13 та вище (коли заповнюють батьки), та від 9 та вище (коли заповнюють вчителі).

Обов'язково проводжу фронтальне опитування учнів за методикою незакінчених речень, запропоноване Л. Пономаренко.

Методика незакінчених речень

1. Я радію, коли...
2. Якби я міг (могла)...
3. У школі я завжди...
4. Мені цікаво...
5. Хотів би я...
6. Мені неприємно, коли...
7. Якби у школі...
8. На мою думку, мені заважає...
9. Майбутнє здається мені...
10. Я відчуваю, що...
11. Я ображаюся, якщо...
12. Коли мене не розуміють,...
13. Я хотів би позбавитись ...
14. Мої успіхи у школі...
15. Дорослі завжди...
16. Більш за все я боюся...
17. Коли я стану дорослим (дорослою)...
18. Моя мета...
19. Моя мама думає, що я...
20. Краще було б...

Діагностика та допомога психолога п'ятикласникам

Аналіз відповідей допомагає краще зрозуміти переживання, труднощі, зони конфліктів, особливості сприйняття «світу дорослих» та ціннісні орієнтації дітей цього віку.

Гарні результати визначення переживань дитини, пов'язаних зі своєю роллю учня 5-го класу, дає проєктивний твір «**Мій портфель**», запропонований О. Осадько. З метою визначення особистісної адаптованості учнів використовую ще методику А. Фурмана.

Визначення особистісної адаптованості школярів

Психолог. Шановні учні, реально погляньте на свої стосунки з оточенням і у відповідному стовпчику поставте оцінки, залежно від того, яке місце в житті кожного з вас займають названі люди, події, заняття.

(Дуже позитивно +5, позитивно +4, нейтрально — 0, негативно -4, дуже негативно -5)

Школа

Моє ставлення	Дуже позитивне	Позитивне	Нейтральне	Негативне	Дуже негативне
до однокласників					
до вчителів					
до класного керівника					
до навчальних предметів					
до школи та її вимог					

Сім'я

Моє ставлення	Дуже позитивне	Позитивне	Нейтральне	Негативне	Дуже негативне
до матері					
до батька					
до брата, сестри					
до бабусі, дідуся					

Олена Беляєва

Вулиця

Моє ставлення	Дуже позитивне	Позитивне	Нейтральне	Негативне	Дуже негативне
до близьких друзів					
до товаришів					
до батьків друзів					
до сусідів					

Власне «Я»

Моє ставлення	Дуже позитивне	Позитивне	Нейтральне	Негативне	Дуже негативне
до своєї поведінки та вчинків					
до власного «Я»					

Будь ласка, підрахуйте загальну кількість балів_____.

Класифікація показників адаптованості учнів

Вид соціально-психологічної адаптованості учнів	Рівні функціонування особистісної адаптації	Показники адаптованості
I. Адаптованість	1. а) Максимальний	75
	б) Дуже високий	від 73 до 74
	2. Високий	від 69 до 72
	3. Середній	від 64 до 68
II. Неадаптованість	4. Низький	від 57 до 63
	5. Неочевидний	від 50 до 56
	6. Очевидний	від 40 до 49
III. Деадаптованість	7. Ситуативний	від 30 до 39
	8. Стійкий, очевидний	від 21 до 29
	9. Критичний	від 0 до 20

Проективний тест «**Неіснуюча тварина**» дає великий обсяг матеріалу для аналізування проявів агресивності, тривожності, загальної дезадаптованості.

З метою профілактики дезадаптації спостерігаю за учнями 5-х класів на уроках, перервах, під час позакласної діяльності.

Діагностика та допомога психолога п'ятикласникам

Психокорекційну роботу з учнями «групи ризику» з профілактики дезадаптації, агресивної поведінки, подолання тривожності, замкненості проводжу за добре відомими і визнаними методиками:

- адаптація до школи Є. Александровської, Н. Курейкової;
- інтелектуальний тренінг Е. Заїки;
- тренінг спілкування для учнів 4—6 класів О. Лещинської;
- ігрова психокорекція труднощів спілкування у молодших школярів Р. Овчарової;
- соціально-психологічний тренінг С. Коробко;
- цикл занять для розвитку пізнавально-вольової сфери, навичок адекватної соціальної поведінки Т. Азарової (методичний посібник «Робота психолога з молодшими школярами»);
- Т. Ілляшенко «Чому їм так важко вчитися?» — корекційні заняття;
- розвивальні та корекційні заняття психолога (Психолог. Бібліотека. — К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2004);
- Лескова-Савицька (Корекція дезадаптації. Я хочу, я можу, я буду добре вчитися// Психолог. Бібліотека. — К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2003);
- щоденник розвитку особистості Л. Павленко;
- корекційний розвиток розумових операцій Л. Видриган (комплекс розвивальних вправ);
- розвивальні та корекційні заняття психолога (Психолог. Бібліотека. — К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2004).

Використання цих методик у практичній роботі дає дієві результати, зацікавлює учнів, підвищує їхню мотивацію до навчання, допомагає подолати прояви дезадаптації.

ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ 5 КЛАСІВ

ДІАГНОСТИЧНА ПРОГРАМА

Ніна СТЕПУРА, практичний психолог ЗОШ № 262, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, м. Київ

Досліджуючи різні проблеми, пов'язані з навчанням дітей у школі, часто використовуємо поняття «шкільна дезадаптація». Цим терміном, як правило, позначаються відхилення у навчальній діяльності, які проявляються у вигляді неуспішності в навчанні, порушенні дисципліни, конфліктах з однокласниками і педагогами. Це і неадекватні реакції на проблеми і стреси, несподівана і різка втрата інтересу до навчання, негативізм, асоціальна поведінка тощо.

За даними наукових досліджень вияви психогенної шкільної дезадаптації трапляються у значної кількості учнів. Так, В. Каган вважає, що 15—20 % школярів потребують психологічної допомоги з цієї причини. В. Гроховський вказує на залежність частоти дезадаптованості від віку: у молодших школярів вона буває у 5—8 % випадків, у підлітків — у 18—20 %. Аналогічні дані наводить Г. Пивоварова: 7 % — діти 7—9 років, 15,6 % — 15—17 років.

У чому ж причина? Яким чином психологи можуть надати допомогу школярам для подолання таких кризових ситуацій?

Основні фактори, які можуть викликати шкільну дезадаптацію:

- неправильні методи виховання в сім'ї;
- недоліки у підготовці дитини до школи, соціально-педагогічна занедбаність;

Вивчення процесу адаптації учнів 5 класів

- порушення системи стосунків у класі, у школі;
- індивідуальні особливості психічного розвитку дитини (надмірна чутливість і підвищена збудливість нервової системи, соматична ослабленість, недостатній розвиток довільності пізнавальних процесів та ін.).

У своїй роботі я велику увагу приділяю саме створенню та впровадженню системи заходів для оптимізації процесу адаптації дітей при зміні умов навчання.

У середній школі від учнів очікують незалежної, більш самостійної і відповідальної поведінки, до чого багато дітей не готові. Саме у 10—11-річних школярів виникає низка специфічних проблем, що обумовлені *сукупністю* психофізіологічних та особистісних змін, високими вимогами до інтелектуального розвитку та темпу навчальної діяльності. Наслідком цього є напруження психіки дитини, перевтома, високий рівень тривожності, труднощі у спілкуванні з ровесниками і педагогами.

Початкову освіту діти можуть здобувати у різних навчальних закладах: загальноосвітніх школах, школах-дитячих садках, навчально-виховних комплексах при ліцеях, гімназіях тощо. Перехід до основної школи може супроводжуватися не тільки збільшенням кількості навчальних дисциплін, розширенням обсягу інформації, прискоренням внутрішнього темпу уроків, проведенням занять різними вчителями, але й зміною закладу освіти.

Чи є це додатковим стресовим фактором для п'ятикласників? А, можливо, навпаки — початкове навчання у комфортніших, з точки зору вікових особливостей, умовах дає дитині змогу швидше адаптуватися до середньої школи?

Спостереження та результатами дослідження адаптаційних процесів, які проводились протягом 2006—2008 років серед учнів 5 класів загальноосвітньої школи з різними умовами початку навчання уможливають певні висновки та рекомендації з оптимізації адаптаційного процесу п'ятикласників.

У дослідженні брали участь:

- клас з традиційними умовами (перейшов із початкових класів цієї ж школи, змінивши класовода і викладачів основних предметів);
- клас, який перейшов з початкової школи разом зі своїм класоводом, змінивши викладачів основних предметів;
- клас, сформований із випускників двох шкіл-дитячих садків.

Метою роботи з учнями 5-х класів, батьками та вчителями-предметниками було виявлення потенційної «групи ризику», тобто дітей, чие

подальше навчання та виховання пов'язані із суттєвими труднощами (діти з емоційними розладами, порушенням поведінки, зниженням рівня навчальних досягнень) через дослідження таких **адаптаційних процесів**:

- процес міжособистісної взаємоадаптації між окремими членами класного колективу, між колективом і кожним учнем (соціометрія, колірний тест відносин за модифікацією А. Еткінда, додаток 1), між колективом учнів в вчителем;
- процес реадаптації раніше сформованих і переадаптації актуалізованих міжособистісних контактів учнів зі змінених, основних обставин навчання (експертні оцінки батьків і педагогів);
- внутрішні процеси самоприсосування учнів у змінених умовах шкільного життя (тест шкільної тривожності Філіпса, «Мій портфель» О. Осадько)

Для досягнення поставленої мети було розроблено діагностичну програму (див. додаток 2 на с. 55). Дослідження проводилось протягом навчального року і дало змогу оцінити ефективність організаційних заходів та виявити особливості адаптаційного процесу для запобігання можливих негативних явищ на цьому етапі розвитку дитини.

За час роботи було виявлено, що випускники ШДС характеризуються вищим рівнем переживання соціального стресу (за даними тесту шкільної тривожності Філіпса) та бурхливішим проходженням адаптаційного процесу (порушення дисципліни, ігнорування шкільних норм і правил — експертні оцінки педагогів та батьків). Зниження рівня успішності найчастіше спостерігалось у новосформованому класі (у 15 дітей із 26), у двох інших класах менш помітне (у 11 учнів із 41). Серед загальної кількості учнів, які змінили місце навчання у 5-му класі, показник зниження успішності складає 71 %, тобто фактично у 100 % учнів-випускників здлих закладів, які навчались у звичайних класах цієї школи, спостерігалось зниження успішності. Таким чином, для новоприбулих дітей сприятливішим є навчання у новосформованому класі, де можливе проведення цілого комплексу спеціальних психолого-педагогічних заходів (вироблення класних правил, встановлення міжособистісних стосунків тощо).

Аналіз отриманих результатів дозволив виявити вагоміші причини шкільної дезадаптації, а саме: низький рівень розвитку загальних здібностей, високий ступінь емоційної незрілості, несформованість емоційно-вольової сфери, високий рівень амбіцій на тлі низьких здібностей, характерологічні особливості, особливості сімейного виховання, стиль керівництва класного керівника.

Серед психопрофілактичних заходів найбільш ефективними виявилися:

- проведення батьківських зборів з інформацією про особливості процесу адаптації та можливу допомогу з боку батьків,
- опитування, які не тільки дають оцінку процесу адаптації, а є приводом для подальшої роботи (батьки стають уважнішими до дитини, знімається напруження, виробляється спільна тактика поведінки);
- семінари-практикуми для вчителів-предметників (обов'язкова акцентуація на сильних сторонах п'ятикласників, руйнування стереотипів щодо випускників ШДС, інформація про психофізіологічні особливості 10–11-річних дітей та врахування їх при проведенні занять);
- групові заняття з новоприбулими п'ятикласниками з вироблення ефективних форм спілкування та організації навчальної діяльності (див. додаток 3 на с. 74) пропонується опис адаптаційної гри для учнів 5-х класів);
- індивідуальна робота з дітьми потенційної «групи ризику» (із проблемних сімей, із порушенням поведінки, із низьким рівнем успішності).

Додаток 1

Колірний тест відносин (модифікація тесту А. Еткінда)

Компактний невербальний діагностичний метод, який відображає як свідомий, так і частково неусвідомлений рівні відносин людини. Методичною основою цього тесту є колірно-асоціативний експеримент. Він базується на припущенні про те, що характеристики невербальних компонентів ставлення до значимих інших і до самого себе віддзеркалюється в колірних асоціаціях щодо них. Колірна сенсорика досить тісно пов'язана з емоційним життям особистості. Цей зв'язок, підтверджений у багатьох експериментально-психологічних дослідженнях, давно використовується в психодіагностичних методах.

Мета: визначення показників емоційного прийняття або відторгнення, позитивності або негативності соціального стимулу щодо учасників навчально-виховного процесу (однокласників, вчителів, батьків).

Психолог у контакті з вчителями та учнями складає список осіб, які безпосередньо оточують школярів цього класу.

Перед кожним учнем на білому фоні у випадковому порядку розкладаються кольорові картки (набір кольорів близький до восьмикольорового тесту М. Люшера).

Ніна Степура

Інструкція. Підберіть до кожного із людей і понять, які будуть зачитуватися, кольори, кольори, які найбільше підходять. Вибрані кольори можуть повторюватися.

Якщо виникають питання, психолог пояснює, що кольори повинні підбиратися відповідно до характеру людей, а не за їхнім зовнішнім виглядом (наприклад, кольором одягу).

Після завершення асоціативної процедури кольори ранжуються учнями у порядку принадності, починаючи з найгарнішого, найпривабливішого для очей і закінчуючи найнеприємнішим, негарним.

Результати заносяться в бланк (таблиця).

Таблиця

Дата			
Прізвище, ім'я			
Клас			
		Колір	Примітка
1	Улюблений стан		
2	Стан, який найбільше не подобається		
3	Актуальний стан		
4	Улюблений друг чи подруга		
5	Інший знайомий		
6	Однокласники, з якими найчастіше спілкуєтеся		
7	Я		
1	Класний керівник		
2	Українська мова		
3	Математика		
4	Англійська мова		
5	Я і Україна		
6	Малювання		
7	Праця		
8	Фізкультура		
9	Інформатика		
10	Основи здоров'я		
11	Школа		
12	Клас		
13	Дім (Сім'я)		
14	Мама		

Закінчення

15	Тато							
16	Сестра							
17	Брат							
18	Домашнє завдання							
19	Секція							
20	Гурток							
	1	2	3	4	5	6	7	8

Обробка та інтерпретація результатів. Необхідно обчислити валентність колірною ставлення до кожного стимулу, пропонованого для оцінки учнів. Валентність — це рангове місце кольору, з яким асоціюється певний стимул, в індивідуальній (другій) розкладці.

Валентність від 1 до 3 указує на добре самопочуття учня і позитивне ставлення до зазначеного стимулу: від 6 до 8 — негативне ставлення та самопочуття на цьому занятті, з цими людьми; позиції 4 і 5 можна інтерпретувати як індивергентне ставлення.

Додаток 2

ДІАГНОСТИЧНА ПРОГРАМА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ 5-х КЛАСІВ

Перехід учнів з початкової школи до школи 2-го ступеня супроводжується низкою специфічних проблем, що потребують особливої уваги. Складність цього періоду зумовлена, насамперед, сукупністю психофізіологічних та особистісних змін, які відбуваються у внутрішньому світі дітей на межі 4—5 класів. До того ж, нові умови навчання у середній школі висувають високі вимоги до інтелектуального розвитку учня, підвищують темпи навчальної діяльності. Усе це викликає напруження психіки дитини, може призвести до перевтоми, високого рівня тривожності, труднощів у соціально-психологічній адаптації.

Ефективність процесу шкільної адаптації значною мірою визначає успішність навчальної діяльності, збереження фізичного і психічного здоров'я дитини. Процес адаптації починається із ситуації незадоволених потреб і закінчується ситуацією їхнього задоволення. Таким чином, основними критеріями, що виявляють дезадаптованість, є нервово-психічне напруження, стан підвищеної тривоги і фрустрації, негативне ставлення до себе. Навчання у школі передбачає виконан-

ня учнем низки вимог, їх невиконання викликає стан фрустраційної напруженості. Для того, щоб школяр адаптувався до нових умов, він має знайти адекватні засоби і способи організації своєї поведінки: орієнтування в ситуації, одержання необхідної інформації, мотивацію до дотримання вимог, наявність здібностей і здатностей, уміння враховувати не тільки реалізацію своїх потреб, а й інтереси та потреби інших.

Мета: експертне оцінювання проходження процесу адаптації учнів 5-х класів; виявлення потенційної «групи ризику», тобто дітей, чие подальше навчання та виховання пов'язані із суттєвими труднощами (діти з емоційними розладами, порушенням поведінки, зниженням рівня навчальних досягнень).

Завдання:

- визначити рівень емоційної стійкості та психологічного комфорту;
- діагностика рівня і характеру тривоги, що пов'язана зі шкільним навчанням.
- дослідження рівня адекватності образу «Я»;
- діагностика структури взаємин в учнівському колективі, виявлення «зірок» і «знехтуваних»;
- вивчення потреб, мотивацій та самоефективності учнів 5-х класів.

Опис проведення діагностичного обстеження

Діагностичне обстеження проводиться у жовтні-листопаді, що дає змогу оцінити ефективність організаційних заходів та виявити особливості адаптаційного процесу для запобігання можливих негативних явищ на цьому етапі розвитку особистості школяра.

Форма проведення — групова та індивідуальна.

Обстеження учнів проводиться у класних кімнатах та кабінеті практичного психолога. Для діагностування використовуються стандартизовані методики, спеціально розроблені бланки для відповідей, стимульні матеріали, канцелярське приладдя в кількості, яка відповідає кількості учнів. Обробка результатів проводиться психологом. Час роботи з дітьми не має перевищувати вікових норм навчальної діяльності і тривати не більше 40 хвилин на одне обстеження. Присутність вчителів, інших педагогів є не обов'язковою.

Результатом дослідження учнів є висновок про ступінь адаптованості учнів до успішного навчання та виявлення дітей «групи ризику», зроблений на основі порівняння їхніх індивідуальних характеристик

з віковими нормативами. Висновок про ступінь адаптованості оформлюється у вигляді висновків та рекомендацій щодо роботи з учнями, які мають труднощі у навчальній діяльності та відносинах з однокласниками та вчителями.

Визначення мотивації школяра до навчання у школі (О. Ануфрієв, С. Костроміна)

Матеріали: текст анкети О. Ануфрієва та С. Костроміної.

Дітям пропонується відповісти на запитання анкети, використовуючи відповіді «так», «ні», «не знаю».

Обробка та інтерпретація результатів. За кожну відповідь, що стоїть в анкеті на першому місці, дається 3 бали, на другому місці — 1 бал, на останньому місці — 0 балів. Максимальна оцінка—30 балів. Зі зростанням кількості балів підвищується рівень мотивації.

25—30 балів — сформоване ставлення до себе як до школяра, висока навчальна активність;

20—24 бали — ставлення до себе як до школяра практично сформовано;

15—19 балів — позитивне ставлення до школи, але школа більше приваблює позашкільними справами;

10—14 балів — ставлення до себе як до школяра не сформовано;

менше 10 балів — ставлення до школи негативне.

Діагностика шкільної мотивації

Анкета

1. Тобі подобається у школі?

Так; не дуже; ні.

2. Уранці ти завжди охоче йдеш до школи, чи все ж часто волієш залишитися вдома?

Іду з радістю; буває по-різному; краще залишуся вдома.

3. Якщо б учитель сказав, що завтра йти до школи необов'язково, ти б пішов чи ні?

Пішов до школи; не знаю; залишився б удома.

4. Тобі подобається, коли відмінюються які-небудь уроки?

Не подобається, буває по-різному, подобається.

5. Ти б хотів, щоб не задавали ніяких домашніх завдань?

Не хотів би; не знаю; хотів би.

6. Ти хотів би, щоб у школі залишилися одні перерви?
Ні; не знаю; хотів би.
 7. Ти часто розповідаєш про школу своїм родичам і друзям?
Часто; інколи; не розповідаю.
 8. Бажав би ти мати іншого, не такого суворого вчителя?
Мені подобається наш учитель; точно не знаю; так, хотів би.
 9. У тебе у класі багато друзів?
Багато; мало; немає друзів.
- Ю.Тобі подобаються твої однокласники?
Подобаються; не дуже; не подобаються.

Проективний твір «Мій портфель»

Проективна методика використовується для діагностики емоційно-ціннісного ставлення дитини (емоційні проблеми, суб'єктивні очікування і переконання), вивчення переживань дитини, пов'язаних з роллю учня.

Психолог. Уяви, що твій портфель вміє говорити (писати). Що б він розповів тобі про своє життя: про себе, про свого хазяїна, про школу? Що він любить, що не любить, чого хоче? Почни свою розповідь так: «Я — Петриків портфель...».

Форми проведення: групова (письмово) або індивідуальна (усно).

Вік: 6—12 років.

Аналіз результатів

Аналізується загальний емоційний фон оповіді: кількість негативних переживань, скарг Портфеля. Наприклад: «Я не задоволений тим, що Петрик наюїадає дуже багато книжок», «Я хочу, щоб мене не буцали однокласники», «Мені не подобається, що я маленький», «Усі мене б'ють, коли я лежу на підлозі, їм до мене байдуже», «Штовхають ногами», «Не переносу спеки», «Коли лежить важка книжка — я стаю злим», «Хочу, щоб мене не кидали» і т.д. При цьому сам зміст скарг частіше не має значення, оскільки творча дитина здатна вигадати ситуації, які є неприємними для портфеля. Для діагностики психологічного неблагополуччя особистості значимим є те, наскільки їй хочеться поскаржитись (наскільки погано живеться її портфелю).

Різниця між адаптованими і дезадаптованими класами полягає у кількості скарг, а також відношенні кількості висловлень негативного змісту до кількості всіх фраз. Для виявлення емоційно неблагополучних класів і дітей в класі бажано порівнювати досліджуваних одного віку.

Вивчення процесу адаптації учнів 5 класів

Методика «Рівень самоефективності»

Вивчаються уявлення школярів про власну ефективність через вибір ними тих занять, якими вони б хотіли займатись за наявності вільного часу та матеріальних можливостей. Вважається, що високе почуття самоефективності дозволяє дитині мати ширше коло інтересів і покладатися на свої можливості, досягти прийнятних результатів у різних видах діяльності. Тобто дитина з високою оцінкою власної ефективності обиратиме більшу кількість видів діяльності та буде прогнозувати в них свою успішність.

Бланк анкети для визначення рівня самоефективності молодших школярів

Прізвище, ім'я _____	
Клас _____	
Гурток	Бали
Малювання	
Легка атлетика	
Музика	
Плавання	
Співи	
Футбол	
Танці	
Хокей	
Фото	
Авіамоделювання	
Лижі	
Комп'ютер	•
Шиття	
Карате	
Театральний гурток	
В'язання	
М'яка іграшка	
Оригамі	
Лозоплетіння	
Ліплення	
Фігурне катання	
Гімнастика	
Ляльковий театр	

Перед початком роботи експериментатор разом із дітьми читає назви гуртків і пояснює зміст незнайомих видів занять.

Психолог. Уявіть собі, що в нашій школі з'явилися усі ці гуртки, і ви можете відвідувати будь-які, навіть всі одразу. Позначте ті гуртки, в яких би вам хотілося займатись.

Після виконання 1-го етапу завдання дітям пропонували спрогнозувати свою ймовірну успішність у кожній з обраних діяльностей і оцінити її за 12-бальною шкалою.

Форма проведення: групова й індивідуальна.

Вік: 7—12 років.

Аналіз результатів

Діти з високим рівнем відчуття самоєфективності обирають в середньому більше видів занять, ніж ті, хто не впевнений у своїй компетентності (діапазон варіативності показника кількості обраних гуртків від 2 до 19).

Соціометрична методика «Прогностична взаємооцінка»

Методика призначена для вивчення того, як досліджуваний 10—14 років (або група досліджуваних) почувається в класі: якої оцінки чекає від групи, як сам ставиться до однолітків. Позитивна «Я-концепція» школярів цього віку обов'язково проявляється в тому, що вони вважають себе гідними прихильності однолітків і самі відчують таку ж прихильність до товаришів. Психологічне неблагополуччя особистості у підлітковому віці, як правило, виявляється у відчутті власної невідповідності, у протиставленні себе групі: «Вони негідні моєї поваги», «Я не заслуговую на прийняття інших». Саме це сприйняття «себе-в-групі» і виявляє методика «Прогностична взаємооцінка».

Дослідження проводиться у два етапи:

I етап. Уважно роздивіться бланк, що лежить перед вами. У верхньому рядку написані прізвища твоїх однокласників. У першому (лівому) стовпчику — назви команд, до яких треба висунути кандидатів. Ти можеш запропонувати одного чи десятих — головне, щоб ти був упевненим в тому, що рекомендована тобою людина гідно представить школу чи місто в цій номінації. Постав знак «плюс» на перетині рядка команди і стовпчика з прізвищами своїх кандидатів. Можна одну людину записати в кілька команд, але не вписуй тих, хто не зможе виконати завдання. Вважай, що за невдалу кандидатуру на тебе накладуть «штрафні санкції».

Вивчення процесу адаптації учнів 5 класів

Бланк

\ ^ Прізвище										
	АНТОНЮК	БЕРЕЗІНА	ВОРОПАЙ							ЯЦЕНКО
«Знатоки» (єрудований, багато знає)										
КВК (веселий і кмітливий)										
«Веселі старти» (спритний і сильний)										
«Майстри» (вміє багато чого зробити власноруч)										
«Таланти» (співає, танцює, малює, грає)										
Комп'ютерний клуб (добре знає комп'ютерні новинки)										

Вважаю, що отримаю _____ рекомендацій.

Найімовірніше, мене включають у команду _____.

II етап. А тепер ще один тест на знання своїх однокласників. Спробуй вгадати, хто з них і в яку команду запропонував тебе. Для цього обведи на бланку ту клітинку, що стоїть на перетині прізвища «виборця» і команди, в яку він тебе включив. Спробуй вгадати якомога більше своїх виборців. Якщо зовсім не можеш виконати це завдання, напиши принаймні, скільки виборів від класу ти прогнозуєш і куди саме тебе запропонуєш.

Аналіз результатів. Що вищий рівень шкільної адаптованості підлітка, то більше він обирає своїх однокласників і більше число виборів чекає собі від них. Якщо досліджуваний не обрав жодного кандидата або очікує, що його ніхто не вибере, це свідчить про сильне психологічне неблагополуччя особистості. Якщо учень очікує, що його виберуть, але не може вказати, хто саме, необхідно додатково вивчити особистісні причини такої нерішучості: тривожність, невпевненість, побоювання розголосу тощо.

Методика «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи» (В. Чирков, О. Соколова, О. Сорокіна)

Методика складається з двох схем:

Схема 1: вивчення соціально-психологічної адаптації дітей до школи, для вчителів.

Схема 2: вивчення соціально-психологічної адаптації, для батьків.

Схема 1 (для вчителів) включає 4 критерії адаптованості і 7 характеристик (шкал) для їхньої оцінки. Як критерії виступають такі параметри:

1. Ефективність навчальної діяльності.
2. Засвоєння шкільних норм поведінки.
3. Успішність соціальних контактів.
4. Емоційне благополуччя.

Схема 2 (для батьків) містить 6 характеристик (шкал):

1. Успішність виконання шкільних завдань.
2. Ступінь зусиль, необхідних дитині для виконання шкільних завдань.

3. Самостійність дитини у виконанні шкільних завдань.
4. Настрій, з яким дитина йде до школи.
5. Взаємини з однокласниками.
6. Загальна оцінка адаптованості.

Форма проведення: індивідуальна і групова.

Матеріали: стимульний матеріал, бланки.

Порядок використання схем

Використання схем може здійснюватися різними способами. При одноразовому їх застосуванні вчителя (або вчителів) і батьків за кожним критерієм просять вибрати твердження, найбільш точне на цей час. (Кожне твердження має свій бал.) Підсумовування отриманих балів за кожною схемою дає змогу одержати оцінки адаптованості дитини до школи.

При багаторазовому застосуванні схем педагоги й батьки щодня в бланку спостереження протоколу відзначають номери тверджень, що найбільше відповідають формам поведінки та які часто трапляються у навчальній діяльності. На підставі цих даних виводять сумарний показник адаптованості дитини, а також складають графік динаміки процесу адаптації за визначений період.

У випадку застосування обох способів схем отримані результати порівнюють з нормами.

Вивчення процесу адаптації учнів 5 класів

Схема 1

22—35 балів — зона адаптації;

15—21 бал — зона неповної адаптації;

0—14 балів — зона дезадаптації.

Схема 2

19—30 балів — зона адаптації;

13—18 балів — зона неповної адаптації;

0—12 балів — зона дезадаптації.

Схема 1

**ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ
ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ**

(Заповнюють вчителі)

Критерій I. «Ефективність навчальної діяльності»

Шкала «Навчальна активність»

5	Активно працює на уроці, часто підносить руку і відповідає правильно						
4	На уроці працює, позитивні й негативні відповіді чергуються						
3	Рідко підносить руку, але відповідає правильно						
2	Навчальна активність на уроці має короткочасний характер, часто відволікається, не чує запитання						
1	Пасивний на уроці, дає негативні відповіді або не відповідає зовсім, часто переписує готове з дошки						
0	Навчальна активність відсутня (дитина не включається в навчальний процес)						

Шкала «Засвоєння знань» (успішність)

5	Правильне, безпомилкове виконання шкільних завдань						
4	Невеликі поодинокі помилки						
3	Поодинокі помилки, пов'язані з пропуском букв і їхньою заміною						
2	Погане засвоєння матеріалу за одним з основних предметів, порівняно велика кількість помилок						
1	Часті помилки, неакуратне виконання завдань: багато виправлень, закреслень						
0	Погане засвоєння програмного матеріалу з усіх предметів: грубі помилки, і їх чимало						

Критерій II «Засвоєння шкільних норм поведінки»

Шкала «Поведінка на уроці»

5	Сидить спокійно, сумлінно виконує всі вимоги вчителя					
4	Виконує вимоги вчителя, але іноді, на короткий час, відволікається від уроку					
3	Зрідка повертається, обмінюється короткими репліками з товаришами					
2	Часто простежується скутість у рухах, позі, напруженість у відповідях					
1	Виконує вимоги вчителя частково, відволікається на сторонні заняття, постійно розмовляє					
0	Не виконує вимоги вчителя: велику частину уроку займається сторонніми справами (переважають ігрові інтереси)					

Шкала «Поведінка на перерві»

5	Висока ігрова активність, охоче бере участь у рухливих колективних іграх					
4	Активність виражена мало: полюбляє заняття в класі з кимось із дітей, читання книг, спокійні ігри					
3	Активність дитини обмежується заняттями, пов'язаними з підготовкою до наступного уроку (готує підручники, зошити, миє дошку, прибирає клас)					
2	Не може знайти собі заняття, переходить від однієї групи дітей до іншої					
1	Пасивна, рухи скуті, уникає інших					
0	Часто порушує норми поведінки: заважає іншим дітям гратися, кричить, бігає, не змінює своєї поведінки, коли роблять зауваження (не володіє собою)					

Критерій III. «Успішність соціальних контактів»

Шкала «Взаємини з однокласниками»

5	Товариська, легко контактує з дітьми					
4	до неї звертаються діти					
3	Сфера спілкування обмежена: контактує тільки з деякими дітьми					

Вивчення процесу адаптації учнів 5 класів

2	Воліє бути поруч із дітьми, але не вступає з ними в контакт					
1	Замкнена, ізольована від інших дітей, воліє бути на самоті (інші діти байдужі до неї)					
0	Виявляє негативізм стосовно дітей, постійно свариться і кривдить їх (інші діти її не люблять)					

Шкала «Ставлення до вчителя»

5	Виявляє товариську стосовно вчителя, прагне сподобатися йому, після уроку часто підходить до вчителя, спілкується з ним					
4	Цінує гарну думку вчителя про себе, прагне виконувати всі його вимоги, у разі потреби сама звертається до нього за допомогою					
3	Старанно виконує вимоги вчителя, але за допомогою звертається частіше до однокласників					
2	Виконує вимоги учителя формально, незацікавлена у спілкуванні з ним, намагається бути непомітною					
1	Уникає контакту з учителем, у спілкуванні з ним легко бентежиться, губиться, говорить тихо, затинається					
0	Спілкування з учителем призводить до негативних емоцій, ображається, плаче при найменшому зауваженні					

Шкала «Емоційне благополуччя»

5	Гарний настрій, часто посміхається, сміється.					
4	Спокійний емоційний стан					
3	Епізодично виявляється знижений настрій					
2	Негативні емоції: тривожність, смуток, інколи страх; вразливість, запальність, дратівливість					
1	Окремі депресивні прояви, плач без жодних причин; агресивні реакції: часто свариться з дітьми, підвищує голос					
0	Переважає депресивного настрою; агресія (вибуху гніву, злості) виявляється у відносинах з дітьми (може вдарити, щось зламати, зчинити бійку) й у відносинах з учителем					

Вчитель _____

Дата _____

**ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ
ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ**

(Заповнюють батьки)

Шкала «Успішність виконання шкільних завдань»

5	Правильне безпомилкове виконання шкільних завдань			
4	Одиничні помилки			
3	Поодинокі помилки, пов'язані з пропуском букв або їхньою заміною			
2	Погане засвоєння матеріалу з одного з основних предметів			
1	Погане засвоєння матеріалу з усіх предметів			

Шкала «Ступінь зусиль на виконання шкільних завдань»

5	Дитина працює легко, вільно, без напруження			
4	Виконання шкільних завдань не викликає в дитини особливих ускладнень			
3	Інколи працює легко, виявляє впевненість, завершення завдань вимагає певного напруження			
2	Виконання шкільних завдань потребує від дитини напруження зусиль, сторонньої допомоги			
1	Дитина відмовляється працювати, може плакати, кричати, виявляти агресію			

Шкала «Самостійність дитини у виконанні шкільних завдань»

Шкала «Настрій, з яким дитина йде до школи»

5	Дитина усміхається, сміється, з гарним настроєм йде до школи			
4	Спокійна, організована, немає проявів зниженого настрою			
3	Інколи бувають прояви зниженого настрою			
2	Трапляються прояви негативних емоцій: а) тривожність, смуток, інколи страх;			

Вивчення процесу адаптації учнів 5 класів

	б) уразливість, запальність, дратівливість			
1	Переважає депресивного настрою або агресії (вибухи гніву, злості)			

Шкала «Взаємини з однокласниками»

5	Дитина товариська, ініціативна, легко контактує з дітьми, у неї багато друзів, знайомих			
4	Малоініціативна, але легко вступає в контакт, коли до неї звертаються діти			
3	Сфера спілкування трохи обмежена: спілкується тільки з деякими дітьми			
2	Волеє бути поруч, але не вступати з ними в контакт			
1	Замкнена, ізольована від інших дітей, волеє бути на самоті; ініціативна у спілкуванні, але часто виявляє негативізм стосовно дітей: свариться, дратується, б'ється			

Шкала «Загальна оцінка адаптованості дитини»

5	Високий рівень адаптованості			
4	Рівень адаптованості вищий за середній			
3	Середній рівень адаптованості			
2	Рівень адаптованості нижчий за середній			
1	Низький рівень адаптованості			

Оцінка відносин підлітка із класом

Мета: методика дозволяє виявити три можливі «типи» сприйняття індивідом групи. При цьому як показник типу сприйняття виступає роль групи в індивідуальній діяльності учня.

Психолог. Ми проводимо спеціальне дослідження, аби поліпшити організацію навчального процесу. Ваші відповіді на запитання анкети допомагають нам у цьому. На кожний пункт анкети можливі 3 відповіді, позначені буквами А, Б і В. З відповідей на кожний пункт оберіть той, який найбільш точно відображає вашу точку зору. Пам'ятайте, що «поганих» або «гарних» відповідей у цій анкеті немає. На кожне запитання може бути обрана тільки одна відповідь.

Інтерпретація результатів

На підставі відповідей за допомогою «ключа» відбувається підрахунок балів за кожним типом сприйняття індивідом групи. Кожній обраній відповіді приписується один бал. Бали, набрані за всіма 14 пунктами анкети, підсумуються для кожного типу сприйняття окремо. При цьому загаль-

на сума балів за трьома типами сприйняття для кожного учня повинна дорівнювати 14. При обробці даних «індивідуалістичний» тип сприйняття індивідом групи позначається буквою «І», «прагматичний» — «П», «колективістичний» — «К». Результати кожного учня записуються у вигляді багаточлена:

$$aI + bP + cK,$$

де:

a — кількість балів, отримана учнем з «індивідуалістичного» типу сприйняття,

b — «прагматичного»,

c — «колективістичного»

Наприклад: 4I + 6P + 4K.

Тип 1. Індивід сприймає групу як перешкоду своїй діяльності або ставиться до неї нейтрально. Група не має самостійної цінності для індивіда. Це проявляється у відхиленні від спільних форм діяльності, у схильності до індивідуальної роботи, в обмеженні контактів. Цей тип сприйняття індивідом групи можна назвати «індивідуалістичним».

Тип 2. Учень сприймає групу як засіб, що сприяє досягненню тих або інших власних цілей. При цьому група сприймається й оцінюється з погляду її «корисності» для індивіда. Віддається перевага компетентнішим членам групи, здатним надати допомогу, взяти на себе вирішення складної проблеми або бути джерелом необхідної інформації. Цей тип сприйняття індивідом групи можна назвати «прагматичним».

Тип 3. Індивід сприймає групу як самостійну цінність. На перший план для індивіда виступають проблеми групи й окремих її членів, спостерігається зацікавленість як в успіхах кожного члена групи, так і групи загалом, прагнення зробити свій внесок у групову діяльність. Є потреба в колективних формах роботи. Цей тип сприйняття індивідом своєї групи може бути названий «колективістичним».

Ключ для обробки анкети

Тип сприйняття індивідом групи					
Індивідуалістичний		Прагматичний		Колективістичний	
їв	8А	1А	8Б	1Б	8В
2А	9Б	2Б	9В	2В	9А

Вивчення процесу адаптації учнів 5 класів

3Б	10Б	3А	10А	3В	10В
4Б	11А	4В	11Б	4А	11В
5Б	12А	5А	12В	5В	12Б
6Б	13В	6В	13А	6А	13Б
7Б	14В	7В	14В	7А	14А

АНКЕТА

1. Найкращими партнерами в групі я вважаю тих, хто:

- А — знає більше, ніж я;
- Б — всі питання прагне вирішувати спільно;
- В — не відволікає викладача,

2. Найкращі викладачі:

- А — використовують індивідуальний підхід;
- Б — створюють умови для допомоги з боку інших;
- В — створюють у колективі атмосферу, у якій-ніхто не боїться висловлюватися.

3. Я радий, коли мої друзі:

- А — знають більше, ніж я, можуть мені допомогти;
- Б — уміють самостійно, не заважаючи іншим, домагатися успіхів;
- В — допомагають іншим, коли трапляється нагода.

4. Найбільше мені подобається, коли в групі:

- А — немає кому допомагати;
- Б — не заважають при виконанні завдання;
- В — інші слабше підготовані, ніж я,

5. Мені здається, що досягаю максимуму, коли:

- А — можу одержати допомогу й підтримку з боку інших;
- Б — мої зусилля чесно винагородженні;
- В — можна виявити ініціативу, корисну для всіх.

6. Мені подобаються колективи, у яких:

- А — кожний зацікавлений у поліпшенні результатів усіх;
- Б — кожний зайнятий своєю справою й не заважає іншим;
- В — кожна людина може використовувати інших для вирішення своїх завдань.

7. Учні оцінюють як найгірших таких викладачів, які:

- А — створюють дух суперництва між учнями;
- Б — не приділяють їм достатньої уваги;
- В — не створюють умови для того, щоб група допомагала їм.

8. Найбільше задоволення в житті дає:

- А — робота, коли тобі ніхто не заважає;
- Б — одержання нової інформації від інших людей;
- В — робити корисне іншим людям.

9. Основна роль викладачів повинна полягати:

- А — у вихованні людей з розвиненим почуттям обов'язку;
- Б — у підготовці пристосованих до самостійного життя людей;
- В — у підготовці людей, які вміють отримувати допомогу від інших людей.

10. Якщо перед групою постає якась проблема, то я:

- А — волю, щоб інші вирішували цю проблему;
- Б — працюю самостійно, не покладаючись на інших;
- В — намагаюся зробити внесок у спільне вирішення проблеми.

11. Краще я вчився б, коли вчитель:

- А — мав до мене індивідуальний підхід;
- Б — створював умови для отримання мною допомоги з боку інших;
- В — заохочував ініціативу учнів на досягнення спільного успіху.

12. Немає нічого гіршого, коли:

- А — ти не в змозі самостійно домогтися успіху;
- Б — відчуваєшся непотрібним у групі;
- В — тобі ніхто не допомагає.

13. Найбільше я ціную:

- А — особистий успіх, у якому є частка заслуги моїх друзів;
- Б — спільний успіх, у якому є й моя заслуга;
- В — успіх, досягнутий ціною власних зусиль.

14. Я хотів би:

- А — працювати в колективі, у якому застосовуються основні прийоми й методи спільної роботи;
- Б — працювати індивідуально з викладачем;
- В — працювати із досвідченими у цій сфері людьми.

**Методика дослідження самооцінки
(Дембо — Рубінштейн)**

Мета: дослідження самооцінки особистості.

Завдання полягає у безпосередньому ранжуванні школярами низки своїх рис. На горизонтальних лініях потрібно відзначити рівень вираженості в них цих рис.

У запропонованому варіанті методика містить у собі чотири задані шкали і так звані вільні шкали, які пропонує сама дитина. Перевага цього

варіанту в тому, що він дозволяє побачити ступінь розвиненості системи особистісних конструктів і найбільш значимі для дитини критерії, за якими вона оцінює себе.

Психолог. Погляньте на розгорнуту сторінку. На ній намальовані кілька лінійок, які мають назви. У них відзначений початок, середина і кінець. Подивіться на першу. Угорі напис «Здоров'я». Уявіть собі, що уздовж цієї лінійки розставлені всі ваші однолітки. Праворуч — тільки здорові, тобто ті, котрі взагалі ніколи не хворіють і завжди почуваються прекрасно. Трохи лівіше — практично здорові діти, які майже не хворіють. І так далі. Ліворуч — ті, у кого зі здоров'ям зовсім погано — вони постійно хворіють і погано почуваються. Відзначте хрестиком на цій лінії, де, на вашу думку, стоїте ви.

Нерідко після цього пояснення діти питають: самопочуття просто тепер або взагалі. Варто пояснити, що йдеться про самопочуття взагалі, найбільш типове для них.

Психолог. А тепер — наступна лінійка. Праворуч — найбільш, ліворуч — найменш розумні. Позначте, де на цій лінійці ви.

Після цього багато молодших школярів перепитують, чи йдеться про навчання. Варто пояснити, що немає прямого зв'язку між оцінками у школі і розумом, тому що, наприклад, багато розумних людей можуть погано учитися через те, що навчання їм нецікаве. Варто зафіксувати таке запитання в протоколі проведення методики, оскільки воно містить у собі багато важливої інформації для діагностики:

а) може свідчити про те, що дитина розглядає шкільні успіхи як показник розуму;

б) для учнів віком 9—10 років може бути свідченням певного спізнання у формуванні самооцінки, оскільки для більшості дітей у цьому віці очевидна різниця між розумом і шкільними досягненнями;

в) побічно показує значимість шкільних успіхів для дитини й особливості її самооцінки, особливо в тому випадку, якщо її успішність або дуже висока або, навпаки, низька.

Аналогічно дається завдання за шкалами самооцінки характеру і щастя. Після цього дається завдання для самостійного створення шкал дитиною.

Психолог. А тепер, діти, самі придумайте кілька таких лінійок. Позначте, хто у вас буде праворуч за всіх, а хто — ліворуч, і відзначте, де ви.

Кількість вільних шкал не обмежується.

Час виконання завдання з вільними шкалами: 5—10 хв.

Після цього психолог просить дітей відзначити на намальованих шкалах, де б їх поставили їхні батьки: «Як, на вашу думку, вони вас оцінюють? Якщо вам здається, що ваші мама і тато оцінили б вас приблизно однаково, поставте один значок. Якщо між ними є велика різниця в тому, як вони оцінюють вас, проставте їхні оцінки різними позначками, але обов'язково напишіть, яким ви позначили татову оцінку, а яким — мамину».

Практика роботи з методикою показує, що майже завжди діти позначають батьківську оцінку однією позначкою.

Особливості проведення

При індивідуальному варіанті проведення інструкції аналогічні. Індивідуальний варіант кращий, оскільки при проведенні методики в малій групі (5—7 осіб) більшість правильно зрозуміє завдання, а в ході виконання роботи не впливатиме одне на одного (наприклад, не підглядатиме, не обговорюватиме свої оцінки тощо). Після переходу до завдання важливо простежити, щоб школярі правильно користувалися умовними значками і не позначали б очікувану батьківську оцінку тим самим знаком, що й свою.

Для кількарязового проведення методики в робочому зошиті дані три сторінки зі стимульним матеріалом. При повторному проведенні методики має сенс видалити з робочого зошита попередній бланк, щоб дитина не орієнтувалася на попереднє виконання завдання.

Інтерпретація. Про рівень самооцінки свідчить розташування оцінки щодо середини шкали. За даними А. Прихожан, при 100-міліметровій довжині шкал заниженою є самооцінка на рівні менше 45 мм, середньою — від 45 до 59 мм, високою — від 60 до 75 мм. Самооцінка більше за 75 мм може свідчити про завищену оцінку себе і вказувати на деякі особливості особистості дитини — закритість для негативного досвіду, нечутливість до помилок і невдач, невміння правильно оцінити результати своєї діяльності. Проте такий результат може бути і примітивною спробою показати себе як найкращого. Особливості поведінки дитини під час обстеження дозволяють зрозуміти причину такого результату.

Низька самооцінка, показана дитиною, може бути, за даними А. Прихожан, результатом різних явищ: справжньої непевності в собі і непевності «захисної», коли декларування власного невміння і нездатності є виправданням бездіяльності і відсутності спроб що-небудь змінити на краще. У поєднанні з високою передбачуваною оцінкою батьків це може означати і так звану «примусову скромність», коли очікувана дитиною оцінка батьків є швидше відображенням прагнення ідеалу,

Вивчення процесу адаптації учнів 5 класів

якого важко досягти, а власна самооцінка може приблизно відповідати батьківській.

При аналізі очікуваної батьківської оцінки варто звертати увагу насамперед на її співвідношення з самооцінкою дитини. Збіг обох оцінок швидше за все вказує на те, що дитина не розрізняє ці оцінки, хоча в окремих випадках може спостерігатися при крайній замкненості дитини і небажанні говорити про думку батьків. Невелика розбіжність очікуваної батьківської і власної оцінки (10—20 мм) свідчить про усвідомлення різниці між самооцінкою й очікуваною оцінкою.

Значна розбіжність (30 мм і більше) може вказувати про виражений конфлікт оцінок (наприклад, у випадку, якщо самооцінка дитини за шкалами розуму або характеру — 70, а передбачувана батьківська оцінка — 40).

Вільні шкали становлять великий інтерес з кількох причин. По-перше, назви вільних шкал є тими параметрами, які можуть бути для дитини значимими. Ці назви можуть також відбивати систему батьківських оцінок («організовані», «цілеспрямовані» — оцінні категорії, вірогідно, запозичені від дорослих). Заслужують на увагу і якісні характеристики назв — це можуть бути примітивні («гарні — погані») або тонші оцінні категорії. Число вільних шкал є показником розвиненості системи особистісних конструктів дитини.

Методика самооцінки особистості

ШБ учня _____									
Вік		Клас		Дата					
«Моє здоров'я»									
1									10
«Мої розумові здібності»									
1									10
«Мій характер»									
1									10
«Моя зовнішність»									
1									10
«Мій авторитет у однолітків»									
1									10
«Моя впевненість в собі»									
1									10
«.....»									

1									10
«.....»									
1									10
«.....»									
1									10

Додаток 3

Адаптаційна гра для п'ятикласників

Мета: надання психолого-педагогічної підтримки учням 5-х класів у період їхньої адаптації до умов навчання в середній школі.

Завдання:

- створити умови для зниження тривожності;
- розвивати навички співробітництва з ровесниками, вміння співпрацювати з іншими, адекватно і різнобічно порівнювати свої результати з успіхами однолітків;
- формувати адекватне ставлення до своїх успіхів і невдач у будь-якій діяльності, розвиток навичок упевненої поведінки.

Гра проводиться з усім класом у класній кімнаті (зазвичай це нове приміщення для п'ятикласників) у вересні-жовтні. Тривалість гри — 3-4 заняття по 1 годині.

Ефективність занять полягає в розвитку творчого потенціалу дітей, у набутті ними навичок аналізу своїх почуттів, проблем, відносин, подій; у формуванні вміння здобувати знання.

I етап. «Інтерв'ю»

Матеріали: картки зі списком класу на кожного учня (і 2-3 про запас) (додаток 1).

Знайомство

Вправа «Хочу, щоб мене називали...»

Прийняття правил гри

Їх записують на дошці або плакаті.

Основна частина

Кожному учаснику пропонується на деякий час стати кореспондентом і взяти інтерв'ю на будь-яку тему в усіх учасників гри. Для цього кожному дається змога вибрати для себе тему. (Варіанти вибору можуть бути різноманітними — лотерея, по черзі називати тему, самостійно вибрати

тощо). На цьому етапі вєдучому важливо бути уважним, вмїти підтримати сором'язливих і намагатись залучити до роботи всіх учасників.

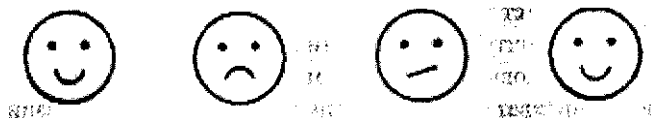
Дїти записують обрану тему до своєї картки в рядок «Моя тема».

Далї учні підходять до кожного однокласника, ставлять запитання за своєю темою, записують відповідь. Зазвичай стає шумно, весело, трїшки тїсно, але активність п'ятикласників, яку вони можуть виявити, того варта.

Якщо деякі кореспонденти дїють дуже активно і технічно, то їм можна запропонувати ще один бланк з іншою темою опитування.

I етап закінчується збором аркушів.

Аналіз заняття. Давайте подивимось, як пройшла наша гра. Виберїть одне з двох облич, які підписані: «цікаво — нецікаво», «важко — легко». Намалуйте свій варіант на вашому імпровізованому портфелї (або іншому завчасно приготованому ілюстрованому бланку).

II етап. «Знайомі незнайомці»

Матеріали: картки на кожного учня класу (див. додаток 2 на с. 55).

Розминка. Вправа «Вітер дме на того...»

Рефлексія попереднього заняття

Основний етап

Дїти дїляться на групи по 3—4 учні й отримують картки. Учнім пропонується скласти портрет 3—4 учнів (вибір випадковий, але вєдучому варто простежити, щоб дїти не отримали картки зі своїм ім'ям). Для цього використовуються результати інтерв'ю попереднього заняття. У групі дїти вирішують, хто про кого буде збирати інформацію. Якщо хтось із дїтей відсутній, то варто Його картку спочатку вилучити, а потім запропонувати активному учаснику як додаткове завдання.

Потім по класу починається подорож аркушів опитування, із яких групи виписують інформацію про «своїх» учнів. На перший погляд — це чисто механїчна робота, але це не так. Читання в групі кожного опитувальника — це маленьке відкриття, яке стосується не тільки тієї людини, про яку ти збираєш інформацію, але й заразom того, хто дійсно тобі цікавий у класі, та поки що не зовсім доступний для спілкування.

Ніна Степура

Важливо: організовувати роботу груп так, щоб діти встигли скласти характеристики, нагадувати про суть завдання, попереджати про час.

Складені характеристики здаються групами до редколегії.

Обговорення заняття

Заспокійлива гра. Вправа «Передай потиск», «Сонячний промінець».

III етап. «Вгадай, хто це?»

Матеріали: характеристики на кожного учня (спеціально опрацьовані ведучим, враховано власні спостереження, зауваження, додано індивідуальні родзинки кожної дитини).

Розминка. Вправа «Груповий рахунок»

Основна частина

Ведучий зачитує характеристики, а діти повинні вгадати, про кого йдеться. Загадковість та інтрига мають стати духом всього заняття. Як варіант, зачитувати характеристики можуть учні класу, записи можуть бути оформлені як газетні шпальти, грамоти; можуть бути передбачені призи для тих, хто першим вгадує, про кого йдеться.

Обговорення заняття

Вправа «Потиск по колу»

Продовження гри може бути у вигляді випуску класної газети, оформленні класного альбому тощо (у кожному класі це вирішується відповідно до ситуації).

Картка 1

Моя тема: _____.

1. Антон А. _____.
2. Дарина В. _____.
3. Олег Г. _____.

Картка 2

Прізвище _____ Ім'я _____.

1. День народження _____.
2. Улюблений колір _____.
3. Улюблена пісня _____.
4. І т. д. (список тем першого заняття).

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ НОВОПРИБУЛИХ П'ЯТИКЛАСНИКІВ

Ніна СТЕПУРА, практичний психолог ЗОШ № 262, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, м. Київ

Проблема адаптації новоприбулих учнів у загальноосвітній школі у такому великому мегаполісі як Київ є досить актуальною. Так, за 2 роки роботи в ЗОШ № 262 практичний психолог виявила, що тільки приблизно 10 % новоприбулих дітей (не враховуючи організованого набору до 1-го та 5-го класів) легко адаптуються до нових умов навчання, а більше половини вирізняються важким перебігом процесу адаптації. На часі розробка спеціальних заходів, адже такі учні відчувають посилений інтерес до себе (один «новенький» на весь клас) та часто мають особистісні проблеми, які батьки намагаються вирішити зміною школи («в тій школі до дитини ставились погано, однокласники знущались, не склались стосунки з учителем» тощо).

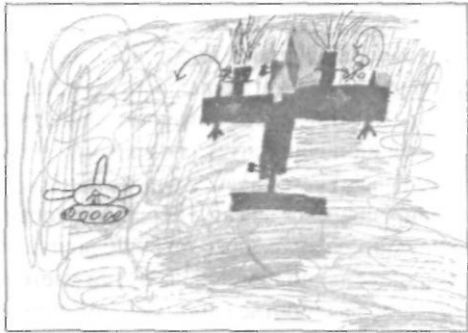
Одним із методів роботи з такими дітьми, які можна ефективно використовувати в умовах загальноосвітньої школи, є метод серійного малювання, який дозволяє зняти емоційне напруження, формує певні взаємини, проблеми знаходять символічне вираження в малюнках.

Теоретичною основою цього підходу є роботи К. Юнга та Дж. Аллана. Робота за цим методом вимагає від психолога дотримання принципів відповідності місця, часу та умов. Для заняття потрібно мати папір формату А4 та кольорові олівці; оскільки час обмежений, то не бажано мати на видноті лінійки, кольорову крейду та гумку. Всі малюнки дітей зберігаються в окремих іменних папках, доступ до яких мають лише їхні

автори. Зустрічі з учнями варто проводити в одному й тому ж приміщенні: кабінет психолога, тихий куточок у класі, бібліотека тощо. Психологу варто заручитися підтримкою вчителя: погодити вимоги, обговорити спільні дії.

На практиці у важких випадках (відмова від виконання завдань, від спілкування, ігнорування зауважень, фізичне насилля щодо однолітків тощо) я рекомендую проводити заняття не рідше трьох разів на тиждень по 20 хвилин, поступово зменшуючи частоту до 1 разу на тиждень. Ці заняття є ефективними навіть при мінімальній інформації про дитину та відсутності допомоги батьків, і можуть стати початком корекції особистісної сфери учня.

Для прикладу наводимо роботу з учнем, який прибув до 2-го класу у II кварталі. А. К. (7,5 років) з першого дня перебування в школі відзначався невгамовністю, ігнорував будь-які звертання до нього, відмовлявся працювати на уроці. З ровесниками не вступав у контакт, міг вдарити, особливо дівчаток, образити. З психологом на перших заняттях практично не розмовляв, відповіді були односкладовими. Перші малюнки показали актуальну проблему хлопчика—вороже ставлення до оточення, незрозуміння ситуації, в якій він опинився (дитину дійсно перевели до іншої школи несподівано, без пояснення, в середині навчального року).

На подальших заняттях конкретизувались емоції, які переживала дитина, об'єкти агресії, способи протидії тощо.

На малюнку можна побачити постаті як ровесників, так і дорослих, хлопчик почав говорити про оточення та свої почуття до нього.

Корекція процесу адаптації новоприбулих п'ятикласників

Поступово бойові дії (обстріл, бомбардування, вибухи) поступилися місцем боротьби засобами дощу, zalивання фарбами, чорнилом.

Хлопчик пояснив, що з літака виливається чорнило, яке заливає все внизу, пізніше використав потік чорнила, щоб спуститися на землю, до людей.

Через три місяці систематичної роботи в малюнках з'явилися сцени, що відображали позитивні емоції (гра у футбол, політ на літаку зі значимими людьми тощо).

На відміну від перших зображень літака, на останньому з'явилися пасажери, хоча й небагато, політ мав мету (подорож до Диснейленду).

Навіть попри тривалі перерви у роботі через хворобу та канікули, в А. явно зменшилось напруження, він почав дотримуватись правил поведінки спочатку на уроках, а пізніше — у вільний час, встановились контакти з кількома однокласниками. Звичайно, особистісні проблеми дитини не були вирішені, але завдання адаптації до нових умов навчання реалізовано успішно.

У роботі з іншими новоприбулими учнями метод серійності використовувався не тільки в малюванні, але й у ліпленні, складанні казок, розповідей. Результати роботи контролювались в основному за «Картою спостережень Стотта», яку заповнювали педагоги.

Література

Аллан, Дж. Ландшафт детской души [Текст] / Пер. с англ. Ю. М. Донец. Под общей ред. В. В. Зеленского. — СПб. — Мн.: ЗАО «Диалог» — ИП «Лотаць», 1997.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДЕСЯТИКЛАСНИКІВ

Олена БЄЛЯЄВА, психолог I категорії ЗОШ № 163, м. Київ

Робота психолога зі старшокласниками, на наш погляд, легша, ніж із підлітками, бо актуальна в підлітковому віці проблема мотивації навчання — відходить на друге місце. Втрачають своє значення і багато інших проблем. Але їх заступають нові. Для десятого класу важливою стає **соціально-психологічна адаптація до нового колективу**. Сьогодні склад десятого класу змінюється: дехто переходить в гімназії, ліцеї за профілем майбутньої професії. Дехто залишається у своєму класі, але до нього прибувають нові учні, тобто класний колектив змінюється, стає іншим.

Після дев'ятого класу найчастіше залишаються учні, інтелектуальний рівень яких вищий за середній, але колишній відмінник може перетвориться на середнячка, а «твердий хорошист» — на трієчника.

Батьки, наполягаючи на престижному навчанні, не розуміють, чому їхня дитина стає похмурою, млявою, розгубленою, або, навпаки: дратівливою, агресивною чи зухвалою, злою тощо.

Річ у тім, що змінились критерії оцінювання, втрата звичного статусу в групі, зміна самооцінки, ставлення до себе. Відбувається різка зміна у сфері самосприйняття і самоусвідомлення. Це призводить до розвитку механізмів захисту, неадекватної, неконструктивної поведінки, виникнення афективних реакцій, депресії тощо. Тобто виникає проблема: **соціально-психологічна дезадаптація**, яка потребує уваги психолога і адекватних психокорекційних заходів, частіше індивідуальних.

Друга проблема — **установка на продовження мораторію дитинства**. Багато батьків саме тому бажають, щоб їхня дитина перейшла до

десятого класу. Вони перед завершенням освіти та вступом до вищого навчального закладу, «дозволяють» дитинці «розслабитися»: провокують інтерес до всього, що не навчання і не робота-спорт: до спілкування (як у підлітків), досвід «дорослого життя» тощо. Це можна зрозуміти: цей досвід, не пов'язаний тільки з навчанням, має величезне значення для подальшого життя та розвитку 15—16-річної людини. Але ця проблема повинна стати турботою вчителів та психологів.

Ми пропонуємо методики групової роботи психолога в десятих класах. Але під час обговорення результатів бажано будувати заняття у формі тренінгів. Це дає змогу психологові «відпрацювати» по колу означені вище проблеми.

НАБІР УЧНІВ У КЛАСИ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Щорічно в середині травня розпочинає свою роботу приймальна комісія у складі вчителів-предметників та психолога. Комісія здійснюватиме конкурсний набір учнів у 9—10 класи за двома напрямками — математичним і гуманітарним, як, представлені профілями: фізика-математика, математика-інформатика, математика-економіка, хімія-біологія, філологія-історія, економіка-право.

Охочі вступити до профільних класів складають конкурсні іспити й проходять психологічне тестування, що має рекомендаційний характер. Для чого необхідне психологічне тестування при вступі до профільних класів?

Тестування допомагає:

- виявити особливості мислення підлітка, його здатність до аналітико-синтетичної розумової діяльності (як на абстрактно-логічному, так і на вербальному матеріалі), його інтелектуальний потенціал;
- визначити інтереси та схильності підлітка до теорії та практики обраного профілю навчання;
- зіставивши результати психологічного тестування з педагогічною оцінкою знань, можна прогнозувати як успішність оволодіння знаннями, так і адаптацію підлітка до нових вимог і умов навчання;
- рекомендувати профіль навчання в ліцеї, якщо такий вибір ще не зроблено, або відкоригувати зроблений вибір, якщо він не відповідає інтересам і здібностям підлітка (профорієнтація);
- провести психологічну консультацію за результатами тестування як з підлітком, так і з його батьками з наданням рекомендацій з розвитку його уваги, мислення, пам'яті;
- задовольнити потребу підлітка в самопізнанні.

До пакету методик здійснення психологічного тестування входять:

- прогресивні матриці Равена (чорно-білий варіант);
- два вербальних тести з навчальної допомоги за редакцією В. Марищука «Методики психодіагностики в спорті»;
- тест структури інтересів та схильностей.

Весь процес тестування забирає у підлітка від 50 хв до 1 год 10 хв (30 хв — прогресивні матриці Равена, по 5 хв — на кожний з вербальних тестів, 15 хв — тест структури інтересів і схильностей, 15 хв — інструкції й приклади виконання завдань).

Тестування проходить у групах по 15 осіб.

Прогресивні матриці Равена

Методика призначена для вимірювання рівня інтелектуального розвитку. І, як показує власний досвід, з її результатів можна оцінювати здібності до точних наук, про вміння учнів мислити на рівні формул, схем, креслень, графіків («чисті» гуманітарії в методиці показують результати нижчі від норми, у найкращому разі — нормативні результати).

Матеріал тесту містить 60 матриць. Завдання поділені на 5 серій (А, В, С, D, E) по 12 однотипних, з висхідною складністю матриць у кожній серії. Труднощі завдань зростають і при переході від серії до серії. Підліток повинен вибрати відсутній елемент матриці серед 6—8 запропонованих варіантів.

Тест реалізує принцип «прогресивності»: виконання попередніх завдань і їхніх серій є підготовкою підлітка до виконання наступних. Таким чином, роблячи завдання серії E, підліток повинен узагальнити досвід виконання завдань всіх попередніх серій і застосувати його.

Якщо на весь тест дається 30 хв, то на серію E — 10 хв. Про це підлітка попереджають на початку й наприкінці тестування (за 10 хв до його закінчення). Це стресовий момент! Він дає змогу зробити припущення про стресову стабільність підлітка, його здатність швидко й результативно діяти в стресових ситуаціях (іспит, контрольна робота).

На підставі свого досвіду роботи з цією методикою, спираючись на кількість правильних відповідей у кожній із серій і сумарний результат по всіх серіях, а також, з огляду на навчальні оцінки з точних дисциплін, роблю такі припущення й висновки.

Серії А і В

Успішно виконані серії А і В (по 12 балів у кожній) свідчать про те, що підліток здатний бути уважним до дрібниць, уміє зосередитися, лег-

ко знаходить аналогії в схемах, графіках (завдання серії дуже прості, їх роблять діти у початковій школі).

Пропуск помилок у цих серіях вказує на неувважність, невміння знаходити прості аналогії.

Тут доречно дати рекомендації підліткові і його батькам з тренування уваги.

Візьміть старенькі дитячі книжки з будь-яким текстом. Зафіксуйте час (10 хв). Протягом цього часу підліткові необхідно викреслювати простим олівцем (щоб потім можна було ще читати книжки) букви, що трапляються у тексті: С, К, А. Потім батькам необхідно перевірити правильність виконання завдання, відзначаючи на полях кількість пропущених або помилково викреслених букв (принцип «коректурної проби»).

Наступне завдання: коли ви перебуваєте в транспорті, проводьте час із користю для своєї уваги. Так, протягом невеликого часу (5 хв), дивлячись у вікно, простежте й порахуйте, скільки автомобілів червоного кольору їдуть із вами в один бік, й скільки автомобілів зеленого кольору їдуть назустріч вам. Це завдання краще робити батькам разом з підлітком для того, щоб зіставити свої результати (суперечка тут недоречна, головне — тренування уваги). Аналогічне завдання можна проробити, коли ви йдете до школи. Порахуйте, скільки хлопчиків їдуть вам назустріч і, одночасно, скільки дівчаток їдуть із вами в одному напрямку. Корисні також комп'ютерні ігри (з обмеженням у часі). Проводячи такі заняття щодня протягом 2 тижнів по 10 хв, ви помітите, як ваша увага стане стійкою, вам буде легше концентруватися на обраних об'єктах і переключати свою увагу з одного об'єкта на інший.

Серія С

Успішно виконана серія С (11—12 балів) свідчить про те, що підліток має гарну просторову уяву. Порівнюючи результати серії з педагогічною оцінкою знань з точних дисциплін (алгебра, геометрія, фізика, креслення, хімія), було виявлено прямопропорційну залежність, тобто успішно виконані завдання серії С, як правило, збігаються з успіхом у вивченні точних наук, де необхідна розвинена просторова уява, «об'ємність» мислення.

Результат 8—10 балів у серії С найчастіше збігається з переважанням успіхів у алгебрі, ніж у геометрії або кресленні (позначається брак розвитку просторової уяви).

Більше ніж 5 помилок у серії С (результат 7 і нижче балів) ставить під сумнів успіхи в точних науках. Тут варто звернути увагу на результати серії Е і на загальний показник усього тесту: якщо вони низькі (0—4 бали в серії С і до 40 балів по всьому тесту), не варто сумніватися — підлі-

ток схильний до гуманітарних наук. Якщо підліток, виконуючи серію С, припускається більше 5 помилок і все-таки має з точних дисциплін гарні оцінки, це свідчить лише про здатність діяти за добре завченими алгоритмами, а зовсім не про розуміння навчального матеріалу. Ледве міняється завдання, міняється алгоритм його розв'язання, й підліток не може з ним упоратися.

Для розвитку просторової уяви можна рекомендувати такі вправи: гра «кубик Рубика», шахи, малювання, орієнтування на місцевості, комп'ютерні ігри (об'ємний «Тетрис»), конструювання тощо.

Серія D

Ця серія — проміжна між складнішими серіями С і Е. І порівняно з ними — легша. Низькі результати серії D трапляються рідко і свідчать про недостатньо розвинуту логіку, невміння встановлювати закономірності.

Якщо в серії O результати нижчі, ніж у серії С, а в серії Е нижчі, ніж у серії D, ($C > D > E$), то це вказує на невисоку працездатність, швидку розумову стомлюваність.

Серія E

Як зазначено вище — це дуже складна серія.

Успішно виконана серія E (9 балів і вище) свідчить про добре розвинені здібності до аналітико-синтетичної розумової діяльності на рівні схем, графіків, формул. Підліткам, що виконують правильно 9 і більше завдань цієї серії, нудно виконувати завдання за відомими алгоритмами, їх цікавить новизна, пошук самого алгоритму завдання. Вони здатні мислити нестандартно, творчо, сміливі у своїх пошуках, не бояться новизни, здатні використовувати й застосовувати на практиці набутий досвід.

Результати, нижчі 9 балів (6—8) вказують на те, що підліткові властива обережність у розв'язанні нових завдань, вони бояться зазнати невдачі, показати свою некомпетентність і діють за принципом: краще синиця в руках, ніж журавель у небі.

Низькі показники (0—5 балів) свідчать про невпевненість підлітка у своїх знаннях, у собі, про тривожність, слабку стресову стабільність.

Оцінка сумарного показника

Максимальний сумарний показник методики Равена — 60 балів. Якщо сумарний показник результатів тестування відповідає нормі (44—48 балів) і вищий — підліток цілком у стані засвоювати шкільний курс точних наук, при цьому необхідно враховувати, чи є у підлітка інтерес до них.

Якщо сумарний показник результатів тестування вищий від норми (49—53 бали) і високий (54 і більше балів), при цьому виражений інтерес до вивчення точних наук, то підліткові можна сміливо рекомендувати навчання в класах природничо-математичного напрямку; такого підлітка можна внести в резерв на участь в олімпіадах, МАН.

Якщо сумарний показник результатів тестування нижчий від норми (38—43 бали) і низький, підліткові не рекомендується навчання в класах природничо-математичного напрямку (навіть за умови інтересу до точних наук). Можливо, такі підлітки, спираючись на гарну пам'ять і посидючість, зможуть якийсь час показувати непогані результати в точних науках, виконуючи однотипні завдання. Але навчання виявить їхній недостатній потенціал і зробить їх неуспішними в засвоєнні точних наук.

Цим підліткам краще рекомендувати навчання в класах гуманітарного напрямку. За відсутності інтересів до точних наук, при лакунах у знаннях, одержавши навіть високі бали за методикою Равена, підліток не зможе бути успішним у них. У цьому випадку високий сумарний показник за методикою свідчить про нереалізований потенціал у вивченні точних наук.

Тест структури інтересів і схильностей (СІС)

Показниками вираженості інтересів і схильностей у школярів є ставлення до конкретних шкільних предметів, занять, їхні захоплення, інформація з певних тем (див. с. 89).

Взято за основу методика СІС-240, розроблену Тбіліським центром профорієнтації молоді у 1992 р. Методика дає змогу виявити інтереси й схильності до таких видів діяльності й дисциплін: філософії, економіки, філології, історії, юриспруденції та права, медицини, математики, фізики, хімії, біології, інформатики й обчислювальної техніки, географії.

Тест містить 120 висловлювань (по 10 на кожний вид діяльності, причому 5 висловлювань стосуються теорії, а 5 — практики, що дає змогу виявити практичну й теоретичну складові інтересу до виду діяльності).

Підліткам пропонується уважно прочитати висловлювання й вибрати з них ті, які становлять для них інтерес, причому враховувати спеціальні знання і вміння не потрібно, головне — інтерес і привабливість самої діяльності.

Свій вибір підлітки фіксують у спеціальних бланках (див. с. 93).

Максимальний показник за кожним видом діяльності — 10 балів (по одному балу за кожне висловлювання).

0—3 бали — інтереси відсутні або виражені дуже слабко;

4—6 балів — інтереси середньо виражені;

7—10 балів — інтереси яскраво виражені.

Тепер щодо комплектації профільних класів:

- Якщо підліток має середньо і яскраво виражені інтереси до філософії, філології, історії, географії, то йому можна рекомендувати філолого-історичний клас.

- Якщо інтереси до юриспруденції, економіки, до філософії середньо і яскраво виражені і не відсутні зовсім інтереси до математики, то можна рекомендувати економіко-правовий клас.

- Якщо є інтереси до фізики, математики, інформатики — рекомендуємо фізико-математичний клас.

- Інтерес до математики, економіки, географії, інформатики дає змогу рекомендувати економіко-математичний клас.

- Якщо підліток має середньо і яскраво виражений інтерес до математики, інформатики — рекомендуємо клас математики-інформатики;

- Якщо підліток явно цікавиться медициною, біологією, хімією—то йому дорога в хіміко-біологічний клас.

ВЕРБАЛЬНІ ТЕСТИ

Процес мислення складається з нерозривно пов'язаних один з одним операцій аналізу й синтезу. Щоб вивчити рівень розвитку цих операцій мислення, а також здібності підлітка логічно мислити на словесному матеріалі, було дібрано два вербальні тести («Методики психодіагностики в спорті» за редакцією В. Маришука).

Аналіз

Методика полягає в доборі слів, що мають загальні родові ознаки, логічні зв'язки з певним узагальнювальним словом. Кількість завдань у цьому тесті — 20 (див. с. 94).

Якщо підліток правильно виконує 18 і більше завдань, то його здібності аналізувати словесний матеріал, переходити від загальних висновків до одиничних розвинені високо. Дуже часто високі показники у цьому тесті свідчать про хороший активний словниковий запас, що буває тоді, коли підліток багато читає, аналізує прочитане, здатний міркувати.

Якщо підліток правильно виконує 14—17 завдань, то його аналітичні здібності оцінюються середньо. Це свідчить про те, що в підлітка може

бути хороший пасивний словниковий запас, але недостатній запас активний. Тут необхідно рекомендувати підліткові не просто більше читати, а обов'язково про це говорити, аналізувати вчинки літературних героїв, шукати причини цих учинків, уявляти себе на їхньому місці, свою модель поведінки.

І все це необхідно проговорювати!

Якщо підліток правильно виконує 9—13 завдань, то його аналітичні здібності розвинені недостатньо, він не читає або читає дуже мало. Відповідно, його словниковий запас як активний, так і пасивний, — дуже бідний. Мова бліда, засмічена словами-паразитами, він важко добирає необхідні слова.

Якщо підліток правильно виконує 1—8 завдань, то або він не зрозумів інструкцію до тесту, й тоді необхідно заново його протестувати, або ставляться під сумнів його здібності розуміти те, про що говорять інші, особливо якщо в їхній мові є незнайомі слова, складні речення. Тоді підліток швидше здогадується, ніж реально розуміє сказане.

У цьому випадку підліткові взагалі складно освоювати науки. Мислення його швидше наочно-дієве.

Синтез

Методика полягає в об'єднанні слів родовим поняттям і в пошуку «зайвого» слова, яке до цього загального поняття не належить.

Кількість завдань у цьому тесті — 20 (див. с. 95).

Якщо підліток правильно виконує 17 і більше завдань, то його здібності до синтезу в мисленні розвинені високо. Він легко схоплює зв'язки й закономірності на словесному матеріалі, на підставі одиничних здатний робити загальні висновки, мислить поняттями й категоріями, здатний «філософствувати», має розширене поле сприйняття.

Якщо підліток правильно виконує 13—16 завдань, то операція синтезу в його мисленні розвинена посередньо.

Якщо підліток правильно виконує 9—12 завдань, то операція синтезу розвинена недостатньо, йому важко від часткового перейти до загального, від частини до цілого. Він частіше переходить у міркуваннях від частини до частини, що породжує неузгодженість обсягу, йому важко об'єднати в одне осмислене ціле усі значення окремих слів. Тому може не розуміти змісту того, про що говорять інші й орієнтується лише на окремі слова, значення яких він знає.

Якщо підліток правильно виконує 1—8 завдань, то або він не зрозумів інструкцію, й тоді необхідно заново пройти тестування, або в його

мисленні переважає конкретність та інертність, прагнення деталізації, труднощі відділення головного від другорядного, звужується поле сприйняття. Йому важко вийти за межі безпосередньо сприйманих зв'язків або констатації окремих предметів.

У цьому випадку підліткові також дуже складно освоювати будь-які науки.

Оцінювання сумарного показника

Як ми вже зазначали, у кожному з вербальних тестів можна набрати максимум 20 балів. Загальний сумарний бал за виконання 2 тестів дорівнює 40.

Якщо підліток одержав при тестуванні від 35 до 40 балів, то його здібності до гуманітарних дисциплін дуже високі, і йому можна рекомендувати (за наявності інтересів) навчання в гуманітарному класі.

Якщо підліток одержав від 27 до 34 балів, то його здібності до гуманітарних дисциплін середні, й він ще може бути в них успішним.

Якщо підліток одержав від 18 до 26 балів, то тільки значна мотивація й посидючість допоможуть йому досягати результатів у гуманітарному класі.

Висновки

Підліткові можна рекомендувати навчання в класах природничо-математичного напрямку, якщо:

1. У нього є інтерес до точних наук (математика, фізика, інформатика, хімія).

2. При тестуванні за методикою Равена він одержує результати вищі від норми й високі (допускаються нормативні результати, але в такому випадку необхідна висока мотивація).

3. Результати тестування за вербальними тестами не повинні бути низькими.

Підліткові можна рекомендувати навчання в класах гуманітарного напрямку, якщо:

1. У нього є інтерес до гуманітарних наук, він читає книжки.

2. Результати тестування за вербальними тестами повинні бути не нижчими від середніх показників.

3. При тестуванні за методикою Равена він одержує результати не нижчі за 30 балів.

ТЕСТ СТРУКТУРИ ІНТЕРЕСІВ І СХИЛЬНОСТЕЙ

Інструкція. Перед вами перелік деяких видів діяльності. Ознайомтеся з ними уважно й виберіть ті, котрими ви б хотіли займатися. При виборі варто враховувати лише ваше бажання займатися тими чи іншими видами діяльності й не брати до уваги, чи є у вас для цього необхідні знання, уміння й умови для їхнього виконання. Відзначте, будь ласка, на аркуші відповідей порядкові номери обраних вами видів діяльності.

1. Читання творів давньогрецьких та індійських філософів.
2. Аналіз стану зарубіжної й вітчизняної економіки.
3. Вивчення граматики якоїсь іноземної мови.
4. Вивчення історії України.
5. Ознайомлення з методами розслідування злочинів.
6. Ознайомлення з методами надання першої медичної допомоги.
7. Ознайомлення з виникненням і розвитком математичних знань у давньому Єгипті й Греції.
8. Ознайомлення зі сферами застосування атомної енергії в народному господарстві.
9. Вивчення вибухових і займистих речовин.
10. Ознайомлення з історією виникнення життя на Землі.
11. Ознайомлення з будовою комп'ютерної техніки.
12. Вивчення фізичних властивостей шарів земної кори.
13. Вивчення правил і закономірностей логічного мислення.
14. Вивчення законів ціноутворення.
15. Вивчення давніх рукописів.
16. Ознайомлення з епохою Петра I.
17. Вивчення законів кримінального кодексу.
18. Ознайомлення з комплексами фізичних вправ для профілактики й лікування серцево-судинних захворювань.
19. Робота з удосконалення шкільного підручника математики.
20. Ознайомлення із властивостями лазерних і рентгенівських променів.
21. Вивчення властивостей хімічних речовин, що входять до складу живого організму.
22. Вивчення законів спадковості.
23. Вивчення алгоритмічних мов програмування.
24. Ознайомлення з особливостями розташування та з міжнародними економічними зв'язками якоїсь країни.

25. Ознайомлення з основними теоретичними ідеями сподвижників К. Маркса.
26. Ознайомлення з поняттям «продуктивність праці» і з факторами її зростання.
27. Читання творів сучасних поетів і письменників.
28. Вивчення історії країн давнього світу.
29. Ознайомлення із правами й обов'язками громадянина України.
30. Ознайомлення з новітніми методами лікування злоякісних пухлин.
31. Пошук розв'язання дотепер нерозв'язаних математичних завдань (наприклад, два завдання про прості числа).
32. Вивчення теорії відносності Ейнштейна.
33. Ознайомлення зі способами одержання золота з простого металу, запропонованими давніми алхіміками.
34. Вивчення впливу популяцій одних видів рослин і тварин на життєдіяльність інших у природних умовах.
35. Розбір завдання й пошук найбільш раціональних способів його розв'язання за допомогою комп'ютера.
36. Вивчення клімату, рослинного й тваринного світу Австралії.
37. Аналіз і вивчення основних причин виникнення християнства.
38. Вивчення проблем трудової зайнятості населення в масштабах нашої області.
39. Читання критичних статей про літературу.
40. Вивчення історії відкриття Америки.
41. Ознайомлення із причинами й історією виникнення законів і правових норм.
42. Вивчення симптомів і методів лікування розповсюджених дитячих хвороб.
43. Розмірковування над доведенням оригінальної математичної теорії (поки що не має доказу).
44. Ознайомлення із принципами роботи реактивного двигуна.
45. Вивчення хімічного складу повітря.
46. Вивчення основних закономірностей роботи внутрішніх органів здорового організму.
47. Вивчення правил складання комп'ютерних програм.
48. Ознайомлення з гіпотезами про виникнення планет Сонячної системи.
49. Аналіз і обговорення сучасних політичних подій у нашій країні.

50. Ознайомлення із причинами виникнення грошей і їхньою функцією у суспільному виробництві.
51. Читання літературних журналів минулого століття.
52. Аналіз причин і наслідків французької буржуазної революції.
53. Ознайомлення з правами та обов'язками у випадку одержання спадщини.
54. Ознайомлення з методами народної медицини.
55. Вивчення правил побудови фігур за допомогою осьової симетрії.
56. Спостереження за змінами властивостей фізичного тіла у вакуумі.
57. Дослідження властивостей нової речовини.
58. Вивчення будови одноклітинних тварин і рослин.
59. Порівняння технічних характеристик комп'ютерів різних систем.
60. Вивчення причин виникнення й утворення мінералів і гірських порід.
61. Обговорення політичних подій, що відбуваються у світі.
62. Облік і контроль довгого обігу (видатку й прибутку) в торговельному закладі.
63. Бесіда-інтерв'ю з відомою в країні людиною.
64. Участь в історико-археологічних розкопках.
65. Участь в охороні правопорядку.
66. Вивчення за допомогою біохімічних методів крові хворого.
67. Обчислення площі поверхні фігури складної форми.
68. Аналіз радіоактивних елементів, що входять до складу граду.
69. Готування лікарських препаратів.
70. Вивчення внутрішньої будови тварини.
71. Ремонт побутових електроприладів.
72. Участь у геологічних маршрутах з метою збору зразків і складання геологічної карти гірської місцевості або зони пустель.
73. Участь в опитуванні населення із приводу якоїсь події, явища.
74. Підрахунок очікуваного прибутку в комерційній операції.
75. Переклад художнього твору з іноземної мови.
76. Робота в історико-етнографічному музеї.
77. Участь в обшуку квартири підозрюваного в злочині.
78. Медичне обстеження людини й постановка діагнозу.
79. Спрощення складного математичного виразу.
80. Визначення швидкості польоту тіла за допомогою розрахунків.

Олена Беляєва

81. Готування суміші за допомогою скла, що не б'ється.
82. Спостереження за живою клітиною в мікроскоп.
83. Монтаж радіосхем для комп'ютерної техніки.
84. Складання карти невідомої місцевості.
85. Участь у дискусіях і обговорення загальних світоглядних проблем (про сенс життя на землі, про призначення людини).
86. Розрахунок фонду заробітної плати для співробітників або установи.
87. Збирання зразків народної творчості (приказок, прислів'їв, легенд).
88. Участь в охороні й реставрації історичних пам'яток.
89. Ведення протоколу судового засідання.
90. Догляд за хворим.
91. Складання й розв'язання математичних головоломок.
92. Ремонт і монтаж електропроводки.
93. Визначення лабораторними методами складу невідомої речовини.
94. Вироблення у тварин умовного рефлексу.
95. Складання програми для комп'ютера.
96. Робота на гірничозбагачувальному міднорудному комбінаті.
97. Розмірковування над змістом і значенням таких слів як «дружба», «любов», «патріотизм».
98. Підрахунок збитків підприємства через виробництво неякісної продукції.
99. Участь в обговоренні літературного твору.
100. Підготовка лекції про древні племена, що проживали на території України.
101. Участь у затримці злочинця.
102. Участь у хірургічній операції.
103. Розмітка земельної ділянки під зведення будинку з використанням геометрії.
104. Визначення ваги тіла, зануреного в різні рідини.
105. Одержання складних хімічних речовин шляхом з'єднання простих.
106. Збір і складання гербаріїв, букетів.
107. Складання ігрової програми на комп'ютері.
108. Проведення геодезійної зйомки для складання плану місцевості.
109. Дослідження соціальних проблем на підприємстві.

Соціально-психологічна адаптація десятикласників

110. Підрахунок витрат на виробництво якогось виду продукції.
111. виправлення граматичних помилок у літературному тексті.
112. Збір і систематизація документів, що свідчать про роботу підпільної організації у роки війни.
113. Розгляд конфліктних ситуацій, що потребують знання основ законодавства.
114. складання рекомендацій з дієтичного харчування для хворого.
115. Вираження математичних закономірностей у вигляді формул, графіків.
116. Визначення щільності газу за допомогою спеціального приладу.
117. Визначення кількості йоду й кислоти в мінеральній воді.
118. Вирощування квітів у парниках.
119. Робота на персональному комп'ютері.
120. Розвідка запасів ґрунтових вод.

Бланк відповідей

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48
49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72
73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84
85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108
109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120
Кіл. виборів.	Кіл. виборів.	Кіл. виборів.	Кіл. виборів.	Кіл. виборів.	Кіл. виборів.	Кіл. виборів.	Кіл. виборів.	Кіл. виборів.	Кіл. виборів.	Кіл. виборів.	Кіл. виборів.
Філософія	Економіка	Мови	Історія	Право	Медицина	Математика	Фізика	Хімія	Біологія	Інформа- тика	Географія

ВЕРБАЛЬНИЙ ТЕСТ (аналіз)

Інструкція. Перед вами 20 завдань. У кожному з них перед дужкою стоїть одне слово, що узагальнює п'ять інших у дужках. Необхідно з них вибрати тільки 2, які перебувають у найбільшому зв'язку з узагальнювальним словом. Записати правильну відповідь треба так: номер завдання й дві букви, під якими стоять слова у завданні.

Приклад завдання: сад (а — рослини, б — садівник, в — собака, г — паркан, ґ — земля). Сад може існувати без садівника, собаки, паркану, але без землі й рослин — не може. Тому правильною відповіддю буде 1 а.

№ з/п	Узагальнювальне слово	А	Б	В	Г	Ґ
1	Сад	рослини	садівник	собака	паркан	земля
2	Річка	берег	риба	рибалка	ряска	вода
3	Місто	автомобіль	будинок	юрба	вулиця	велосипед
4	Сарай	сіно	кінь	дах	худоба	стіни
5	Куб	кути	креслення	сторона	камінь	дерево
6	Ділення	клас	ділене	олівець	дільник	папір
7	Коло	діаметр	алмаз	проба	округлість	друк
8	Читання	око	книга	картина	друк	слово
9	Газета	правда	додаток	телеграми	папір	редактор
10	Гра	карта	гравці	штрафи	покарання	правила
11	Війна	аероплан	гармати	бій	рушниці	солдати
12	Книга	малюнки	війна	папір	любов	текст
13	Спів	дзенькіт	мистецтво	голос	оплески	мелодія
14	Землетрус	пожежа	смерть	коливання ґрунту	гуркіт	повінь
15	Бібліотека	місто	книги	лекція	музика	читачі
16	Ліс	листочок	яблуня	мисливець	дерево	вовк

Закінчення

№ з/п	Узагальнювальне слово	А	Б	В	Г	Г
17	Спорт	медаль	оркестр	змагання	перемога	стадіон
18	Лікарня	при-міщення	сад	лікар	радіо	хворі
19	Любов	троянди	почуття	людина	місто	природа
20	Патріотизм	місто	друзі	батьківщина	родина	людина

Ключ: 1 а, г 2 а, г 3 б, г 4 в, г 5 а, в 6 б, г 7 а, г 8 а, б 9 г, г 10 б, г 11 в, д 12 в, г 13 в, г 14 в, г 15 б, г 16 а, г 17 в, г 18 в, г 19 б, в 20 в, г

Шкала оцінювання пропонується вище (у тексті).

ВЕРБАЛЬНИЙ ТЕСТ (синтез)

Інструкція. Перед вами 20 завдань, кожне з яких має 5 слів. Чотири з них можна об'єднати загальним родовим поняттям, а одне слово до такого поняття не належить або належить меншою мірою, ніж інші. Таке одне слово потрібно визначити й записати в бланку для відповідей у вигляді номера завдання й букви, під якою в завданні стоїть це слово.

Приклад завдання: А — Василь, Б — Федір, В — Семен, Г — Іванов, Г — Петро. Відповідь: Василь, Федір, Семен і Петро — ці слова можна об'єднати загальним поняттям — «імена», Іванов — це прізвище, й тому це слово є зайвим, його й необхідно відзначити як правильну відповідь — 1 Г.

№ з/п	А	Б	В	Г	Г
1	Василь	Федір	Семен	Іванов	Петро
2	Старезний	маленький	старий	зношений	старий
3	Незабаром	швидко	поступово	поквапом	поспішно
4	Аркуш	брунька	кора	луска	сук
5	Ненавидіти	нехтувати	обурюватися	ображатися	розуміти
6	Темний	світлий	блакитний	яскравий	тьмянний
7	Гніздо	нора	курник	сторожка	барліг

№ з/п	А	Б	В	Г	Г
8	Невдача	хвилювання	поразка	провал	крах
9	Успіх	невдача	удача	виграш	спокій
10	Грабунок	крадіжка	землетрус	підпал	напад
11	Молоко	сир	сметана	сало	кисляк
12	Глибокий	низький	світлий	високий	гіркий
13	Хата	пекти	будинок	хлів	будка
14	Береза	сосна	дуб	бузок	ялина
15	Голод	холод	диском-форт	спрага	нажива
16	Секунда	година	рік	вечір	тиждень
17	Літак	пароплав	техніка	поїзд	дирижабль
18	Сміливий	хоробрий	рішучий	злий	відважний
19	Футбол	волейбол	хокей	плавання	баскетбол
20	Олівець	ручка	рейсфедер	фломастер	чорнило

Ключ: 1 г, 2 б, 3 в, 4 г, 5 г, 6 в, 7 г, 8 б, 9 г, 10 в, 11 г, 12 г, 13 б, 14 г, 15 г, 16 г, 17 в, 18 г, 19 г, 20 г.

Примітка: у наведених вербальних тестах після подання інструкції не можна пояснювати значення слів у завданнях. Виняток становить слово «рейсфедер», тому що його значення знають одиниці з підлітків. Інші значення слів повинні бути в їхньому словниковому запасі.

Шкала оцінювання пропонується вище (у тексті).

Список літератури

1. Блейхер, В., Бурлачук, Л. Психологическая диагностика интеллекта и личности [Текст] / В. Блейхер, Л. Бурлачук. — К.: Виша школа, 1978.
2. Бурченская, П, Слуцкий, В. Одаренные дети [Текст] / Г. Бурменская, В. Слуцкий. — М.: Прогресе, 1991.
3. Бурлачук, Л. Психодиагностические методы исследования интеллекта [Текст] / Л. Бурлачук. — К.: Общество «Знание», 1985.
4. Бурлачук, Л., Морозов, С. Словарь-справочник по психологической диагностике [Текст] / Л. Бурлачук, С. Морозов. — К.: Наукова думка, 1989.
5. Грановская, Р. Элементы практической психологии [Текст] / Р. Грановская. — Л.: ЛГУ, 1988.
6. Карпов, А. Психологические основы принятия решения в профориентационной работе [Текст] / А. Карпов. — М.: ГПУ, 1986.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДО УМОВ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ

Світлана ЛУКОВСЬКА, *методист-психолог Тернопільського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;*

Наталія ЛІРУК, *психолог санаторної школи-інтернату, м. Збараж, Тернопільська обл.*

Проблема вступу дитини до нових умов життя — актуальна на всіх етапах розвитку суспільного виховання. В перші роки життя у дитини формується певний тип соціальної поведінки, що відповідає вимогам мікросоціального середовища, в якому вона росте й розвивається. Зміни цього середовища провокують потребу змінити поведінку, що в ранньому віці є для дитини досить важким завданням і часто спричиняється до розвитку так званого адаптаційного синдрому. У низці випадків він може дуже негативно позначитися на стані здоров'я дитини, оскільки викликає глибоку перебудову функціонування всіх систем організму, що в деяких дітей відбувається досить довго і болісно.

Дослідження показують, що основними симптомами незадовільної адаптації до нового закладу, до нового соціального середовища є:

— **підвищена активність** — гіперактивність (підвищена емоційна збудливість, часта зміна настрою, тривожність, неухважність, часте відволікання, рухи імпульсивні, дитина не вміє самостійно завершити гру чи танок, у взаємодію з однолітками вступає з власної ініціативи, контакти обмежені);

— **пасивність, апатія** — гіподинамія (невпевненість, пасивність, апатія, обмеженість та вибірковість у контактах, неохоче бере участь у діяльності, що потребує підвищеної рухової активності: ігри, танці).

Які ж ті умови і фактори, що утруднюють пристосування дітей до інтернату і є причиною виникнення різних за ступенем і видом порушень поведінки?

Насамперед, для того, щоб дитина могла добре пристосуватися до школи, вона повинна бути інтелектуально зрілою, що залежить від індивідуальних темпів розвитку кожної дитини, від загального психофізіологічного розвитку.

Поряд з цим важлива й емоційно-вольова сфера. Вона є необхідною умовою, щоб дитина змогла поступово виробити в собі відповідне ставлення до нового середовища, відповідати вимогам вчителів, виробити правильну реакцію на вчителів і учнів; від цього залежить, якою мірою і за який час дитина правильно ввійде в колектив класу.

Стає зрозумілим, що коли у дитини нема відповідного рівня розумової і емоційно-вольової зрілості, пристосування її до інтернату буде відбуватися повільно і будуть виникати труднощі в житті дитини, розвиток її підлягатиме серйозному ризику відхилення від норми.

Пристосування до школи залежить не тільки від зрілості дитини в момент її прибуття в інтернат, але й від низки зовнішніх умов, з якими пов'язане її життя:

- становище дитини в сім'ї;
- несприятливі емоційні переживання внаслідок конфліктів чи непорозумінь в сім'ї;
- неправильний стиль виховання;
- неправильне ставлення вчителів, вихователів до нових дітей;
- невідповідність між можливостями дитини і вимогами нового середовища.

Таким чином, першою особливістю соціальної адаптації дітей інтернатів є стан їхнього здоров'я, який безпосередньо впливає на хід адаптаційного процесу. Дані обстеження дітей є вихідним матеріалом для психолого-педагогічної роботи в період звикання дітей до нового середовища.

Другою особливістю адаптації дітей до нових умов є психологічна і професійна підготовка педагогічного колективу до прибуття нових дітей.

Категорія дітей з психофізичними вадами потребує індивідуальної допомоги, підтримки як в умовах сім'ї, так і на початковому етапі спеціального навчання. Тому неодмінною передумовою успішної адаптації дитини до інтернату (нового закладу) чи перехід з будинку дитини в ди-

тячий будинок є створення для дитини в середовищі закладу емоційного комфорту. Такі діти потребують особливого гуманного і професійного ставлення до них. Дитині потрібен друг, здатний до розуміння, — та людина, яка допоможе правильно орієнтуватися в житті. При взаємній любові, довірі і увазі, і попри те взаємній вимогливості, можливі найбільш ефективні виховні взаємини. Коли дитина любить вихователя, вона бачить в ньому найбільш цінні риси і з готовністю сприймає його вплив. Навпаки, коли почуття між ними негативні, на перший план виступають риси особистості, які відштовхують їх одне від одного і роз'єднують. Це дуже важливо при вихованні всіх дітей, але особливо, якщо це стосується дітей з вадами, дітей, що мають порушення нормальної поведінки.

Тому педагоги повинні спрямовувати свої зусилля не так на психологічний аналіз стану кожної дитини в період адаптації та педагогічну корекцію з урахуванням індивідуальних особливостей вихованців, а на зняття з них зовнішніх негативних емоцій, зумовлених зміною обстановки.

Підтримка дорослого — важливий гарант гармонійного входження дитини в шкільне життя, в нові умови закладу.

Педагог, що працює в інтернатному закладі, повинен:

1. Усвідомлювати, що його підопічні різні і за своїм темпераментом, характером, і за соматичним станом здоров'я, і за станом психофізичного розвитку (з пригніченою психікою та різними вадами в розвитку психічних процесів, мовлення, спілкування). Тобто здійснювати диференційований підхід в період адаптації дитини до нових умов.
2. Оволодівати основними ідеями гуманістичного виховання, розробляти і впроваджувати їх у різних видах дитячої діяльності.
3. З оптимізмом підходити до розв'язання певної проблеми.
4. Вміти ототожнювати *себе* з дітьми, усвідомлювати їхні запити, радощі, прикроші.
5. Допомогти дитині збагатити соціальний досвід, надавати їм змогу діяти ініціативно, самостійно обирати для себе вид діяльності, вчити їх спілкуватись одне з одним, виконувати спільні завдання.
6. Вміти так організувати дитяче середовище, щоб кожна дитина відчула «смак» успіху, довіри, безкорисливості, поступливості.
7. Забезпечувати позитивні емоційні переживання, відчуття психологічної захищеності.
8. Порівнювати характер змін, які відбуваються у поведінці дитини.
9. Запобігати психологічному дискомфорту дитини.

10. Прищеплювати охайність, дисциплінованість, вміння завершувати розпочату роботу тощо.

11. Створювати відповідні умови для збагачення уявлень своїх вихованців про суспільство і стосунки в ньому для формування ціннісного ставлення до людей і до самих себе, усвідомлення власної неповторності і можливостей самовияву.

12. Здійснювати комплексну реабілітацію, координуючи свої дії з іншими службами — медичною, психологічною, логопедичною, соціальною.

13. Володіти педагогічним тактом, вмінням бути справедливим, чесним, готовим допомогти своєму вихованцеві, захистити його.

14. Володіти педагогічними здібностями (комунікативність); перцептивними здібностями (емпатія, педагогічна інтуїція); емоційною стійкістю (здатністю опанувати себе, оптимістично прогнозувати свою роботу); рефлексивно-анатомічними здібностями (аналіз і оцінка власної діяльності, професіоналізм); креативними здібностями (здатність до творчості, висунення оригінальних ідей); експресивно-мовленнєвими здібностями (виразність міміки, жестів, рухів, артистичність); організаторськими здібностями; загальною культурою (духовні та естетичні потреби, культура поведінки, мови).

Звичайно, потрібно не забувати й про свій зовнішній вигляд, про усмішку на обличчі, про «відкритий» погляд — зоровий контакт, ласкаву і спокійну інтонацію при розмові з дитиною, тактильний контакт (погладжування, обійми) та ін.

Третьою особливістю є те, що процес соціальної адаптації неоднорідний. Він поділяється на:

- адаптацію дітей, які прибули в дитячий будинок із будинку дитини;
- адаптацію дітей, які прийшли із сімей або притулку.

Перша категорія дітей вже звикла до чужих людей, до їхньої зміни, ці діти спокійніше переносять процес звикання до нового середовища. Діти, які прийшли із сім'ї, переживають сильний дистрес. Діти з притулку по-різному реагують на нове оточення, але в більшості випадків їхня адаптація близька до реакції дітей, які надійшли з будинку дитини.

Діти із сімей адаптуються легко, якщо в них вдома гірші умови життя і ставлення батьків до них. Важко адаптуються діти з благополучних сімей (в яких сталася трагедія). Ці діти плачуть, просяться додому, замикаються в собі, мовчать, уникають спілкування як з дорослими, так і з іншими дітьми.

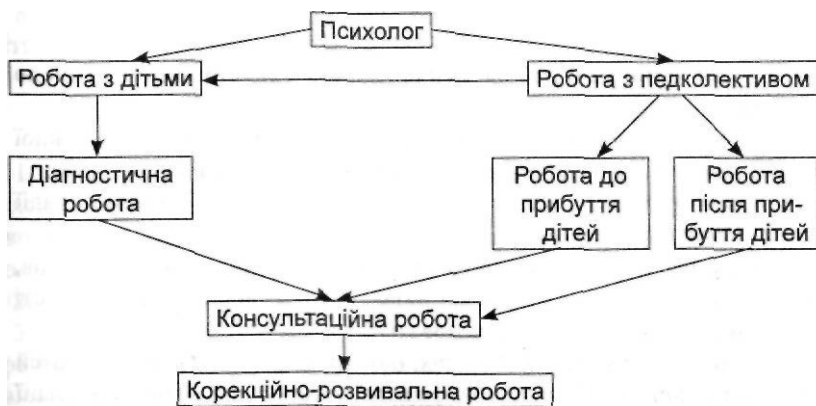
Як показали дослідження Т. Науменко — оптимальним у цей час є ліберальний стиль, тепла, доброзичлива атмосфера. Для більшості, які легко переносять звикання до нового середовища, найкращим є демократичний стиль педагогічного керівництва. Він допомагає їм швидко адаптуватися, ознайомитися з новими вимогами, навчитися спілкуватися з чужими дорослими та дітьми, увійти в ритм життя групи дітей. Авторитарний стиль у всіх випадках негативно впливає на здоров'я дітей в період соціальної адаптації.

Четвертою особливістю є те, що фізичний стан дітей набагато кращий, ніж психічно-емоційний. Це пояснюється тим, що діти, які приходять в інтернат, переживають постійну потребу у спілкуванні з дорослими, яка не задовольняється через відсутність вміння встановлювати контакт і відсутність відповідного соціального середовища. А відповідно, відсутність наслідування призводить до низького або заниженого інтелектуального розвитку.

П'ята особливість — адаптація дітей до закладу в більшості випадків належить до конформного стилю — дитина пристосовується до нових умов життя. Є поодинокі випадки творчого стилю: дитина активно намагається змінити нові умови середовища, пристосувати їх до себе. Діти із благополучних сімей або хворі діти часто виявляють стиль уникання адаптації, дитина ігнорує нові умови, не хоче або не може до них пристосуватися.

Шоста особливість — бідні соціальні емоції.

Робота психолога з адаптації дітей до школи-інтернату проходить у два етапи: підготовчий з педагогами і робота безпосередньо з дітьми. Це можна зобразити у вигляді такої схеми.

Підготовча робота психолога з педагогічним колективом дитячого будинку до прибуття нових дітей повинна містити такі заходи:

- ознайомлення з медичною, психологічною, педагогічною характеристиками дітей, які прибудуть в інтернат (за змогою);
- ознайомлення персоналу інтернату з психологічною, педагогічною, методичною, науково-популярною літературою з проблем соціальної адаптації дітей, характеристики вікових особливостей, специфіки розвитку дітей тощо;
- ознайомлення педагогів з особливостями розвитку дітей з психофізичними вадами, дітей-сиріт;
- проведення педради на тему: «Соціальна адаптація дітей до нових умов».

Крім того, вихователі та вчителі повинні скласти перспективний та тижневий плани педагогічної роботи з дітьми на період адаптації; підготувати дидактичні посібники, технічні засоби навчання, матеріальне середовище (куточки, естетичне оформлення класів, музичний зал тощо, приміщення, потрібні для навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи).

Ще до прибуття дітей психолог проводить просвітницько-консультаційну роботу з педагогічним колективом. Формами роботи в цей час є: ознайомлення з документацією дитини, з показниками її здоров'я, соціальним статусом та місцем перебування до вступу в дитячий будинок. Директори дитячих будинків спільно з психологом інтернату повинні проводити консультації для медперсоналу, п'ятихвилинки, під час яких охарактеризовують особливості адаптаційного процесу, звертають увагу на основні труднощі та надають методичні рекомендації щодо їхнього усунення.

Основні напрямки роботи психолога під час соціалізації дітей до закладу:

- ознайомлення з медичною та педагогічною документацією кожної дитини з метою визначення хронічних хвороб, відхилень у розвитку;
- спостереження за поведінкою дитини з метою з'ясування стадії адаптаційного процесу;
- спостереження за поведінкою і спілкуванням вихователів, вчителів, анкетування педагогів з метою встановлення і усунення неадекватності у стосунках дорослого і дитини-новачка;
- виявлення рівня нервово-психічного розвитку новоприбулих дітей та індивідуальних особливостей (орієнтовну схему діагностики адаптації

дітей до умов спеціального закладу подано в додатку (схема для діагностики дітей з порушеннями слуху);

- виявлення внутрішнього стану дітей;
- проведення консультацій для педагогів (психолог заздалегідь повинен діагностувати рівень нервово-психічного розвитку та індивідуальні особливості дітей, встановити стадії та фази перебігу адаптаційного процесу у кожної дитини. З цією метою ведеться щоденник адаптації та психологічна карта індивідуального розвитку);
- робота з усунення труднощів адаптації таких дітей (з педагогами, дітьми).

Педагогічні методи вихователя, що сприяють збереженню нормального стану дитини в період адаптації:

1. Провести екскурсію-огляд інтернатного закладу в поєднанні з розповіддю вихователя про життя дітей у ньому.
2. Утримуватись від негативної оцінки вчинків дитини.
3. Хвалити новачка навіть за незначні вияви самостійності, за найменший успіх, чутливість до інших дітей, досягнення у продуктивних видах діяльності.
4. Зауваження слід висловлювати доброзичливим, спокійним тоном, при цьому висловити впевненість, що надалі дитина діятиме правильно.
5. Задовольняти потребу дитини в увазі, турботі, терпінні.
6. Необхідно постійно збагачувати словник дітей назвами довколишніх предметів, побутових ситуацій, дій, активізувати мовлення, спонукати до вимовляння слів, речень — формувати мовні навички.
7. Формувати поетапно елементарні ігрові дії, навчальні навички.
8. Організувати спільну з вихователем предметно-ігрову діяльність.

Загальні психолого-педагогічні стратегії адаптації дитини до закладу

1. Розробити вільний режим дня (залежно від потреб дитини). Менше регламентувати дитячу діяльність. Виділяти більше вільного часу (особливо в другій половині дня) для освоєння дитиною нового життєвого простору. Не примушувати дітей брати участь у заняттях, їсти і спати.
2. Всю роботу з такими дітьми узгоджувати зі спеціалістами.
3. Щодня проводити заняття з мовленнєвого розвитку (читання казок, перегляд діафільмів, дидактичні ігри тощо), з розвитку і формування навичок ефективного спілкування з дітьми та дорослими.

4. Застосовувати корекційну (вранці - бадьора музика, ввечері - спокійна, релаксаційна) і арт-терапію як на уроках, так і під час корекційно-розвивальних занять.

5. Створювати умови для розвитку дрібної моторики рук (куточки, спеціальні заняття).

6. Дотримуватись демократичного стилю спілкування з дитиною (спершу - ліберального), постійне співробітництво.

Під час роботи з медичною документацією психолог разом з лікарем, медичною сестрою повинен зафіксувати вік дитини, фізичний стан здоров'я, нервово-психічний стан у карті спостережень. Під час спостережень за дитиною в період адаптації психолог звертає увагу на: *негативні емоції* (депресія: дитина пригнічена, байдужа до всього, вся в собі - схожа на глухонімого, не їсть, не п'є, не хоче спати, потім різко змінює поведінку: конфліктує, хоче додому, плаче, а згодом знову замовкає, і так кілька разів на день; подібний на напади плач або плач "за компанію"); *страх* нового колективу, нового оточення, гнів і агресія; *позитивні емоції*, які є першими проявами адаптованості дитини (особливо усмішка, радість і веселий сміх); *соціальні контакти* (замкнутість, відлюдкуватість); *пізнавальна діяльність* (відсутність ініціативи); *соціальні навички* (наявність навичок самообслуговування); *особливості мовлення* (рівень словникового запасу: використання дитячих чи полегшених слів, односкладові речення - результат важкої адаптації); *рухова активність* (загальмованість чи гіперактивність); *сон* (неспокійний, відсутній); *апетит* (відсутній або надто сильний). Ці дані фіксуються в карті спостережень.

Карту спостережень потрібно використовувати у процесі всього психологічного обстеження одночасно з використанням тестування та інших методів. Запис рекомендується проводити безпосередньо в картці, використовуючи при цьому символи, які дозволяють зобразити, наприклад, наявність, відсутність чи інтенсивність окремих проявів дитини.

Рекомендовані символи:

- підкресленням показуємо інтенсивність чи частоту проявів (подвійне - високий рівень, кружечком - середній);

- хрестиком можна позначати характеристики, протилежні даним у картці;

- хвилястою лінією визначаємо припущення про наявність певної характеристики.

Щоб легше використовувати символи, можна застосовувати шкалу інтенсивності (В - високий, Н - низький, С - середній).

Психолого-педагогічні стратегії адаптації дітей до умов школи-інтернату

Для того, щоб дитина пристосувалась до вимог школи і вчилася успішно, необхідні деякі внутрішні умови і сприятливі зовнішні впливи. У початковий період навчання в школі всі діти мають труднощі. Але для одних цей період триває недовго і порівняно легко долається. Для інших дітей потрібно трохи часу для адаптації до закладу.

Є група дітей, що пристосовуються дуже довго і важко, інколи упродовж всього періоду навчання школа залишається для них чужим і неприємним середовищем.

Т. Науменко виділяє три рівні адаптованості дітей до школи-інтернату і відповідно до цього рекомендує основні напрямки роботи педагога з дітьми. Треба зауважити, що автор апробувала свою методику в дитячому будинку дошкільного віку. Але пізніше дослідження довели, що запропоновані педагогічні умови соціалізації мають універсальний характер. Їх потрібно тільки адаптувати відповідно до вікової групи.

Рівні адаптивності дітей:

I рівень—діти, які важко адаптуються. Вони часто хворіють, можуть мати хронічні захворювання, погано сплять або їдять (або те і друге), пасивні на заняттях, мають низький рівень розвитку. Вони погано йдуть на соціальний контакт або, навпаки, зовсім не відходять від дорослого. Емоційно нестабільні.

II рівень — діти, які протягом нетривалого часу (7—10 днів) хворіють в легкій формі під час адаптації, непогано сплять або їдять (або те і друге), спокійно спілкуються (але частіше з ініціативи дорослого), емоційно стабільні. Засвоїли не весь обсяг програмових завдань попереднього класу, періодично активні на заняттях.

III рівень — діти переносять адаптацію легко. Не хворіють (або хворіють 2—3 дні), добре сплять і їдять. Ініціативні у спілкуванні, активні на заняттях, емоційно стабільні, мають нормальний рівень розвитку.

Система роботи практичного психолога

з проблеми адаптації дитини до навчально-виховного закладу

I етап. Профілактика дезадаптації майбутніх вихованців до закладу

1. Робота з майбутніми першокласниками (п'ятикласниками):

Психологічна діагностика готовності дітей до навчання.

Індивідуальне консультування батьків, вчителів (при потребі) з метою надання рекомендацій з подальшого розвитку й підготовки дитини до навчання в закладі.

Систематична участь психолога в заняттях із підготовки дітей до навчання в закладі: релаксаційні вправи, ігри з розвитку навичок спілкування в групі, розвитку пізнавальних процесів.

Індивідуальна корекційна робота.

Складання картотеки «групи ризику» дезадаптованих на підставі отриманої первинної інформації.

2. Проведення профілактичних занять з учнями перших класів (1—2 заняття на тиждень протягом 1—2 чвертей).

II етап. Контроль за процесом адаптації першокласників до закладу

1. Спостереження психолога.

2. Дослідження процесу адаптації дитини до закладу за допомогою психодіагностичних методик.

3. Індивідуальні бесіди психолога з вчителями (збір інформації про нових дітей).

4. Формування «контрольної групи» (вторинний збір інформації) дітей з низьким рівнем адаптованості або дезадаптованими.

5. Повторне анкетування учнів «контрольної групи».

6. Складання аналітичного звіту за результатами дослідження проблеми адаптації дитини до школи.

7. Повідомлення узагальнених результатів дослідження, надання загальних рекомендацій психолога з певної проблеми на нараді вчителів, батьківських зборах.

III етап. Дослідження причин труднощів адаптації у дітей «контрольної групи»

1. Спостереження психолога.

2. Індивідуальні бесіди з дітьми.

3. Анкетування вчителів, батьків.

4. Індивідуальні бесіди з вчителями, батьками (якщо необхідно, то психолог складає анамнез).

5. Індивідуальна діагностика.

Особливості пізнавальних процесів.

Дослідження особливостей особистості.

Дослідження міжособистісних відносин.

6. Дослідження особливостей стилю сімейного виховання.

7. Складання індивідуальних рекомендацій психолога.

IV етап. Індивідуальне консультування вчителів і батьків за результатами досліджень

V етап. Корекційна робота з дітьми, в яких виникли труднощі у процесі адаптації до закладу

Напрямки корекційної роботи:

- розвиток пізнавальних процесів;
- розвиток мотиваційної сфери;
- розвиток довільності;
- корекція тривожності;
- розвиток навичок спілкування в групі;
- корекція агресивності.

VI етап. Повторна діагностика за результатами психологічної корекції

Щоб ефективно стимулювати загальний розвиток цих дітей і виправляти, пом'якшувати негативні наслідки порушення функцій, їм необхідно створювати особливі умови для навчання і виховання, за яких враховують і «слабкі», й «сильні» сторони цих дітей. Кожен вид порушень потребує специфічних умов організації та спеціальної освіти з метою реалізації загальноосвітніх і корекційно-розвивальних завдань. Такі умови обов'язково створюються в кожному спеціальному навчальному закладі.

Категорія дітей з вадами психофізичного розвитку вкрай неоднорідна. В одних на перший план виступає уповільнення становлення емоційно-особистісних характеристик та довільної регуляції поведінки, в інших — переважає затримка різних сторін пізнавальної діяльності. У 6—9 років сенситивність підвищена, інтенсивно відбувається та завершується фізіологічне дозрівання основних мозкових структур, тому на цьому етапі ефективний вплив на інтелектуальну та емоційно-вольову сферу дитини може компенсувати погіршення психічного розвитку, допомогти дитині повноцінно адаптуватися до нових умов закладу та нового соціального середовища. З цією метою психолог Збараської санаторної школи-інтернату Н. Лірук пропонує тренінг адаптації 6-літніх дітей до навчання в спеціалізованому закладі (див. с. ПО).

Серед форм корекційно-розвивальних заходів для сприятливої адаптації дитини до інтернатного закладу є гра, яка ґрунтується не на навчальному матеріалі. Це дає низку переваг для забезпечення її ефективності:

- гра безпосередньо мотивована, емоційно приваблива для дітей молодшого шкільного віку, а тому в ній діти ефективніше і з меншими зусиллями реалізують свої потенційні можливості розвитку;

- дитині в ігровій формі не заважає негативний досвід минулого.

Засобами корекції можуть бути етюди та ігри, спрямовані на розвиток психомоторних функцій, вправи на розвиток уваги, сприйняття; засоби арт-терапії (проективний малюнок), лялькотерапія, психогімнастика, музикотерапія.

Як показують проведені дослідження, для створення емоційного комфорту в період адаптації і корегування емоційних станів таких дітей та «новеньких» дітей слід проводити диференційовані музичні заняття, бо найтриваліший емоційний стан діти переживають, переглядаючи театралізовані й музично-розважальні програми або створюючи їх.

Подоланню сенсорного дефіциту дітей інтернатів і створенню в них позитивного емоційного стану в період адаптації до нового колективу однолітків, до нових соціальних умов сприяє також ігрова діяльність, особливо ігри, що збільшують кількість тактильних і зорових контактів за схемою:

Дитина —————> Дорослий

Дитина <————— Дитина

Щоб створити для учасників гри належний емоційний настрій, її бажано проводити в музичному супроводі.

Велике значення надається тренуванню вміння виражати свої почуття та переживання вербальними та невербальними засобами. Необхідно формувати вміння орієнтуватися в своїх емоціях, закріплювати позитивні. В ході занять діти повинні навчитися продуктивно спілкуватися і довіряти іншим; аналізувати свою поведінку; розв'язувати проблеми і долати стресові ситуації. Так до підліткового віку у них формується адекватна самооцінка, певний рівень самосвідомості; підвищується самоповага і ступінь усвідомлення себе як об'єкта діяльності. Зменшення тривожності в поведінці дітей зробить більш продуктивним спілкування з однолітками, прискорить процес адаптації до нових умов навчання та прискорить інтеграцію дитини з особливими потребами у суспільство.

До речі, програму психокорекційних занять психолог пише для кожної групи заново, враховуючи індивідуальні характеристики учасників, особливості їхньої міжособистісної взаємодії та їхніх проблем. Зміст корекційних вправ спрямовується на поступове заповнення прогалин

у розвитку дітей і забезпечення формування навчально-пізнавальної діяльності та особистісний розвиток.

Що ж до консультативної роботи психолога, то потрібно проводити бесіди з метою виявлення дітей, які мають ознаки дезадаптованості з учителями, вихователями, по змозі — з батьками на тему: «Причини труднощів адаптації та шляхи їхнього подолання», «Допомога дорослих у подоланні дезадаптованості» та ін. Рекомендується проводити семінари-практикуми з педагогами, батьками з метою кращого розуміння особливостей віку, індивідуальних особливостей дітей з ознаками дезадаптації, покращення міжособистісних стосунків між дорослими та дітьми, що безпосередньо впливає на хід процесу адаптації до нових умов середовища. Можна провести психолого-педагогічний консилиум з цієї проблеми. Такі заходи дають змогу полегшити процес адаптації, уникнути деформації формування особистості, втрати контакту з дітьми і зниження мотивації до навчання.

Безумовно, провідна роль у збереженні здоров'я та лікування дітей інтернатів належить медичним працівникам та психологу. Але проблема здоров'я — це спільна турбота всіх, хто працює з цими дітьми. Стислий огляд основних стратегій психолого-педагогічної роботи психолога і педагога з дітьми, що направляються у спеціалізовані школи-інтернати і мають, як правило, психофізичні вади, гадаємо, допоможе і педагогам більш вдумливо спостерігати за поведінкою дітей, визначати особливості їхнього розвитку, знаходити індивідуальний підхід до кожної дитини і допомогти їм адаптуватися як до нового закладу, до нового соціального середовища, так і до суспільства в майбутньому

Короткий словник

Адаптація — пристосування дитини до умов та вимог нового середовища, її результатом є пристосованість як особистісна риса, що виступає показником життєвої компетентності дитини, її здатності орієнтуватися та впливати на довкілля.

Адаптаційний синдром — сукупність реакцій дитини, що має захисний характер і виникає у відповідь на значні за силою і тривалістю несприятливі впливи (стресори). Характеризується різними стадіями: тривоги, опору, виснаження.

Шкільна дезадаптація—втрата дитиною навчальної мотивації, низька успішність, конфліктність у спілкуванні з учителями й однолітками, схильність до асоціальної поведінки, низька самооцінка, домінування негативного емоційного порушення.

Адаптація психологічна — пристосування дитини як особистості до існування у школі згідно з її вимогами та власними потребами, мотивами та інтересами. Здійснюється шляхом освоєння норм і цінностей шкільного колективу.

Адаптація соціальна — інтегративний показник стану дитини, який відображає її здатність адекватно сприймати навколишню дійсність, ставитися до людей, подій, вчинків, спілкуватися, вчитися, працювати, відпочивати, регулювати поведінку відповідно до сподівань інших.

ТРЕНІНГ АДАПТАЦІЇ 6-РІЧНИХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У СПЕЦІАЛІЗОВАНІЙ ШКОЛІ

Заняття 1

Вправа «Мій настрій сьогодні»

Дітям роздаються жетони — сердечка із пропозицією подумати і поставити свій жетон на смужку веселки того кольору, який відповідає їхньому настрою сьогодні.

- Червоний колір — веселий, радісний, активний настрій.
- Жовтий колір — світлий, приємний настрій.
- Зелений колір — сумний настрій, коли хочеться помовчати, поміркувати, помріяти.
- Блакитний колір — сум, тривога, незадоволення, коли хочеться плакати, або ти погано почуваєшся.

Робота над казкою «Маша і три ведмеді»

- Як вас звати? (*Діти називають свої імена.*)
- А як це — бути слухняним?
- Що роблять слухняні діти удома?
- Що роблять слухняні учні?
- Яких учнів не можна назвати слухняними?
- А якими ви хочете бути: слухняними чи неслухняними?

Психотехніка «Золоті краплини»

Діти стоять у колі.

Психолог. Падає теплий дощ. Танцюють бульбашки в калюжах. З-за хмари визирнуло сонце. Дощ став золотим. Приємний теплий літній дощ.

Виразна поза: голова відкинута, рот напіврозтулений, очі заплюшені, м'язи обличчя розслаблені, плечі опущені — дитина підставляє обличчя «золотим крапелькам дощу».

Заняття 2

Вправа «Привітання по колу»

Діти сидять у колі. Кожен учасник кола встає по черзі і за годинниковою стрілкою підходить до кожної дитини, посміхається до неї, торкається своїми руками до її рук і вітається.

Вправа «Мій настрій сьогодні»

Бесіда «Про дружбу»

- У вас є друзі?
- Навіщо потрібні друзі?
- Яким ви хочете, щоб був ваш друг?
- Що вам найбільше подобається робити з другом?
- Що ти зробиш для свого друга?

Вправа «Герої добрі та злі» (мімічна гімнастика)

Дітям роздаються люстерка і почергово називаються добрі і злі казкові герої. Діти зображають позою, виразами обличчя характер героя.

Психолог. Світ мій дзеркальце, скажи, та всю правду покажи, якими були:

- Коза-Дереза; Карабас-Барабас; Попелюшка; Баба Яга; крокодил Гена;
- змій Горинич; лікар Айболит; кіт Леопольд; вовк; Дюймовочка.

Підсумок: уявіть собі на мить, яким похмурим, холодним і невеселим стало б усе навколо, якби раптом усі стали злими.

Арт-терапія «Вибери собі казкового друга»

Психолог. А тепер намалюйте того казкового друга, з яким ви б хотіли дружити.

Діти малюють казкового героя. Як правило, вони малюють лише добрих персонажів.

Підсумок: як бачите, всі ви обрали собі добрих, чуйних та веселих друзів. Та потрібно подумати: чи можете ви бути хорошими друзями?..

Вправа «Я можу бути хорошим другом, бо...»

Кожен учасник по колу за годинниковою стрілкою по черзі продовжує подану вище фразу, передаючи з рук в руки символ дружби — м'яку іграшку.

Підсумок заняття

Психолог. Так, у справжньої дружби є свої секрети, їх потрібно знати і завжди пам'ятати:

- Дружба — як дзеркало. Розіб'єш — не склеїш.
- Друга в біді виручай — не кидай.
- Завжди ділись з друзями, і вони будуть ділитися з тобою.
- Якщо друг довірив тобі свою таємницю чи секрет — бережи їх.
- Якщо бачиш, що хтось самотній, то першим запропонуй свою дружбу.

Вправа «Павутинка дружби»

Діти по черзі передають яскравий клубок ниток тому, кому хочуть, і одночасно роблять йому комплімент. При цьому сплітається «павутинка дружби», яку потім кладуть на підлогу і розглядають її цікавий і химерний малюнок.

Психолог. Тепер ви знаєте ще один спосіб, як зробити приємне іншим і покращити їхній настрій. А ця павутинка своїм візерунком з'єднала справжніх друзів, тих, кого ви любите.

Гра «Подаруй другові листівку» (соціометрія)

Результати гри заносяться до протоколу.

Вправа «Усмішка по колу»

Заняття 3

Вправа «Мій настрій сьогодні»

Вступне слово вєдучого. Сьогодні ми з вами продовжимо розмову про добро і зло, про те, що таке «добре», а що «погано». Ми повторимо про силу слова. У народі кажуть:

- Слово чемне кожному приємне.
- Добре слово всі двері відчиняє.
- Добре слово лікує, а зло ранить.
- Як ви розумієте ці слова? Чому так говорять?

Вправа «Дерево Ввічливості»

Психолог. Давайте виростимо «дерево Ввічливості» (на стіні висить зроблене заздалегідь з картону дерево). Називайте слова та вирази ввічливого звертання, а я буду малювати окремі листочки на кожний з гілок.

Гра «Квітка побажань»

Психолог. Подивіться на цю квітку (*ведучий показує дітям квітку, задалегідь ним зроблену*). Цю квітку ви передаватимете по колу і даруватимете своїм друзям гарні слова та найкращі побажання.

Рефлексія

— Чи було вам приємно чути про себе гарні слова?

«Казка про Країну Теплового Пуху»

Багато років тому була на білому світі Країна Теплового Пуху. У цій країні всі жителі були завжди веселі і щасливі. У кожного з них була маленька торбинка з пухом. Коли їм ставало сумно, вони діставали трохи пуху, який відразу зігрівав їх, і їм ставало на серці тепло, приємно, весело і легко. Жителі країни Пуху завжди ділилися ним один з одним, ніби дарували теплі, ніжні, лагідні слова. У всіх був хороший настрій і добрі усміхнені обличчя, тому що пух передавався із рук в руки, від одного до іншого, ніби ходив по колу і робив усіх щасливими.

Але одного разу трапилося лихо. Зла, недобра Колючка, пролітаючи над Країною Теплового Пуху, задумала посварити її жителів і розбити їхні добрі почуття. Вона стала нашіптувати всім на вухо, що пуху залишилося мало, і що скоро він зовсім закінчиться, якщо вони будуть роздавати його всім підряд. Жителі злякалися і не стали давати пух один одному. Він перестав ходити по колу, всі стали його ховати і берегти тільки для себе. Люди перестали довіряти одне одному, а їхні добрі і усміхнені обличчя стали похмурими і сумними. Замість летючого Теплового Пуху по всій країні виростили холодні колючки. Всі стали пити ліки і одягати багато теплового одягу, але і це їм не допомагало.

Та, на щастя, пролітала над країною добра Лагідниця — так її звали за добре, лагідне серце. Вона помітила, що всі жителі країни захворіли, та й саму Країну Теплового Пуху назвати так уже було важко. І вирішила Лагідниця допомогти. У неї у торбинці було зовсім трішки Теплового Пуху, але вона стала роздавати його всім, хто їй зустрівся, і тоді жителі теж стали ділитися ним з усіма. Пух знову став ходити по колу, а всі люди стали веселими і щасливими. Так Лагідниця допомогла зрозуміти жителям Країни Теплового Пуху, що скільки ти віддаєш іншим, стільки і до тебе повертається від них.

Обговорення

- Чи існує у світі Теплий Пух насправді?
- Що таке Теплий Пух? На що він схожий у нашому житті?

Етюд-вправа «Видихнемо із себе злість» (релаксація)

Психолог. Давайте видихнемо злість зі себе. Я навіть відчиню їй двері і нехай іде геть назавжди. Заплющте очі. Зробіть сильний видих і подуйте на Колючку.

Вправа «Павутинка дружби із квіткою»

Заняття 4

Вправа «Мій настрій сьогодні»

Казка «Гидке каченя»

Психолог. Наша сьогоднішня розмова про образу. Образи не можна побачити, понюхати, доторкнутися. Але від образи все навколо здається сумним, невеселим, тмним, холодним, і нам стає боляче та самотньо, ніби нас ніхто не любить.

- Чи ображалися ви коли-небудь ?
- Чи ображалися ви вже тут у школі, на уроках чи на перервах?

Психотехнічна вправа «Я ображаюсь, коли...»

Підсумкова рефлексія

- Уявіть свою образу. Яка вона завбільшки?
- Якого кольору?
- Якої вона форми?
- На що вона схожа?
- А тепер спробуємо її зробити з паперу (дітям роздаються аркуші паперу).
- Складемо усі образи у торбинку і...
- Що ми зробимо з нашими образами?

Вправа «Кулька добра»

Діти по колу передають з рук в руки уявну «кульку добра». Кулька поступово збільшується, переходячи від однієї дитини до іншої, і повертається знову до ведучого.

— У мене також є образа. Я надуваю повітряну кульку. Я хочу, щоб вона зникла. Ось що я зроблю з нею — проколю, щоб вона трісла. Бажаю вам, щоб усі образи на землі зникли назавжди.

Підсумкова рефлексія

- Як же перестати ображатися?
- Що робити, щоб образа зникла? (*Забути про образу, усміхнутися, пожартувати, посидіти і поговорити.*)
- Дійсно, образи треба вміти прощати і краще дружити з усіма, а не сердитись і дарувати свою доброту тільки окремим людям чи дітям.

Вправа-гра «Чарівний кран»

Психолог. А тепер заплющте очі і уявіть собі чарівний кран, з якого ллється не вода, а сонячне тепло і доброта, ніжність і ласка. Підставте долоньки. Я наділяю вас добротою і сердечністю із цього чарівного крана:

Сію дитині
Серденько ласку,
Сійся — родися
Ніжне «будь-ласка»
Вдячне «спасибі»
«Вибач» — тремтливе,—
Слово у серце,
Як зернятко в ниву.
«Доброго ранку!»
«Світлої днини!»
Щедро даруй ти
Людям, Дитино.

В.Гринько

Заняття 5

Вправа «Мій настрій сьогодні»

Бесіда «Про доброту»

- Що таке «доброта»?
- Чи можна її побачити?
- Уявіть собі, яка вона ? На що вона схожа?
- Якого вона кольору?

Доброта це:

- приємне, добре, ввічливе слово;
- ваша добра дія або вчинок, щира допомога чи порада тому, хто її потребує;
- просто ваша лагідна усмішка, що, як тепле сонечко, зігріє в лютий мороз того, кому важко і сумно.

Світлана Луковська, Наталія Лірук

«Казка про йоржа» (М. Гребеншиков)

Арт-терапія «Я у промінні сонця»

Намалюйте сонечко, а на його променях напишіть усіх, до кого ви ставитесь із добротою і любов'ю.

Коловий тренінг «Я добрий, коли...»

Етюд «Іскорки доброти»

Психолог. Давайте зігріємо свої руки теплим диханням, ніби вкладаємо у них свою добру душу. Уявіть собі, що від вашого теплового подиху у ваших долоньках загорілась маленька іскра, ніби сонячна краплинка — тепла і лагідна. А тепер простягніть свої руки до всіх, посміхніться і подаруйте їм свою доброту. Ось так! (*Діти здувають уявну іскорку зі своїх долонь.*)

Тепер ви знаєте, як дарувати людям доброту. Бажаю, щоб доброти, подарованої сьогодні, було так багато, щоб вистачило на все життя. Даруйте її всім, і нехай вона ніколи не закінчується!

Список літератури

1. Адаптація дитини до школи. (Психологічний інструментарій) [Текст]—К., 2003.
2. *Баженова, Л.* Адаптація дітей шестирічного віку до навчання в школі [Текст] / Л. Баженова // Психолог. — 2003. — № 29—32. — С. 6—8.
3. *Бастун, Н.* Індивідуальний підхід до учнів з високою тривожністю [Текст] / Н. Бастун // Психолог. — 2003. — № 33. — С. 18—19.
4. *Баркан, А. И.* Практическая психология для родителей, или Как научиться понимать своего ребенка [Текст] / А. И. Баркан. — М., 2001. — 432 с.
5. *Городнова, Н. М.* Досвід соціально-психологічної адаптації дітей, хворих на епілепсію [Текст] / Н. М. Городнова // Практична психологія і соціальна робота. — 2002. — № 3. — С. 56—57.
6. Диагностические критерии синдрома дефицита внимания с гиперактивностью у детей [Текст] // Школьный психолог. — 2000. — № 4. — С. 3, 7—9, 14—15.
7. *Деркелева, Н.* Батьківські збори у 5 класі [Текст] / Н. Деркелеєва // Психолог. — 2002. — № 10. — С. 31.
8. *Дробот, Л.* Стандарт освіти галузі соціально-побутової орієнтації [Текст] / Л. Дробот // Дефектологія. — 2003. — № 1. — С. 2—4.
9. *Кононко, О.* Шкільна адаптація та психологічний вік [Текст] / О. Кононко // Початкова школа. — 2002. — С. 5—10.

УВАГА! Я - П'ЯТИКЛАСНИК

КЛАСНА ГОДИНА ДЛЯ УЧНІВ З БАТЬКАМИ

Тетяна ІЛ'ЯШЕВИЧ, *практичний психолог Некрасівської ЗОШ І—ІІІ ст.,
Радянський р-н, АР Крим*

Мета: знизити рівень тривожності, навчити користуватися підтримкою навколишніх, надавати допомогу іншим, формувати навички конструктивного спілкування.

Матеріали: малюнок на ватмані «Шкільний шлях», картки з іменами та по батькові вчителів, газети, бланк «Паспорт класу», конверт на кожного учня з різнобарвними фішками, кольорова коробочка, фломастери, музичний супровід.

Хід заняття

Вступне слово

Дорогі діти! Зараз вас по праву можна назвати середньою ланкою нашої дружної шкільної родини. У вас з'явилося більше друзів, більше навчальних предметів, ви познайомилися з новими вчителями. А з чого ж починався ваш довгий і цікавий шлях у дорогу знань?

(Звертання до малюнка «Шкільний шлях», на якому зображена гора: підошва її переходить у крутий підйом. Це початкові класи. Далі зображена більш полого ділянка: 5—6 класи: невеликий підйом; 7 клас — ледве помітна вершина; 8—9 класи — початок пологого підйому; 10—12 класи — вершина гори. Відстані між: класами повинні бути однаковими, їх потрібно позначити прапорцями.)

Знайдіть на цій горі своє справжнє місце. Уявіть, що ви мандрівники, за плечима яких важкий підйом. Ви переборолі значну частину гори й досягли її середини. Тепер ви вирішили зробити привал.

Методика «Мікрофон»

Давайте згадаємо пройдений шлях. Що вам запам'яталось? Які труднощі ви переборювали в шляху? *(Діти передають один одному «мікрофон» і висловлюють свою думку.)*

Підвести дітей до висновку, що всі учасники мають багатий шкільний досвід, тому подальший шлях повинен бути легший.

Методика «Мозковий штурм»

Як ви думаєте, що вас очікує в 5 класі? *(Фіксуються відповіді дітей і батьків.)*

Підвести до висновку, що навчання у 5 класі — справа дуже важка, але й цікава.

— З яким же настроєм ми починаємо цю дорогу?

Для цього ми проведемо дослідження за допомогою кольорів. Виберіть у конверті фішку, колір якої відповідає вашому настрою. Опустіть її в коробочку. Аналіз колірної гами дасть оцінку емоційного стану учнів.

Червоний — бадьорий, активний настрій.

Зелений — спокійний, урівноважений.

Фіолетовий — тривожний, напружений.

Жовтогарячий — радісний.

Чорний — зневіра, занепад.

Отже, от з таким _____ настроєм ми починаємо свій шлях.

Гра «Наші вчителі»

У 5 класі ви познайомилися з багатьма вчителями нашої школи. Деякі вам знайомі з початкової школи, а дехто почав із вами працювати тільки в 5 класі. Чи добре ви запам'ятали їхні імена та по батькові?

Робота в групах

Перша група одержує картки з іменами вчителів, друга — з по-батькові. Вам потрібно знайти ім'я та по батькові того вчителя, що викладає _____ (назва предмета) *(похвалити дітей).*

Ми звикли до того, що нас запитують учителі. Зараз спробуємо порушити цю традицію. *(Виходять кічка учнів.)* Дорогі вчителі, дайте відповіді на запитання дітей.

Загадки

1. Настав січень, розпустилися 3 ромашки, а потім ще одна. Скільки квіток розквітли? (*Жодної.*)
2. В озері 3 риби й 7 раків. Скільки риб в озері? (*3.*)
3. Що на зиму роздягається, а на літо одягається? (*Ліс.*)
4. Куди зайцеві зручніше бігти: вгору або з гори? (*Вгору.*)
5. Сам не біжить, й іншим стояти не велить. (*Мороз.*)
6. Прозорий, як скло, але не вставиш у вікно. (*Лід.*)
7. Хто взимку спить із розплющеними очима? (*Риба.*)
8. Де раки зимують? (*При березі.*)
9. Без води миється, на печі гріється. (*Кім.*)

Вірш-монтаж «Нашим учителям»

Ви навчали багатьох:
І синочків, і дочок,
Та таких, як ми, розумних
Не було ще діточок.

Ой, нема де правда діти,
Було всяке серед нас:
Той у школі звик шуміти,
Той урок не хоче вчити,
Той запізнявався в клас.

Та такого не було,
Щоб робив це хтось на зло,
Бо усі ми повсякчас
Дуже любимо вас.

Гра «Наші батьки»

Для кожного з нас надійною опорою й захистом є батьки. Як же потребують цієї опори ваші діти!

Пропонуємо вам взяти участь у грі, у якій ви надасте опору й підтримку вашим дітям.

Гра «Подорож на газеті»

Запрошуються 5 сімейних пар. Завдання: розміститися на розгорнутій, зігнутий навпіл газеті. Перемагає та пара, яка розміститься на невеликому шматочку газети (гра проводиться з музичним супроводом).

Як часто ми забуваємо про те, що діти—теж особистості, тільки поки маленькі. Зараз вони вам про це нагадають.

Виступ дітей «Заповіді батькам»

Дорогі батьки! Пам'ятайте: ви самі запросили мене у свою родину, у своє життя. Коли-небудь я покину рідний дім, але на цей час навчіть мене, будь ласка, бути людиною.

У моїх очах світ виглядає зовсім інакше, ніж у ваших. Прошу вас, поясніть мені: «Що, коли, чому кожен з нас у ньому повинен робити?».

Дайте мені трохи самостійності, дозвольте робити помилки, щоб я на них учився. Тоді я зможу самостійно приймати рішення в дорослому житті.

Я вчуся у вас усього: слів, інтонації голосу, манер. Ваші слова, почуття й вчинки повернуться до вас через мене. Тому навчіть мене, будь ласка, найкращого. Пам'ятайте, що ми поруч не випадково: ми повинні допомагати одне одному.

Я хочу відчувати вашу любов... Але будьте уважні, щоб ваша любов не перетворилася на милиці, які будуть заважати мені робити власні кроки.

Любі мої! Я вас дуже люблю. Покажіть мені, що ви теж любите мене.

Підсумок

Ми — не господарі життя наших дітей, ми не можемо знати їхні долі, ми не до кінця знаємо, що добре, а що погано для їхнього майбутнього, тому будьмо обережні у всіх рішеннях, які можуть вплинути на шлях дитини.

Гра «Наш клас»

Діти, ваше вміння спілкуватися один з одним, дружити також відіграє велику роль у вмінні пристосовуватися до нових умов. Від того, як кожен з вас налагоджує стосунки з однокласниками, залежить благополуччя вашого класу.

Колективна робота «Герб і девіз класу»

Придумайте малюнок для герба й фразу-девіз вашого класу, які відбивали б сутність вашого колективу.

Увага! Я — п'ятикласник

Кожна людина, досягаючи повноліття, одержує документ, що підтверджує її особистість. Для того, щоб підтвердити існування 5 класу, учням вручається «Паспорт учнів 5 класу». Поставте свої автографи у вигляді автопортрета. (*Демонстрація заповненого паспорта.*)

Отже, от які вони — наші діти!

Підсумок

Щоб підбити підсумок нашої зустрічі, давайте проведемо гру «Карусель». Кожен учень на аркуші, що «біжить» по колу, повинен написати своє ставлення до цього заходу. Останній учасник підсумовує твердження.

Хотілося б сподіватися, що за такий короткий час ми змогли подивитися один на одного іншими очима, помітити в кожному часточку добра й ширості.

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА ДЛЯ РОБОТИ З БАТЬКАМИ

*Жанна ГОРДЕЄВА, науковий співробітник Інституту психології ім. Г. С. Костюка
АПН України, м. Київ*

Шкільна адаптація прямо пов'язана з особистішою і соціальною ідентифікацією дитини як школяра, як члена шкільного класу. І соціальна, і особистісна ідентичність є важливим регулятором самосвідомості та соціальної поведінки. Поведінкові наслідки цієї ідентифікації призводять до її підтримки та посилення тільки в тих випадках, коли вони адаптивні і позитивно підкріплюються самою особистістю та значущим оточенням. Якщо цього не відбувається, можна говорити про дезадаптивну (неуспішну, негативну) соціальну ідентифікацію.

Корекційно-розвивальна програма для батьків високотривожних дітей вирішує питання успішної соціальної ідентифікації молодшого школяра в системі відносин із батьками.

Ця робота включає в себе декілька важливих пунктів.

Надання психологічної допомоги для подолання сімейної кризи

Зустріч 1. Ознайомлювальна бесіда психолога з батьками, в ході якої необхідно дістати повну інформацію про дитину:

- а) точний склад сім'ї, його зміни упродовж життя дитини;
- б) переважні психічні стани дитини вдома;
- в) сімейна ситуація та ставлення членів сім'ї до дитини;
- г) травматичні ситуації у житті дитини.

Потім батьки ознайомлюються з результатами проведених психологом тестів стосовно підготовленості дитини до школи (тест Ю. Гіппенрейтер) та її тривожності (Р. Темпл, В. Амен, М. Доркі). Психолог аналізує одержані результати та дає батькам домашнє завдання проаналізувати самим цю інформацію та зробити висновки про можливі причини подібних станів дитини.

Зустріч 2. Уточнення та постановка проблеми

Під час цієї бесіди психолог обговорює з батьками такі питання:

- Сформулюйте проблему.
- Хто її провокує? (*Батьки, вчитель, дитина.*)
- Яка її можлива природа? Чи пов'язана вона з тривожністю?
- Як дитина виявляє тривожність? (*Сердиться, плаче, боїться, хвилюється, втікає, чіпляється за дорослих, відчуває нудоту, виявляє незрозумілу похливість та ін.*)

Зустріч 3. Аналіз ситуації

Під час цієї зустрічі психологом виносяться на обговорення з батьками такі запитання:

- В якій ситуації (або ситуаціях) траплялися уже випадки тривожної поведінки у дитини?
- Чи є нині ситуація (або ситуації) такою ж самою, якою вона була колись?
- Чи можливо, щоб сама дитина або дорослий (близький до дитини) вніс певні зміни в ситуацію (ситуації)?

Домашнє завдання батькам полягає в практичній реалізації змін з останнього питання.

Зустріч 4. Соціальне оточення

Обговорюються такі питання:

- Які дорослі з оточення дитини є для неї найбільш значущими? (*Батьки, родичі, вчителі та ін.*) Їхня взаємодія з дитиною може бути: позитивною, негативною, змішаною.
- Чи існує якийсь зв'язок тривожної поведінки дитини та її взаємодії з будь-ким зі значущих дорослих?
- Якщо ваша поведінка спричинила тривожність дитини, то чи можете ви змінити свою поведінку?

Потім психолог ознайомлює батьків з результатами тесту-опитувальника батьківського ставлення до дитини А. Варга і В. Століна, проєктив-

ного малюнкowego тесту «Моя сім'я» (малюнок своєї сім'ї, зроблений дитиною), тесту «Незакінчені речення про сім'ю» і результатами проведеної психологом директивної ігрової терапії «Сімейний фотоальбом». Дані тестів обговорюються спільно з батьками. Домашнє завдання полягає в аналізі батьками останнього питання.

Зустріч 5. Аналіз попереднього заняття

Батьки розповідають про свої висновки і можливі варіанти практичного застосування нових поведінкових реакцій та настанов щодо дитини.

Зустріч 6. Настанови дитині

Батькам пропонуються запитання, які стосуються знання і розуміння внутрішнього світу своєї дитини:

- Чи усвідомлює дитина існування проблеми та чи вербалізує її? (Чи вносить вона проблему на спільне обговорення?)
- Якщо дитина визнає проблему, то чи бажає вона що-небудь змінити?

Зустріч 7. Настанови дитині (проводиться спільно з дитиною)

Дитині ставляться ті ж самі запитання, що і на зустрічі 6. Причому батьки виступають у ролі слухачів, не втручаючись у розмову психолога з дитиною. Потім зіставляються відповіді дитини і батьків. Далі відбувається обговорення з батьками внутрішнього світу дитини (наскільки адекватним є уявлення батьків про дитину), відповідей самої дитини та що нового дізналися батьки із бесіди дитини з психологом.

Зміна батьківських настанов щодо дитини

Сюди належать методи зміни звичних схем мислення і настанов батьків щодо своїх дітей. Існують типові схеми перекрученого мислення і неадекватних настанов щодо дітей.

Надузагальнення: коли із минулої невдачі дитини робляться висновки, що стосуються подібних ситуацій в теперішньому або майбутньому. («Минулого разу вона (дитина) не змогла упоратися із завданням і тепер не впорається».)

Мислення «все або нічого»: батьки беруть до уваги тільки екстремальні рішення або можливості. («Якщо вона (дитина) не зможе виконати це завдання, то взагалі не варто їй цього робити».)

Вибіркове сприйняття. Батьки бачать тільки недоліки своєї дитини. Вони акцентують увагу тільки на її слабкостях та невдачах, а в чужих

дітях бачать лише чесноти. («Вона (дитина) нічого не вміє, а от Вітя вміє і те, і друге».)

Емоційне мислення. Всі події, особливо негативні, батько або мати співвідносять із собою. («У мене і так не все гаразд, а ще й син двієчник і невдаха»).

Довільні або ірраціональні висновки. Батьки встановлюють залежність між подіями, логічно ніяк одна з одною не пов'язаними. («Син не може за собою прибрати в кімнаті і в школі, отже, буде ледарем і вчитиметься погано».)

Чеснотам протиставляються недоліки. На противагу кожній із чеснот дитини батьки відшукують її недоліки, в кожній позитивній події знаходять якийсь негативний елемент. Це мислення за схемою: «Так, але...». («Хоч сьогодні моя дочка успішно впоралась з математикою, але взагалі математичні здібності у неї слабкі».)

Директивне мислення. «Моя дитина повинна бути такою, якою я її хочу бачити. У неї не може бути нічого такого, що б мені не подобалося».

Утопічні очікування. Коли очікування батьків стосовно своєї дитини бувають нереалістичними. («Моя дитина повинна бути відмінником, найуспішнішою в класі і в школі. Всі учні та вчителі повинні вважати мою дитину найрозумнішою. Вона не повинна припускатися жодної помилки».)

Необгрунтовані думки. Це швидкоплинні думки, що не є підсумком роздумів батьків, часто навіть залишаються непомічені ними. Вони завжди виникають в певних ситуаціях і мають оцінний характер. («Це для сина неможливо. З цим він не впорається».)

Ці хибні схеми мислення та неадекватні уявлення батьків про свою дитину можуть бути змінені психологом за допомогою свідомого когнітивного процесу під час наступних зустрічей.

Зустріч 8—9. Розпізнавання батьками виховних шаблонів і хибних настанов щодо своєї дитини

— Ознайомлення батьків з виховними шаблонами та хибними настановами.

— Які з перерахованих вище хибних стереотипів і настанов притаманні саме вам?

Якщо батькам важко одразу відповісти, то варто дати їм змогу проаналізувати схеми до наступної зустрічі.

Зустріч 10—11. Вербалізація батьками власних стереотипів мислення

Для виявлення цих стереотипів і настанов психологу потрібно домагатися того, щоб батьки формулювали їх у конкретній формі та від першої особи. («Я вважаю свого сина невдахою».)

Варто проаналізувати, в яких ситуаціях виявляються подібні настанови та чи не стали вони своєрідними життєвими правилами, які теж потрібно вербалізувати.

Зустріч 12. Аналіз хибних настанов і стереотипів мислення

Психолог аналізує з батьками причини виникнення та наслідки подібних настанов.

- Емпіричний аналіз. Чи відповідає факту таке сприйняття дитини?
- Логічний аналіз. Чи відповідають висновки батьків фактам, подіям, основним переживанням дитини?
- Прагматичний аналіз. Які наслідки (корисні чи шкідливі) спричиняє та чи інша настанова батьків?

Зустріч 13. Зміна настанов і стереотипів мислення

Роль психолога під час цієї зустрічі полягає в створенні у батьків позитивних настанов щодо своєї дитини, у прийнятті батьками унікальності та індивідуальності особистості дитини, у прийнятті дитини такою, якою вона є (об'єктивність оцінки) полягає віра в сили і здібності дитини.

Зміна поведінкових реакцій батьків стосовно своїх дітей

Поведінкова психотерапія концентрується в основному на діях і має на меті безпосередній вплив на поведінку батьків. Поведінка піддається спостереженню, а батьки можуть дати їй конкретний опис. Така обмеженість психотерапевтичних впливів виправдовується тим, що зміна зовнішньої поведінки впливає і на інтрапсихічні процеси: емоції батьків, настанови щодо своєї дитини і когнітивні процеси мислення.

Зустріч 14—15. Зміна поведінкових реакцій батьків за допомогою схвалення, винагороди і віри в досягнення успіху дитиною

Навчання батьків (методом досягнення успіху дитиною) означає, що наслідки або результати якоїсь певної поведінки юної особистості позитивно впливають на саму поведінку. Успіх, винагорода, схвалення дитини підсилюють цю поведінку, знижують тривожність щодо ситуа-

ції та підвищують самооцінку дитини. Невдача, критика батьками дій, учинків і самої дитини призводять до відмови від діяльності, підвищення тривожності, заниження самооцінки і розчарування, зневіри дитини у своїх силах.

Зустріч 16—17. Зміна поведінкових реакцій батьків на основі навчання дітей методом десенсибілізації

Цей метод полягає у створенні батьками таких умов, за яких дитина зіткнеться в дійсності або в уяві із ситуацією, що викликає у неї підвищену тривожність і страх. Наприклад, якщо дитина боїться під час відповіді біля дошки несхвалення вчителя або глузування однокласників, тоді батьки пропонують програти цю ситуацію декілька разів, поки дитина не буде спокійно реагувати на неї. Можна програвати її в навчальному класі у присутності вчителя, можна в уяві дитини. Або, наприклад, якщо дитина боїться сказати вдома про шкільні неуспіхи, батьки програють цю ситуацію з дитиною так, щоб вона вирішилася максимально благополучно для дитини.

Зустріч 18. Зміна поведінкових реакцій батьків на основі навчання дітей наслідування позитивних виховних еталонів

У зв'язку з підвищеною здатністю дітей дошкільного і молодшого шкільного віку до наслідування цей метод дає ефективні результати за умов подолання високої тривожності. Позитивним еталоном може виступати кіногерой (Синбад Морехід, Людина-Павук), герой із казки (Буратіно), реальна людина. Психологу необхідно допомогти батькам під час використання цього методу враховувати такі обставини:

- Що ближча є для дитини модельована ситуація і герой-взірець (у плані емоційних контактів, віку, статі, соціального становища і т.п.), то сильніший буде виховний ефект.
- Що привабливіший герой-взірець, або що приємніша модельована ситуація, то сильнішим буде наслідування.
- Дитина буде належним чином поводитися, прагнутиме досягти успіху, якщо вона сама у ході виконання взятої на себе ролі побачить позитивні результати і діставатиме схвалення батьків.

Науково-виробниче видання

Бібліотека «Шкільного світу»

Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах

Упорядник **Червонна** Тетяна

Художній редактор /*. Сак*

Літературний редактор *С. Петрова*

Коректор *Я. Железна*

Комп'ютерна верстка *К. Яскевич*

Підписано до друку 08.09.2008. Формат 60x84/16.

Папір офсетний № 1. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.

Умови, друк. арк. 7,44. Тираж 3500 пр.

Зам. 164.

ТОВ Видавництво «Шкільний світ»

01014, м.Київ, вул. Тимірязевська, 2

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 775 від 21.01.2002

Видруковано з готових діапозитивів в ОП «Житомирська облдрукарня»

10014, м. Житомир, вул. Мала Бердичівська, 17

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ЖТ № 1 від 06.04.2001

ЯК ПРИДБАТИ КНИЖКИ ВИДАВНИЦТВА «ШКІЛЬНИЙ СВІТ»?

1. **ПЕРЕДПЛАТИТИ ЗА «КАТАЛОГОМ ВИДАНЬ УКРАЇНИ»,** який є в кожному поштовому відділенні.

У розділі «Газети України» знайдіть Вашу улюблену фахову газету за назвою предмета, який Ви викладаєте. А трохи нижче шукайте книжкову серію цієї газети. Наприклад, якщо Ви - математик, то, відповідно, Ваша газета - «Математика», а книжкова серія - «Математика. Бібліотека». Якщо Ви працюєте у дитячому садку, Вам потрібна серія «Дитячий садок. Бібліотека». Якщо Ви очолюєте методичну службу райво, спеціально для Вас створена серія «Управління освітою. Бібліотека». Учителям сільської школи слід ознайомитися з книжковою серією «Сільська школа. Бібліотека», учителям географії - «Краєзнавство. Географія. Туризм. Бібліотека», початкових класів «Початкова освіта. Бібліотека», а класним керівникам «Шкільний світ. Бібліотека».

2. **ЗВЕРНУТИСЯ В ОДНЕ З ПРЕДСТАВНИЦТВ «ШКІЛЬНОГО СВІТУ»,** які є майже в кожному обласному центрі України. Там можна передплатити та купити газети і книжки.

АДРЕСИ ТА ТЕЛЕФОНИ ПРЕДСТАВНИЦТВ:

3. ЗАМОВИТИ КНИЖКИ ПОШТОЮ ЗА АДРЕСОЮ:

а/с 65, м. Київ-150,
03150 або
електронною поштою:
yoig@i.kiev.ua
Довідки за телефоном:
(044)599-14-15.

4. **КУПИТИ КНИЖКИ
ТА ГАЗЕТИ безпосередньо
У видавництві «Шкільний
світ».** Заплануйте візит до
видавництва «Шкільний світ»,
якщо будете в Києві!

**НАША АДРЕСА:
01014, м.Київ,
вул. Бастіонна, 15,
«Шкільний світ»**

Довідки за телефоном:
(044) 286-45-94

м. Біла Церква, служб, тел. (04463) 53052
м. Вінниця, служб, тел. (0432) 327656
м. Донецьк, служб, тел. (062) 3042114
м. Дніпропетровськ, служб, тел. (056) 7768418
м. Житомир, служб, тел. (0412) 372875
м. Запоріжжя, служб, тел. (061) 2200457
м. ІваноФранківськ, служб, тел. (03422) 31184
м. Кам'янець-Подільський, моб. тел. 80509430914
м. Київ, дом. тел. (044) 4101061
моб. тел.'80443328699
м. Кіровоград, служб, тел. (0522) 246608
м. Луганськ, служб, тел. (0642) 505263
м. Луцьк, служб, тел. (032) 47152
м. Львів, служб, тел. (032) 2202122
м. Одеса, служб, тел. (048) 7294512
м. Полтава, служб, тел. (05322) 24956
м. Рівне, служб, тел. (0362) 222202
м. Сімферополь, служб, тел. (0652) 273370
м. Суми, служб, тел. (0542) 348890
Сумська обл., моб. тел. 80662345781
м. Тернопіль, служб, тел. (0352) 435783
м. Харків, служб, тел. (057) 7568969
м. Херсон, служб, тел. (0552) 410811
м. Хмельницький, моб. тел. 80676885532
м. Черкаси, служб, тел. (0472) 649522
м. Чернівці, служб, тел. (0372) 522343
м. Чернігів, дом. тел. (04622) 75457